

BOGNÁR SÁNDOR

A BÁBAKÉPZŐ INTÉZET
SZÜLÉSZETÉTŐL
AZ EGYETEMI KATEDRÁIG

(Önéletrajzi elbeszélések)

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest, 2011

SZENT ISTVÁN TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
EMLÉKEZÉSEK – EMLÉKBESZÉDEK

I.

SOROZATSZERKESZTŐ
STIRLING JÁNOS OESSH

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bármilyen eljárással
való sokszorosítás jogát is*

© BOGNÁR SÁNDOR 2011

KÉSZÜLT A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT,
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA NYOMDÁJÁBAN.
IGAZGATÓ: FARKAS OLIVÉR OESSH
BUDAPEST, V. VERES PÁLNÉ UTCA 24.

Köszöntő

Dr. Bognár Sándor vasokleveles mezőgazdasági mérnök, a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja 90 éves! Emlékiratainak közreadásával Akadémiánk új sorozatot indít, „Emlékezések, emlékbeszédek” címmel. Hasonló kiadványsorozata ugyan a jogelődnek is volt „A Szent István Akadémia Emlékbeszédei” sorozatcímmel, ezek a füzetek azonban inkább csak a nekrológ műfajába sorolhatók. Mivel napjainkban a történeti források megítélésében a memoárok forrásértéke felértékelődött, talán nem hiábavaló vállalkozás e sorozat elindítása, annál is inkább, mert Akadémiánk tagjainak szinte mindegyikéről valóban elmondható, hogy „nagy idők nagy tanúja”.

A most újjá indított sorozat első kötetének szerzőjét, Bognár Sándor professzor urat a Kertészeti Egyetemen ismertem meg (látásból), mint hallgató, ugyanis egy folyosón volt a tantermünk és a Növényvédelmi Tanszék. Sajnos, mivel más szakra jártam, tanítványa nem lehettem, de munkásságát nagy vonalakban megismertem később, amikor a Természettudományi Múzeum Állattárában dolgozhattam, és ott a jelen emlékiratban is szereplő Szelényi Gusztáv professzorral – mindenki Guszti bácsijával – eleve-nítettük fel közös ismerőseinket. Akkor még, a 70-es évek végén, álmomban sem gondolhattam volna, hogy egyszer mindketten a Szent István Akadémia közösségében fogunk újra találkozni.

Kedves Professzor Úr, kedves Sándor Bátyám!
Isten éltesen sokáig születésnapodon, áldása kísérje minden lép-tedet!

Stirling János
szerkesztő

BOGNÁR SÁNDOR

A BÁBAKÉPZŐ INTÉZET SZÜLÉSZETÉTŐL AZ EGYETEMI KATEDRÁIG

(Önéletrajzi elbeszélések)

„Ad maiorem Dei gloriam / Isten nagyobb dicsőségére!”

Mottóként nem véletlenül írtam ide a régi latin mondások egyikét. Mind anyai, mind apai ágon minden ún. felmenőm Heves megyében született, többségük ráadásul a nagy múltú Gyöngyös városában. Évszázadok óta az volt a szokásuk, hogy minden nagy feladat előtt (legyen az szüret, zarándokútra indulás) mindig azzal kezdték: „Uram segíts!” vagy „Jézus, Mária, Szent József segítségével!” – mindig levett kalappal, és a lovaik lába előtt a porba még keresztet is rajzoltak. Magam ugyan már nem Gyöngyös város szülöttjeként jöttem erre a világra, hanem Budapesten láttam meg a napvilágot. Így érthető, hogy édes- és nevelőszüleimre, nagyszüleimre, mindenkimre, akihez vérségi kapcsolatok fűznek emlékezve, illik legalább az előbbi mottóval indítanom, hogy a nem csekély feladatnak megfeleljek.

Tehát: Isten nagyobb dicsőségére, lássuk, mire vagyok még képes.

Sajátos összefoglaló

Mind hazai, mind külföldi szaklapok szerkesztésekor az a gyakorlat, hogy közvetlenül a közlemény címe után egészen rövid összefoglalót közölnek. Miért tekintem sajátosnak ezt az összefoglalót?

Azért, mert itt és most Gárdonyi Géza (1863-1922) nagyon elgondolkodtató versét idézem:

TÖRTÉNETEM

Az Úr bement a gyúróműhelyébe,
Ma csinállok – mond – egy pár állatot:
Kell egy bagoly, egy tigris és egy bárány
Meg egy tücsök. És hozzá is fogott.
De kevés volt éppen az agyag,
Apró lett némely nagynak szánt alak.
Ej – szólt bosszúsan – máma rossz napom van,
Nem is vagyok a jó hangulatomban.
És összegyúrva a négy alakot,
Belőlük gyorsan engem alkotott.

Joggal tehető fel a kérdés, miféle „plágium” ez? Plágium nem lehet, hiszen nagy írónkat (akinek jó néhányan sokat köszönhetünk) szó szerint idéztem. Lehet, hogy túlzott önbecsülés részemről, de nem ezzel a céllal és szándékkal történt. A verseket több mint 80 (nyolcvan) éve nagyon szeretem. Valami olyasfélért érzek, hogy Gárdonyi Géza verse akár rólam is íródhatott volna. Nem valószínű, hiszen még csak egyéves voltam, mikor Gárdonyi Géza 1922-ben befejezte földi életét. Viszont eddigi életem több évtizedén át hivatásszerűen sokat foglalkoztam az ízelt lábú állatok csodálatos és lenyűgözően színes, gazdag világával. Elég talán, ha csak a Gárdonyi versében említett tücsökre gondolunk, már csak azért is, mert az elmúlt évtizedekben számtalanszor „tücsköt-bogarat” összehordtam. Meggyőződésem, hogy a valóban rövid összefoglaló végigkíséri egyéni és szakmai pályafutásomat a további fejezetekben is.

„*Breviter, sed bene!*–Röviden, de jól!

No, ezt az idézetet aligha tudom tiszteletben tartani. Talán érthető is, hiszen csaknem 90 évről adok számot!

Előszó helyett

Az utóbbi években egyre többen kérdezték tőlem, mikor írom meg saját életrajzomat, biográfiámat? Még azzal is megtoldoták, hogy nem csak az igazságot, hanem a hiteles valóságot is várják tőlem. Így óhatatlanul egykori polihisztorunk, *Herman Ottó* (1855–1914) véleménye jut az eszembe. Szerinte, amikor a magyar ember betölti földi életének *ötvenedik (!) évét*, jól teszi, ha számot ad magáról, arra is kitérve, hogy mire jutott adottságaiból, és miket nem váltott valóra. Ne várjon újabb éveket, mert ötvenéves korában földi életének delelőjére érkezett. Akkor még (viszonylag) kifogástalanul élnek benne az elért ilyen-olyan eredményei. Még Kodály Zoltán (1882–1967) véleménye kívánczik ide. Kiválóságunk 64. születésnapjának köszöntésére (1946-ban) az általa írt *Psalmus Hungaricus* oratorikus művét tenorszólóra, énekkarra, zenekarra és orgonára írta meg (ősbemutatója 1923. nov. 18-án volt a Pesti Vigadóban), és a Tanár urat ezzel a művével szándékoztunk köszönteni. Nem kis meglepetésünkre, a főpróbára ő maga is eljött, sőt vezényelte is a kórust és a zenekart. Csekélységem, mint a Budapesti Kórus tagja, jelen volt a főpróbán is. Előtte a kórus egyik hölgytagja (Bárdos Lajos egyik lánya, aki ráadásul még keresztlánya is volt Kodály Zoltánnak) köszöntötte a kórus nevében, eléggé hangsúlyozva a 64. születésnapot. Kodály Zoltán végighallgatta a köszöntőt és átvette a hatalmas rózsacsokrot. Majd egy kicsit indulatosan letette a zongorára, közben kitért arra, hogy hány éves. „Fogadjanak el egy tanácsot tőlem. Inkább tízszer tartsanak Zoltán napot, mint egyszer születésnapot. Amikor az ember betölti földi életének 64. évét, akkor már illegálisan él, és ne ugráljon!”–mondta. Akkor mit szólhatnék én, hiszen elkezdhettem a 90. évemet! Néhány évvel ezelőtt (1995-ben) felkerestem a Szeged-Csanád egyházmegye püspökét, *Gyulay Endrét*, hogy a Püspöki Könyv-

tár részére átadjam „A magyar növényvédelem... története” c. munkámat. Nem véletlenül, mert Gyulay püspök úr jeles elődje, *Udvardi József*, aki 1982-től 1987-ig volt Szeged-Csanád megye püspöke, sokat tett azért, hogy az Egyházmegye első püspökének, *Gellértnek* a „Deliberatio” c. kiváló műve nyomtatásban újra megjelenhessen. A mártírhaltalt halt püspök (a későbbi Szent Gellért) említett művében sokat írt a „pogányság fűvéről”-a „Grámenek”-ről, mert azok mindig súlyos károkat okoztak Pannonia szőlőültetvényeiben. Mindezek alapján a magyar növényvédelem első írásos emlékének lehet tekinteni. Nem kis meglepetésemre Gyulay püspök úr váratlanul azt kérdezte tőlem: „Most hogyan tovább? Remélem, hogy saját biográfiáját minél előbb megírja...stb”. Zavaromban valami kitérő választ adtam, viszont eléggé elgondolkoztattott a püspök úr kérése és javaslata. Még tovább is folytatta azzal, hogy „ez legyen kötelező ön maga, családja, kutatási területe és a magyar növényvédelmi oktatás és kutatás története miatt is...”!

Most, amikor már 2010 januárjában betölthetem a 89. évemet, és a Mindenható kegyelméből beléphettem a 90-ikbe, tovább már nem halogathatom, hogy ennek a megtisztelő feladatnak eleget is tegyek. Adja Teremtő Atyánk, hogy még annyi lelki, fizikai erőm és időm legyen, hogy belátható időn belül ez a most készülgető kézírásom nyomdába is kerüljön.

„*Non si male nunc, et olim sic erit*” (Horatius)
(Ha most rossz a sorsunk, nem lesz mindig így)

Az a bizonyos kezdet

Nem volt könnyű! Mindazok, akik életemet azokban az években irányították, már régen nem élnek; nyugodjanak békében. Közben egy régi mondás jut az eszembe: „Az elhunytakról vagy semmit, vagy kizárólag csak jót mondjunk, említsünk, különösen akkor, ha még írunk is róluk”! Harag és részrehajlás nélkül, vagy ha jobban tetszik: „sine ira et studio” (Tacitus).

Miért is haragudnék, hiszen áldott emlékü apai Nagypámától gyakran hallottam: „Aki haragszik, annak nincs igazal!” Azóta évtizedek teltek el, és Nagypám véleménye szerint igyekszem a továbbiakban élni.

Áldott emlékü édes Szüleimnek én lettem a *kilencedik* (!) gyermekük! 1921. január 25-én hajnalban jöttem világra az egykori Bábaképző Intézet szülészetién (Bp., Józsefváros, Röck Szilárd u. 13.), ami napjainkban a Semmelweis Orvostudományi Egyetem egyik intézete. Apai Nagypám (az anyait sajnos nem ismertem) a rá jellemző humorával hamarosan sajátos titulusokkal: csombék, görcs, maradék, apróság, *császár* „rangokkal” látott el. Miért voltam császár is? Nem akartam megszületni, ezért Édesanyám szíve alól császármetszéssel emeltek ki.

A kilenc gyermekből csak ketten értük meg a felnőttkort! József bátyám, aki sorban a negyedikként született, és én, a kilencedik. A többieket kicsi korukban elvitte a torokgyík, a vörheny, a spanyoljárvány, és egy testvérkém halva született!

Születésem utáni megpróbáltatásaim. Édes Szüleim korai halála

Nem sokkal aztán, hogy betöltöttem az 1. évemet, édesapám 1922. február 18-án egy súlyos közlekedési baleset következtében hunyt el! A Budapest Székesfővárosi Közlekedés RT. (BESZKÁRT) alkalmazottjaként, mint villamoskalauz teljesített szolgálatot. Azon a napon a Déli pályaudvar és a Farkasréti temető közötti járatra osztották be. Az első járat simán, minden bajtól mentesen tette a dolgát, ahogyan az kellett. A második forduló idejére a köd ráfagyott a sínekre. Csillag bácsi volt a villamos vezetője, kétségbeesetten hátraszólt Édesapámnak (aki a gyerekek bátorításával volt elfoglalva, hiszen a járat tele volt iskolás gyermekekkel): „Jóskám! Egyáltalán nem fog a fékünk! Mit csináljak?” Mit mondhatott drága Édesapám?! Továbbra is a gyerekek nyugtatásával volt elfoglalva. Közben a villamoskocsi egyre nagyobb sebességgel rohant a lejtős úton lefelé. Azzal igyekezett a gyerekeket megnyugtani,

és bátorítani, hogy: „Gyerekek, csak ezen a ronda kanyaron legyünk túl, akkor majd már egyenesbe jövünk.” De közeledett ám a kanyar a Lejtő út végében. A 90 fokos hirtelen kanyar miatt a szerelvény kezelhetetlenné lett, és nagy sebességgel rohanva, hatalmas lendülettel levágódott a sínekről, és az árokban kötött ki. A villamoskocsi felborultát követően a kisiskolások rettegve várták a következményeket. Többen enyhébb sérüléssel, de megúszták. „Csak” Édesapámat nem találták a kocsi roncsai között. Amikor végre rátaláltak, már alig élt. A Szt. János Kórházból „vágatva” jött a lovas mentőkocsi. Mire a kórház kapujához értek, Édesapám már nem élt, elvérzett. Utolsó gondolata mi voltunk: „Istenem, tudom, már csak perceim lehetnek! Mi lesz a feleségemmel és a két kicsi fiammal?” Bátyám akkor volt 10 éves, magam meg éppen betöltöttem az 1. évemet. Honnan tudom ennyire részletesen a balesetet és annak következményét? A kocsi vezetője (amint már említettem a nevét, Csillag bácsi) beszélt el részletesen Édesanyánknak, József bátyám meg nekem adta tovább a következő években, hiszen mit is érthettem volna egyéves koromban, amikor csak azt láttam, hogy a felnőttek keservesen sírnak. Édesapám díszsírhelyet kapott a Farkasréti temetőben, de mit értünk vele?! Onnan 1956 tavaszán exhumálás után el kellett vinni földi maradványait, mert tovább már nem járt neki a „díszsírhely”! Újabb 3 év telt el, és 1925 áprilisában Édesanyám fejezte be életét. Halála előtti napon még meglátogathattuk. Akkor már nagyon rosszul volt. Egy műtétet követő tüdőembólia végzett vele. Még ma is „látom”: keserves sírás közben fogta a kezünket. Egyre csak azt mondogatta, hogy „el ne engedjétek egymás kezét soha, mert nem számíthatok senkire sem a rokonságból”. József bátyámtól egyre nyomatékosabban azt kérte: Józsikám, te már nagyfiú vagy, el ne engedd a kisöcséd kezét, mert akkor még a túlvilágról is visszajárok, és számon kérem tőled a mostani ígéretedet. Nyugodjanak békében, hiszen 9 évvel idősebb bátyám sem él már. Csak magam maradtam egyedül, a „császár”. Lassan már minden atyámfiát túléltem.

Kórházi látogatásunk után, másnap (erre már nagyon emlékszem) mint alig 4 éves kis „legényke” gondtalanul játszottam a velem azonos korú pajtásaimmal a BESZKÁRT házak udvarán (a Hidegkúti úton–ma: Húvösvölgyi út), amikor az iskolából hazaért a bátyám. Egy szót sem szólt, de magához szorított, csak aztán mondta zokogva, hogy: Édesanyánk ezekben az órákban halt meg, a kórházból most közölték velem.” Így rá, a 13 éves középiskolai diákra hárult minden tennivaló. De a jó szomszédok azokban az időkben mindenben igyekeztek segítségünkre lenni, hiszen nagyon összetartó, jó „népek” laktak azokban a szolgálati lakásokban!

Néhány nap múltával jöttek a rokonok Gyöngyösről: apai nagyszüleim, Édesapám nővére, Anna nagynénink; Édesapám öccse, István nagybátyánk. Továbbá Édesanyánk több testvére (őket – sajnos – alig ismertem, nagyon ritkán találkoztam velük). Mi ketten, a két árva, csak egymás kezét szorítva sírtunk, hogy ezek után miként alakul majd sorsunk. Hosszú tanakodás után megszületett a döntés.

A nagy múltú öregvárosban, Gyöngyösön töltött éveimről

István, apai nagybátyánk vállalta fölöttünk a gyámságot. Mindketten, elsősorban én, csak nézegettem a számomra teljesen idegen és ismeretlen rokonokat. Idegenkedtem, sőt még félttem is tőlük. Nem csoda, mert addig alig találkoztam velük. (Rövid magyarázatul az szolgáljon, hogy a családban a fő hangedő apai nagyanyám volt, aki egy – általa félremagyarázott – látogatás miatt megharagudott Édesanyámra, és többé hallani sem akart felőlünk.) István nagybátyám nem sokkal a születésem előtt jött haza több évi orosz hadifogság után. Csak annyit észleltem, hogy halálosan fáradt, végtelenül szomorú valaki fogja a kezemet. Csak jóval később szereztem tudomást arról, hogy amíg ő, mint jeles honvédhuszár-őrmester, távol otthonától harcolt, a felesége szülés közben halt meg, újszülött kicsi fiával együtt. Nem bírta a magányt, és újra nősült. Második felesége egy asztalosmester özvegye volt, akinek a

férijét 1919-ben, saját háza előtt, több késszúrással azért ölték meg, mert a világháborús kitüntetéseit nem volt hajlandó leszedni a zubbonyáról! Így második felesége, Kántor Julianna lett az én gyámnyám.

Budapestről elindulva Vámosgyörkön át kellett szállni arra a szerelvényre, amellyel tovább utazhattunk Gyöngyösre. Magam meg, látszólag minden előzmény nélkül, egyszerűen kirántottam magam nagybátyám kezéből, majd futva rohantam a sínek mentén. Hova? Mit tudtam én, csak rohantam! Szegény nagybátyám pedig utánam, de gyorsabban futottam, mint ő. Jó szerencsémre egy vasutas állta el az utamat, és vitt vissza nagybátyámhoz, aki sírással küszködve csak annyit jegyzett meg:” Nem elég, hogy a szüleidet eltemettük, még te is a frászt hozod ránk! Vedd már tudomásul, hogy a te édesapád az én csodálatos édestestvérem volt, akit nagyon szerettem, Mától majd én leszek a gyámod, a nevelőapád. Fogadj szót mindenben...stb.”

A lényeg az, hogy sokáig senkivel sem beszélgettem! Nem volt szerencsés, jó döntés, hogy nagybátyám csak engem vitt a házába, bátyámat pedig Anna nagynéném fogadta be. Majd jöttek a látogatók, és nagybátyámtól egyre csak azt kérdezték, miként viselkedik a kis árva? Mindig az volt a válasz az új feleségével együtt, hogy „csak üldögél egy sámlin a fal felé fordulva és pityereg. Közben a testvérét keresi állandóan, egyre csak azt várva, hogy az édesanyja is előbb-utóbb érte jön”. Még annyi év után is felvetődik bennem a kérdés, hogy miért választottak el minket egymástól. Amikor meglátogattam (iskolai elfoglaltsága stb. miatt egyre ritkábban), olyankor kétségbeesetten kapaszkodtam hol a kezébe, hol a kabátjába, könyörögve hogy vigyen innen haza. És egyre csak azt kérdeztem, hogy Édesanyánk miért nem jön értünk? Erre ő is csak sírva fakadt.

Közben természetesen múltak az órák, a napok és az évek. A környékbeli, velem azonos korú gyerekekkel „síríg tartó” barátságot kötöttünk. Sajnos, már egyikük sem él. Közben teljesen elfelejtettem azt, hogy az én keresztnévem Sándor! Kivétel nélkül mindenki Pistának, Pityunak nevezett. Ennek

az „újrakeresztelésnek” a valódi okát máig sem tudom, csak sejttem! Édesanyám ragaszkodott a *Sándor* keresztnévhez, hiszen minden hivatalos papíron egyértelműen olvasható, hogy Kiss Anna és Bognár József gyermeke: Sándor. Apai nagyanyám pedig ezzel nem értett egyet, azzal az indokkal, hogy már született előttem három testvérkém, akik a keresztségben Sándor nevet kaptak. Nagyanyám (aki ráadásul még a keresztanyám is volt) szerint „az teljesen lehetetlen, hogy halott kistestvéreim után még egy Sándor legyen. Nincs áldás ezen a keresztnéven!” Igaz, István nevű elhunyt testvérem is volt, de ez úgy látszik senkit sem zavart. Mivel gyámam István volt, így az ő keresztnévét „örökölttem”. Amikor István nagybátyám beíratott a Sóház utcai elemi iskolába, természetesen az eredeti keresztnevemen, Bognár Sándorként kezdhettem el „tudományos” pályafutásomat. Hamarosan jött is az első meglepetés. Nem sokkal az első napok után Margit tanító néni, akit rajongásig megszerettünk, névsorolvasással kezdte a napot. Amikor olvasta a Bognár Sándor nevet, magam csak nyugodtan ültem a helyemen. Mit tudtam én, ki is az a Bognár Sándor! Tanító néni megállt előttem (még ma is hallom: Sanyikám! Fiacskám! Miért nem állsz fel, ha a nevedet hallod? Olyankor illik ám felállni és válaszolni: jelen! Látva nagy zavaromat, és ráadásul könnyen sírva fakadtam akkor is, pájtásaim siettek a segítségemre, hogy „tanító néni, persze, hogy nem áll föl, hiszen az ő neve *István, Pista, Pityu!* Az egész rokonsága mindig így nevezi.” Mit tehettem, ismét potyogtak a könnyeim. Miért vették el az eredeti keresztnévemet? Nem elég, hogy a bátyámtól elválasztottak? Nem beszélve arról, hogy a Pityu keresztnévet utáltam, mert minden papagájt Pityunak neveztek. Lehet, hogy kezdetben még talán tiltakoztam is, könnyen lehet, hogy egy kicsit még szemtelen is voltam? Ebben már nem vagyok biztos. Abban igen, hogy nevelőszüleim (mindketten!) következetesen mindig Pista, Pesta, Pityu néven emlegettek. Különösen gyámam, Juliska néni, akit Anyukának kellett szólítani. Ő mindig tisztességesen gondomat viselte, de nemigen szeretett. Legalábbis nem érezte velem, hogy a vállalt kötelességén túl még szeretet is. Nem tagadom, hogy ez ak-

kor, de még napjainkban is fájó pont az életemben. Eléggé mozgékony, eleven ifjú voltam, szerettem futni, futballozni stb. Így csak természetes, hogy nevelőapám mindig nagyon keményen fogott. Mindig attól félt, hogy „elkutyulok”. Akkor hogy néz majd Édesapám szemébe, akit, mint idősebb testvérét, nagyon szeretett! Ez a sajátos beszélgetés kb. 1-1,5 évvel a halála előtt volt. Még ő kért bocsánatot tőlem, hogy anynyira keményen bánt velem. Beszélgetésünk alkalmával a többi között még azt is kérte, nyomatékosan javasolta, hogy ha ő már nem él, menjek el Gyöngyösről, mert úgy látja és érzi, hogy ha továbbra is Gyöngyösön maradnék, még az érettségiig sem jutnék el.

Elemi iskolai éveimhez egy nem mindennapi esemény is fűződik. Tanító nénink nagy örömmel jelentette be, hogy a Nemzeti Színház művészei Gyöngyösre látogatnak. Arra a találkozóra szépen felkészített bennünket. A pontos napra már természetesen nem emlékszem. Megérkeztek a színészek, és mi, iskolások a Római Katolikus Legényegylet színháztermében mindannyian izgatottan vártuk a művészek bevonulását. Mivel az osztályunkban én voltam a legalacsonyabb növésű, Margit néni arra kért, hogy üljek az első padsorba, mert „ezektől a nagy lakliktól te, Sanyikám, semmit sem látsz. El is foglaltam az első sor egyik ülését. Közben megérkeztek a színészek, és mi állva, jó hangosan köszöntöttük őket: „Dicsértessék a Jézus Krisztus, Isten hozta jeles színészeinket öreg városunkba!”. Majd leültünk. Vártuk a színészek mondandóit. Az én padom előtt közvetlenül az egyik színész megtámaszkodott a padon, majd nagyon szigorúan nézett rám, elég sokáig. Már kezdtem nyugtalankodni, hogy miért néz rám olyan szigorúan. Majd jó hangosan – látszólag kizárólag nekem – a következőket kezdte mondani: „Mit háborgattok! Takarodjatok innen!” Nekem sem kellett újabb biztatás. Úgy rohantam ki a teremből, mint akit egy veszett kutya mart meg! Tanító nénink meg futott utánam, hogy „Sanyikám, fiacskám, miért rohansz ki fejvesztetten a padból?” Majd kézen fogva engem, a sírástól maszatos arcú gyereket, visszavitt. Nagy derűltséggel fogadtak a többiek. Visszaültem a helyemre, és a

színész úr odajött hozzám, a következőket mondva: Kicsi leventém! Miért rohantál ki annyira rémulten? Nem akartalak én éppen téged bántani. Csak azt szerettem volna bemutatni nektek, hogyan kellene elszavalni Petőfi Sándor „Az őrült” című versét. Majd kezét fogott velem, megsimogatta mindig borzas fejemet, és bemutatkozott: „Lehotay Árpád vagyok. Hát téged hogy hívnak?” Közben már annyira „bátor” lettem, hogy a Lehotay családnév hallatára még azt is megkérdeztem; akkor biztosan tetszik ismerni Lehotay János unokabátyámat. Az akkor már nagyon ismert kiváló művész csak mosolygott, és megkérdezte, ki nekem a Lehotay János? Édesapám és nagybátyám unokatestvére, és Pázmádon r. kat. plébános. A kiváló művész erre csak annyit válaszolt: „Kicsi öcsém, nagyon sok Lehotay él hazánkban. Mindenkit nem ismerhetek!” Majd folytatódott a műsor. A következő naptól kezdve minden reggel a közös ima után tanító nénink, nem kis örömünkre, egy-egy szép verset szavalt el csodálatosan. Azóta szeretem a verseket!

Szerettem iskolába járni kiváló tanító nénink, de az osztálytársaim miatt is. A jó tanulók közé tartoztam még akkor. A hittant egy nagyon idős ferences páter, Plischka Norbert tanította. Ő még ifjú szerzetesként Édesapám tanára is volt. Még csak másodikos elemi iskolás voltam, amikor az egyik vasárnap szentmisén én ministráltam neki. A szentmise után arra kért, hogy kísérem be a sekrestyébe, valamivel szeretne megajándékozni, mert a szentmisén kifogástalanul és szépen mondtam a latin válaszokat. Magamban csak törtem a fejemet, hogy egy idős szerzetes ugyan miféle ajándékot adhat nekem. Norbert tisztelendő úr (aki mindig kijavított, hogy ő nem úr, csak egyszerű ferences szerzetes, neki maximum a fráter vagy a páter cím dukál) arra kért, hogy kísérem fel a nemzetközi hírű ferences könyvtárba. Magam meg csak ámultam és bámultam, mint a kisborjú az új kapura. Atyavilág – ez volt az egyik szójárásunk, ha valami szokatlanul nagy eseményben volt részünk – ennyi könyv talán nem is létezik, minden biztonnyal káprázik a szemem. Majd Norbert páter, kizökentve az ámulatból, a következőket jegyezte meg: „Tudom, hogy

szeretsz olvasni, kérj valami könyvet!” Lassan magamhoz térve a számomra nagy látványtól, csak annyit kérdeztem, hogy van-e valami írás a lovakról. Még most is látom derűs tekintetét, ahogy jó nagy barackot nyomott a fejem búbjára, és megjegyezte: „Az árgyelusodat, már meg sem lepődöm azon, hogy mit kérdeztél, hiszen szűkebb családban többen honvédszárként szolgálták magyar hazánkat! Nevelőapád, anyai nagybátyád, sőt még apai nagyapád is”. Majd felküldött egy hosszú lajtorjára, és botjával rámutatott egy könyvre azzal, hogy vegyem le a polcról, olvassam el az író nevét és a könyv címét. Neki is láttam az olvasásnak: Gróf Széchenyi István: A lovakról. Lehívott a létráról, majd még megjegyezte, hogy csak itt, a könyvtárban olvashatod. Nem viheted el, és ha számfűlet csinálsz a könyv lapjain, vagy valami ostobaságot firkálnál a könyvbe, akkor azonnal letépek mindkét füledet! Magamra hagyt, én pedig elkezdtem olvasni, és annyira belemerültem, hogy észre sem vettem az idő múlását, pedig egy nagy falóra ott jelzett a fejem fölött. Egyszer csak jött az atya, hogy gyere fiacskám, nagyapád türelmetlenül vár rád, hiszen már elhúzták a déli harangot is. Tudod, hogy nagyanyád mennyire szigorú, ráadásul még zsémbes is, ha időben nem ültök az ebédlőasztalnál. Azóta lettem és vagyok, míg élek, a Legnagyobb Magyar tisztelője!

Egyébként a ferencesek templomába, kolostorába bejáratos emberke voltam, mert anyai nagyapám testvére, Kiss Antal – nekem természetesen csak Tóni bácsi – volt a templom sekrestyése. Ő vitt végig a kolostor minden zegén-zugán, és mutatott be a jó szerzeteseknek, akiket Gyöngyösön csak egyszerűen barátokként emlegettek. Való igaz, mert a nagy próbatételek idejében soha nem hagyták magára a város lakosságát sem a mongol, sem a török, sem a német, sem a szovjet megszállások idején, függetlenül attól, hogy ki milyen vallás követője. Tudták rólam, hogy 4 éves korom óta teljesen árva-ként élek rokonaim körében. Sokat foglalkoztak velem is, mint mindenki mással. Még „bakugrásra” is ők tanítottak meg!

Közben befejeztem elemi iskolai tanulmányaimat. Hogyan tovább? – tette fel a kérdést István nevelőapám. Nekem az

volt a vágyaim netovábbja, hogy a Koháry Istvánról elnevezett nagy múltú gimnáziumban szeretném kezdeni a középiskolai tanulmányaimat. Nevelőapám leültetett azzal, hogy alaposan gondoljuk át ezt a nagyon fontos lépést. Majd elmondta, hogy ő hol és hogyan képzelel el további tanulmányaimat. Nekem nem a gimnázium lenne jó. A polgári iskolát alkalmasabbnak látja. A hosszú beszélgetés során azzal érvelt a polgári iskola mellett, hogy – szerinte – ott inkább az életre nevelik a tanítványokat, mint a gimnáziumban. Ráadásul akkor már egyre többet gyengélkedett. Érezte, hogy nem sok ideje van hátra földi életéből, hiszen az I. világháború minden poklát végigjárta. Súlyos sebesüléssel került az oroszok fogságába, és több mint 4 évig szenvedte azok „vendégszeretetét”. S habár minden nehézséget megpróbált legyűrni, csak hogy hazajusson, egyre távolabb sodorta az élet, és csak szinte a fél világot megkerülve térhetett haza. Még azt is megjegyezte, hogy nekem már most (alig 10 évesen) arra is kell gondolnom, hogy hamarosan már a saját lábamra kell állnom. Így lettem polgári iskolai tanuló. Ő, mint minden gyöngyösi, foglalkozásától függetlenül, még néhány kat. hold szőlőn is gazdálkodott. Ez Gyöngyösön már évszázadok óta kialakult gyakorlat volt, a polgármestertől kezdve a lignitbányában dolgozóig. Ráadásul szerették is a szőlőtermesztéssel járó tennivalókat. Ilyen pedig akadt bőven, mert a szőlő nagyon emberigényes növény. „Olyan, mint egy kényes kisasszony” – mondogatták az én atyámfiak. István nevelőapám egészségi állapota egyre súlyosbodott. A szőlőmunkák közül egyre több hárult rám, s ezt magam is természetesnek vettem. Mindig szívesen „matattam” a szőlőben, ahol persze a szőlőn kívül gyümölcsfák adták bőséges termésüket, továbbá zöldségnövényeket (burgonya, bab, borsó stb.) is termesztettünk. Mindez azzal a hátránnyal járt, hogy iskolai tanulmányaimra egyre kevesebb idő jutott. Jöttek is az „eredmények”. Az elemi iskolai jó bizonyítványaim után egyre több elégségest szedtem össze (akkor még csak négy osztályzat volt, közepes nem létezett). Ráadásul „otthoni” feladataim is egyre jobban szaporodtak. Juliska néni, a nevelőanyám, mind több ház körüli és konyhai tenni-

valóval halmozott el, azzal a véleményével, hogy jó, ha egy fiatalember minden háztáji és konyhai munkából kivonja a részét, mert mindent meg kell tanulni. Így még a tésztagyúrásban és főzésben is tevékenykednem kellett, részben emiatt eléggé változatos jegyekkel fejezve be polgári iskolai tanulmányaimat. István nagybátyám, mint nevelőapám, újra leült beszélgetni velem, mert szerinte tovább kellene még valahol tanulnom. Nem elég a 4 osztályos polgári iskola. Az már végleg eldőlt, hogy gimnáziumba csak akkor mehetek, ha néhány tárgyból leteszem a különbözőzeti vizsgát. Arra sem időm, sem lehetőségem már nem volt. Így lettem ugyancsak Gyöngyösön a r. kat. Mezőgazdasági Középiskola tanulója. Majd alig hogy ott befejeztem a II. osztályt, nevelőapám – nem egészen váratlanul – meghalt. Ötvenéves volt, amikor eltemettük. Ekkor döbbentem rá, hogy ismét teljes árvaként kell élnem! Nagyon megsirattam. Szerettem tisztaságát, szigorúságát, s értem való aggodalmait. Halálával újabb biztos támaszom dőlt ki mellőlem.

Mindez 1936 nyarán volt. Egyre többet járt a fejemben a korábban nyomatékosan kért és javasolt véleménye, hogy az ő halála után nem tanácsos Gyöngyösön maradnom. Igaza is lett, mert bizony-bizony pokol lett az életem!

A továbbtanulást már csak azért is indokoltnak tartotta, mert Édesapánk halála után bátyámmal együtt minden hónapban árvasági segílyt kaptunk. Kezdetben még 60 pengőt, s az bizony nagy pénz volt még akkor. Bátyám egészen addig kapta, míg be nem fejezte egyetemi tanulmányait, de én, mint sok mindenben, ezen a téren is hátrányba kerültem. Egy új rendelkezés értelmében 16 éves koromtól az addig átutalt 60 pengő helyett már csak 38 pengőt kaptam. Csak az Országos Társadalombiztosítási Intézet támogatót még, a BESZKÁRT már nem! Hiába mutattam a hivatalos papírokat, hogy továbbtanuló lettem és vagyok. Azt már nem szívesen írom, hogy az a maradék árvasági segílyem csaknem teljes egészében Juliska gyámnyám egyik testvéréhez vándorolt! Közben folyt a vita miattam, hogy ki legyen a gyámom. A rokonok többsége már idős ember volt, így rájuk nem számíthattam. Végül az édes

bátyám lett egyúttal a gyámom is. Ő addigra Szegeden szerzett középiskolai tanári oklevelet, és már Dombóvárott tanított egy magán polgári iskolában mint magyar irodalom, történelem és zene szakos tanár; már nem emlékszem pontosan, egy női szerzetesrend (úgy rémlik, az Orsolyiták voltak) női tanítóképzőjében pedig éneket és zenét tanított a „prepáknak”, ahogyan a tanítójelölteket emlegették. József bátyám egyébként Sík Sándor egyik kedvelt tanítványa volt, akivel haláláig tartotta a kapcsolatot.

Gyöngyös városában töltött 12 évemből egy teljesen más, nem mindennapi élményemre és emlékemre térek ki. Miért? A válasz egyszerű. Egyre nehezebben viselhető megpróbáltatásaimon túl azért voltak szép, és egész életemre ható élményeim is. Azok a szép és tiszta élményeim még ma is élénken élnek bennem. Már csak azért is, mert abban a korban vagyok, amikor a régi emlékek, a fölöslegtől letisztulva, egyre gyakrabban és egyre határozottabban kopogtatnak, mint pl. a tegnapi eseményeim. Így egyre sűrűbben gondolok az 1934. vagy 1935. esztendőre. A két év között melyik érvényes, már nem lényeges. Gyöngyösön a Szent Bertalanról elnevezett ún. *Nagytemplom* új orgonát kapott. Annak fölszentelésére az egész város nagyon készült. Azokban az években a nagytemplom kántori teendőit a város szülöttje, *Pátzay János* látta el. Az ő kérésére és javaslatára a templom énekkarával és zenekarával *Beethoven* (1770–1827) csodálatos művét a *Missa Solemnist* (D-dúr) tanulták be. Erről a döbbenetes nagy alkotásról nem véletlenül sokan nyilatkoztak úgy, hogy méreteiben, kifejezőerejének fenségében joggal hasonlítható *Michelangelo* Sixtus-kápolna freskóihoz. Beethoven a partitúra összeállításakor szólónégyes, vegyeskar, 2 fuvola, 2 oboa, 2 klarinét, 2 fagott, kontrafagott, 4 kürt 2 trombita, 3 harsona, üstdob, orgona és vonóskar közreműködését tartotta szükségesnek. Nem nehéz elhinni, hogy betanításához, és betanulásához egy, az átlagon felüli adottságú karnagy elengedhetetlen. *Pátzay János* ezt a munkát joggal és boldogan vállalta is, Csupán a négy szólóénekes megtalálása adhatott neki is nagy gondot. Némi tanakodás után fölkereste egykori évfolyamtársai közül az akkori

Zeneművészeti Főiskoláról *Báthy Annát* és *Udvardy Tibort*, az akkor már jól ismert művészeket. Mindketten szívesen és örömmel vállalták a fellépést, hiszen a végzést követően sem szakadt meg diákkori kapcsolatuk. Elérkezett a nagy nap. A szentmisét két egri paptársával a Szent Bertalan templom esperes-plébánosa *Monostori (Magnin) Adorján* mutatta be. Az egyik ministráns nagyon megtisztelő feladatát én kaptam. A templom zsúfolásig megtelt. A hívek kivétel nélkül tisztes ünnepi öltözetben jelentek meg. A két fővárosi művészhez szólistaként két helybeli énekes is csatlakozott, akiket Pátzay János választott ki. Majd következett Pátzay János orgonaművész kántorunk csodálatos orgonajátéka. Őt követték az énekes szólisták. Amikor a kóruson felhangzott *Báthy Anna* éneke, esperes-plébánosunk döbbenetesen észlelte, hogy nagyapámmal az élen, egyre többen hagyják el a templomot. Az esperes úr, mint érdekeltet és ministránst, arra kért: menj már ki Sanyi fiam, és kérdezd meg nagyapádékat, miért mennek ki, hiszen még csak most kezdődik a szentmise. Ezzel a feladattal „vágattam” ki a templomból. Akkor már nagyapám és társai a főtér egyik padján üldögélve „minősítették” az énekes női hangot. Átadtam az esperes úr üzenetét. Mire nagyapám csak annyit válaszolt: „Kérdezd meg a Főúrtól (mert maguk közt így emlegették a plébánosunkat), hogy miért csinált cirkuszt a mi templomunkból. A kóruson úgy sivalkodott az a pesti nő, hogy az már elviselhetetlen volt. Nem voltunk képesek tovább is hallgatni!” Csak az vigasztalta őket, hogy a „kis Pátzay” (így emlegették maguk közt, hiszen ő is „gyöngyösi gyerek” volt), akire nagyon büszkék voltak, orgonajátéka őket is lenyűgözte. Egyedül az énekhangjával nem voltak elégedettek, mert „nagyon fajinul is énekel”, de egy kicsit még „genge” a hangja.

Pátzay Jánosról indokolt és illik még elmondani, hogy amikor befejezte tanulmányait a Zeneművészeti Főiskola orgona tanszakán, érett orgonistaművészként jött vissza szülővárosába, és vette át a kántori teendőket. Mindezt az 1930-as évek derekától számítva. Nagyszerű szervezőképességével olyan lendületes zenei életet hívott életre, hogy mind a hazai, mind a külföldi hangversenyeken rendszeresen részt vettek, és min-

den alkalommal az első díjat vehették át, és hozták büszkén haza. Így az is természetes volt, hogy Gyöngyös városa nem csak gyakori komisz tüzeseteiről volt ismert, hanem, Pátzay János jóvoltából, „dalos városként” emlegették. Sokunknak nagy örömet szerzett az a döntés, hogy a Gyöngyösi Zeneiskola fennállásának 35. évfordulóján, 1993-ban *Pátzay János* nevét vette fel. Ez természetes is, hiszen a Zeneiskolát is az ő javaslatára hívták életre.

Első igazi zarándokutam az apostolok lován, vagyis gyalogosan

Jelentős számú rokonságom minden tagja a római katolikus vallás szerint élte napjait. Gyakran jártak zarándoklatokra is. Valamikor, az I. világháború előtti évtizedekben a város szőlőtábláit egy hosszan tartó jeges vihar súlyosan károsította. Akkor a mélyen vallásos lakosság elhatározta, hogy a jégverés napján (minden évben) valamelyik Mária búcsújáró helyre gyalog vagy lovas kocsival mennek el. Pl. Budakeszi-Makkos Mária, Mátraverebély, az óbudai Kiscell stb. Volt idő, amikor „csak” Szentkútig (Mátraverebély) jutottak el, ami mindig is kedvelt zarándokhelyük volt. Ha máskor nem, hát legalább az augusztusi nagy búcsún vettek részt. Az utat általában gyalog tették meg, kivéve az idősebbeket és a gyermekeket, akik lovaskocsival jutottak el a zarándokhelyekre, főleg a távolabbiakra. Ott mondtak mindig hálás köszönetet meghallgatásukért.

Szentkút, mint búcsújáró hely, már 1200 óta jól ismert volt. Az elmúlt évszázadokban számos csodálatos gyógyulás helye is lett. Rövid története: egy alkalommal egy fiatal pásztor terelte a rábízott nyáját. Az ifjú ember teljesen néma volt, de magában szívből kérte a Boldogságos Szűzanyát, segítsen némaságán, hogy legalább a rábízott állatokkal képes legyen „beszélni”. Amikor a kúthoz vitte állatait itatni, már ott várt rá Megváltónk édesanyja, Mária, és közölte a fiatal pásztornak, hogy mától kezdve mind az emberekkel, mind az állatokkal beszélni fog. Arra aligha lehet válaszolni, hogy valóban ez le-

hetett-e az első csodálatos gyógyulás; mindenesetre a hagyományok alapján elsősorban erre a gyógyulásra gondolnak a Szentkút történetével foglalkozók. Az már valóság, hogy az én gyermek- és ifjú éveimben is hallottunk több csodás gyógyulásról.

Az első írásos emlék 1290-ben jelent meg *Vereb* néven azaz, hogy ott már az 1200-as években kápolnát építettek a lelkes zárándokok. Majd egy újabb írásos emlék 1482-ből *Verebek*ként maradt ránk ez a szent hely. Minden bizonnyal azért kaphatta ezt a nevet, mert azokban az években a Verebi család birtokának jelentős települése volt. Majd az 1330-as években felépítették a Nagyboldogasszony kegytemplomot. A templomot kezdetben az ott élő remetek vigyázták és gondozták. Az utóbbi századokban, napjainkban is, ferences szerzetesek látják el ezt a feladatot. Így Gyöngyös városából is egyre többen vettek és vesznek részt a búcsún augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén. Sokan már napokkal előbb vagy az ünnepet követően, napokig maradtak a kegytemplom közelében. Az éjszakákat lovaskocsiban, ponyva védelme alatt töltötték az úgynevezett laposkocsiban. Ez még napjainkban is így van; még nekem is több alkalommal lehetett benne részem. Nevelőszüleim is gyakran jártak Szentkútra, hogy legalább az ünnepi nagymisén jelen lehessenek. Nekem felejthetetlen nagy és szép emléket adott az 1935. esztendő, amikor sokadmagammal gyalog mentünk a nagy múltú zárándokhelyre. Az ünnep hajnalán 1 órakor volt a találkozónk a Szent Bertalan templomban. Legkésőbb hajnali 2 órakor imádkozva és énekelve útnak indultunk a Mátra hegységen át. Virradatra már Hasznos községben, a vár közelében, főtt kukoricával vártak minket a helybeliek. Ott egy kicsit pihentünk. Igyekezniünk kellett, mert még hosszú út várt ránk. Nekünk jutott az a megtisztelő feladat, hogy már Szentkúton – egy kicsit megpihenve – várjuk a nagybúcsúsokat. Nekünk kellett fogadnunk őket. Az ott látott, szinte megrendítően szép és mindig éneklő és/vagy imádkozók fegyelmezett sokasága lenyűgöző volt. Hol vagyunk ma már ettől, és hova lettünk azokhoz az évekhez képest?! A búcsú után ismét a Mátrán át, természetesen

gyalog érkezünk vissza Gyöngyösre. Majd a Szent Bertalan templomnál elköszöntünk vezető lelkészeinktől, egymástól, és ki-ki tovább ballagott az otthonába.

A mátraverebélyi Szentkúton – természetesen – 1935 után magam is voltam, évtizedekkel később, amikor már Budapesten laktam kis családommal. A Thököly úti Rózsafüzér Királynője (Szt. Domonkos templom) szerzeteseinek jóvoltából a nyugdíjas klub tagjaival jártunk ott, és a lelki vezető egyik atya mellett én lettem a „világi” vezető. Azt kérték, hogy üljek a busz vezetője mellé, és valahány településen áthaladunk, mondjak el mindent róluk, amit csak lehet. Hogy mennyiben feleltem meg a kérésnek, bizony nem tudom, mert annak is már legalább 20–25 éve. Viszont az útitársaim elárulták, hogy nagyon szép és kellemes emlékeik maradtak erről a kirándulásról és zarándokútról. Újabb két évtized után, belépve földi életem 90. évébe, minden vágyam az volt, hogy legalább még egyszer eljuthassak Szentkútra, de úgy, hogy még Fallóskutat is felkeressük a Galyatető közelében. Péter fiam szívesen vállalta, hogy beültet saját kocsijába, és irány Mátraverebély. Erre 2010. szeptember 12-én vasárnap – Mária nevenapján – kerülhetett sor. A sok esőzés ezúttal megkímélt bennünket, mert olyan csodálatosan szép idő köszöntött ránk, hogy annál szebbet elképzelni sem lehetett. Péterünk kiváló „idegenvezetőnek” bizonyult. Itthonról reggel 7 órakor indultunk, és nem sokkal 8 óra előtt már ott is voltunk. Több szentmisét is meghallgattunk, és előtte még lehetőségem volt az időszerű szentgyónás elvégzésére is. Mátraverebélyről mentünk tovább Fallóskútra, az újabb Mária-jelenési kegyhelyre. Hanem oda felkaptatni már csak Péterünkbe karolva tudtam, olyan – számomra sajnos már – meredek volt az út. Ott egy kicsit elidőztünk, majd onnan Gyöngyösre mentünk, ahol felkerestük István nagybátyám házát, ahol 4-től 16 éves koromig laktam. Gyöngyösről már „egyből” indultunk haza úgy, hogy már kora délután Péterünk bekísért kis családi házukba, ő pedig ment tovább saját szűkebb családjához. A Mindenható áldja meg, és legyen vele mindenkor, hogy szeretetből tudott számomra időt szakítani ahhoz, hogy egyre sürgetőbb vágyam teljesül-

hessen. Nagyon valószínű, hogy ez a zarándoklatom volt az utolsó.

A zarándokutakkal kapcsolatban jut eszembe, hogy apai nagyszüleim is eljutottak a Szentföldre. A pontos évre már nem emlékszem, de nem is ez a lényeg. Hogyan utaztak? Gyöngyöستől Fiuméig vonaton. Onnan egy tengerjáró hajóval. A Szentföldön pedig hol lovak, hol tevék húzta sajátos szekereken. Közben imádkoztak, énekeltek, és természetesen megvitatták a látottakat. Amikor hazaérkeztek, összehívták a baráti kör tagjait, hogy elmeséljék rendkívüli élményeiket. Beszámolójuk szerint utazásukkal nem is volt semmi gond, míg vonaton ültek. Amikor végre Fiumébe érkeztek, már várta őket egy „rusnya nagy csónak”. Annak fedélzetére egy hosszú, soklépcsős feljáró híd vezetett. Nagyapámékkal utazott nővére, Maris néni, s ő, mikor meglátta azt a „ménkű nagy lajtorját”, megmakacsolta magát, hogy ő bizony egy tapodtat sem megy azon az istentelen hosszú létrán. Mit tehet ilyenkor egy találékony (Mátraalján született), mindenre kész palóc, a nagyapám? Nagy hirtelen eszébe jutott az ő „vőfia”, a jól ismert kovácsmester, aki nagyon kedvelte a szép lovakat. Egykoron vásárolt egy nagyon formás nóniusz fajta lovat. Ez a jószág szívesen és vidáman húzta bármelyik kocsit, legyen az hintó, szekér és ún. laposkocsi. Ámde, mikor megérezte, hogy hegymenetben hajtják, ahol különösen nagy erőlködéssel jut kis távolságra, hát megmakacsolta magát, és nagy „curukkolás” közben mindig az árok felé tolt a kocsit. Egyik ilyen alkalommal nagyapám is ott ült a bakon, és látva, hogy „ebből se lesz énekes halott” (ez volt gyakori mondása, ha valami nem sikerült), lepattant a szekérről azzal, hogy „No, Lajos fiam, álljunk meg, és add ide a lópokrócot, a többit meg bízd rám!” A pokrócot a makacs-kényeskedő ló fejére csavarta, jól megkötötte, hogy ne lásson ki alóla, majd átment a ló bal oldalára, megsimogatta, és állandóan beszélve hozzá, a kötőfékjénél fogva felvezette a hegyre. Nagyapám veje csak nézett, hogy milyen jól haladnak, hiszen ilyenről még sosem hallott. Nagyapám meg csak annyit mondott, hogy huszár korában sok ilyen elkapott lóval volt dol-

guk, s azoknál mindig ez volt a „terápia”, ami mindig be is vált. Ennyi trükköt mások nemigen ismernek, csak a három évig szolgáló, majd obsitos huszárlegények. No, ez a történet jutott eszükbe, s az, hogy ha ez a trükk bevált egy makacs lónál, akkor jónak kell lennie egy rémült, makacs asszonynál is. Lópokróc természetesen nem volt a kezük ügyében, de – mint minden palóc asszony – Maris néni is szépen hímezett népi öltözetben indult a zarándokútra. A szép, színes rokokókból, amit Maris néni magára vett, a legfelsőt szépen a fejére igazították, majd a férjével együtt kétfelől belekaroltak, és a hosszú lépcső egyik rúdjaiba kapaszkodva szépen elindultak felfelé. Közben beszélgettek Maris nénivel, sőt még énekeltek is. A hajó fedélzetén már várták őket a többiek nagy derűtséggel, végül alaposan meg is tapsolták a sikeres „manővert”. Maris néni nagy büszkén csak annyit mondott, hogy még életében nem járt így, hogy egy ennyire rusnya-nagy, ráadásul bűdös „pocsoláért” „illen” nagy szégyenbe kerüljön, hogy nevésségessé tegye hitvesét, az édes, találékony öccsét, no meg saját magát. Közben a lelkükre kötötte, hogy ha majd újra otthon lesznek, egy szót se szóljanak senkinek a vele történekről. Hát ők nem is szóltak, de – természetesen – Maris néni volt az első, aki minden ismerősének maga mesélte el kalandos zarándokútját. Közben nagyon büszkén nézett a két „delilegény” kísérőjére, különösen nagyapámra, 10 évvel fiatalabb testvére-re, hogy az ő talpraesettségének köszönhetően megjárhatta a Szentföldet, és nem kellett szégyenszemre már a kikötőben lemaradnia.

Zarándokutaim közül utoljára, de nem utolsósorban 2006 tavasza egy sajátosan nagy élményt adott. Palójtay Béla barátommal és tündéri Ágnes lányával hármásban jutottunk el Fekete István szülőhelyére, Göllére, ahol élményekben nagyon gazdag órákat tölthettünk. E sorok útján is hálás szívvel mondok köszönetet F. Bodó Imrének, úgy is, mint Gölle szülőttejének és Fekete István nagy tisztelőjének, hogy Göllén is életre hívta és működteti a *Fekete István Múzeumot*, mint Dombóvárott. Erre a csodálatos zarándokútra már Fekete István újratemetése óta nagyon készültünk, míg 2006-ban vég-

re sor kerülhetett rá. Első utunk Göllén a temetőbe vezetett, ahol a Fekete-házaspár földi maradványai várják a feltámadást. A szépen felújított kis kápolnához közel, a Fekete házaspár sírján elhelyeztük – a két késői gyémántdiplomás gazdaszágyatárs – a nemzetiszín szalagos babérkoszorút. Majd a sírok között járva találkozhattunk Fekete István immár irodalmi hőökké vált kedves alakjaival, Gölle híres régi családjaival. Az ott nyugvókat az író jóvoltából már kedves ismerősökként köszönthettük. A Fekete házaspár sírjában még egy kis urna is van – az író szavait idézve: „barátom és altisztem” – Bogáncs. A sír mögött, a szépen gondozott gyepszőnyegbe gyönyörűen díszlő rózsákat telepítettek, amelyek *Márk Gergelytől*, a határainkon túl is jól ismert rózsanemesítőtől érkeztek. Minden rózsát Fekete István kedves állatszereplőiről kapta a nevét: Bogáncs, Csí, Kele, Lutra, Vuk stb. Mi pedig mélyen meghatódva néztük Bodó Imre nagyszerű tervező- és kivitelező munkáját. Az ő elgondolásai szerint varázsolták újjá a sírtól nem messze levő Kálváriát és annak környékét, művészi felújítva helybeli és a megyében dolgozó (kőfaragó, festő, mázoló) mesterek közreműködésével. Jellemző a követendő szép összefogásra: minden iparos mester ingyen vállalta a munkát, csak az anyagok árát fogadva el. Óhatatlanul a Szentírás tanítása jutott eszünkbe: „Az igaz emléke örökké megmarad!” Ismét csak kalapot emelhetünk Bodó Imre előtt, akinek még arra is jutott idejéből és energiájából, hogy támogatókat szerezve, és ahol ez kevésnek bizonyult, a maga erejét is segítségül véve, szép sétányt építtetett a sírhoz, amely mellett az író két – egészen kicsi korában elhunyt – testvérkéje, Erzsike és Antal alussza örök álmát.

A temetőből bementünk a faluba. A múzeummá lett egykor tanítói lakásban, abban a szobában, ahol véd- és dacsövetségben élt az apai nagymamával, láthattuk még azt a reka miét, amelyen 1970. június 23-án elhunyt.

A folytatást is Béla barátomnak köszönhetjük, mert azon az emlékezetes szép napon: 2006. június 23-án a göllei kis falusi templom egyszerű, kis, egymanuális orgonáját szólaltatta meg. Bélánknak saját véleménye szerint ez semmivel sem volt

kisebbségi élmény, mint az, amikor 1994-ben Liège-ben a 800 éves gótikus katedrális 350 éves barokk, hárommanuális orgonáján húsz percig játszhatott a sekrestyés jóvoltából, hiszen ezúttal Fekete István édesapja, a göllei kántortanító, Fekete Árpád orgonapadján ültetett.

Ezúttal ismét köszönetet mondunk F. Bodó Imrének, aki ezzel a csodálatos nappal ajándékozta meg a két öreget (Bélát és Sándort) és „sofőrjüket” Palójtay-Érsek Ágneset, aki maga is már háromszoros nagymama. Külön köszönet illeti még Imre feleségét, akinek áldozatos segítsége és hozzáállása nélkül férje a növényvédelmi szakmérnöki teendők mellett ezt az óriási teljesítményt nem nyújthatná. Egyedüli bánatom, hogy úgy értesültem, „iskolareform” ürügyén Hiller István rendeletére megszüntették Göllén az általános iskola felső tagozatát, és a diákoknak Kaposvárra kell eztán járniuk. Nem kellene legalább ezt az iskolát épségben, élően megőrizni? Már csak kegyeletből is.

„*Ne quid nimis*” (Terentius)
Semmit se vigyünk túlzásba!

Miért nem lebettem a vitézi rend tagja? Nem is voltak ilyen vágyaim!

Mindazok kedvéért, akik nem ismerték ennek a sajátos alakulatnak a történetét, legyen itt ez a rövid tájékoztató.

Horthy Miklós, kormányzása idején, 1920-ban alapított olyan szervezetet, amelynek az volt a célja, hogy utódaikban is jutalmazni kell mindazokat, akik az I. világháborúban, majd a forradalmak alatt egyéni vitézségükkel, tisztaságukkal és példamutatásukkal, nemzeti érzésükkel tűntek ki. A Vitézi Rend két részből állt: A Vitézi Rend szervezeti szabályzatában meghatározott követelmények alapján vitézi telekben részesültek, és a felettük álló vitézi szervekből. Az egy járásban lakó vitézek alkották a „vitézi járásszakaszt”, élükön a járási vitéz hadnagy; majd egy-egy megyében a vármegyei vitézszekek kapitánnyal, aki a Vármegyei Vitézi Szék feje volt. Az ún.

Vitézi Törzsek pedig már több vármegyét egyesítettek, élükön a vitézi törzskapitánnyal. Az összes vitézi törzskapitányból és a m. kir. kormány képviselőiből alakult az Országos Vitézi Szék. Annak elnöke, mint a vitézek főkapitánya, *Horthy Miklós* kormányzó volt. A Vitézi Szék munkálatait a Vitézi Rend Főszékhatalma irányította és vezette. A Vitézi Rendbe a felvételt külön feltételekhez kötötték, mind a legénység, mind a tisztikar tagjai a világháborúban részt vett személyek csak bizonyos kitüntetések birtokában kérhetik felvételüket. A felvételt mindig külön ünnepség keretében, a középkori lovaggá ütési szertartások mintájára szervezték. Minden alkalommal maga Horthy Miklós kormányzó látta el ezt az ünnepélyes feladatot. Napjainkban ismét létezik és működik is azokkal, akik a II. világháborúban vagy azt követően kitüntetésben részesülhettek.

Rokonságunkban Édesanyám unokatestvére: vitéz dr. Kiss Kálmán a jeles vitézek egyike volt, sőt ő volt a Heves megyei Vitézi Szék kapitánya. Mindkét nagybátyám régen és jól ismerte egymást, tartották is a rokoni kapcsolatot. Kálmán nagybátyám még hivatalból is, mert ő volt Gyöngyös városának árvaszéki ülnöke. Kálmán bátyám többször is szólt István nevelőapámnak, miért nem kéri már vitézzé avatását, hiszen annak minden feltétele adott volt. Az I. világháború poklából arany, nagyezüst, bronz vitézségi éremmel ismerték el valóban vitézi helytállását. István nevelőapám minden alkalommal kitért a javaslat elől. Egy alkalommal magam is jelen voltam vitájuknál. Emlékeim szerint így zajlott: „István! Miért nem hallgatsz rám? Itt van az öcsénk, aki a mezőgazdasági középiskola tanulója. Neked adoptálnod kellene őt. Nagyon jól járna egy vitézi telekkel itt a Mátra alján. Betelepítené szőlővel, gyümölcsfákkal, hiszen jól látom, hogy szívesen bibelődik ezekkel a nagyszerű növényekkel.” Nevelőapám csak a fejét csóválta. Két indoka is volt, amiért nem hallgatott a rokon vitézkapitányra. Szinte még ma is szóról szóra emlékszem az indokaira: „Kálmán, Kálmán, nem vehetem el az én szeretett bátyám fiacskáját, mert akkor már nem Kiss Anna és Bognár József gyermeke lenne, hanem Kántor Juliannáé és Bognár

Istváné. Továbbá a több mint 4 éves orosz hadifogságom alatt minden részében átéltem az úgynevezett Nagy Forradalmat, annak minden kegyetlenségével tetőzve. Szerintem csak idő kérdése, hogy mikor érnek el ide is ezek az eszmék, amibe az itthon maradtak közül már sokan belekóstolhattak. Majd jönnek ide is, és az ún. „rendcsinálás” címén a tisztességesen és jól dolgozó földművelőket kulákkistára teszik, mindenükből kiforgatják őket. Ha tiltakozni bátorkodnak, egyszerűen nyomorékká verik, vagy megölik őket.” Mindezt a meggyőződését 1935-ben mondta el. Hozzátette még, hogy: „én nem tehetem ezt az áldott emlékü, nagyon szeretett bátyám fiaskájával. Hamarosan úgyis találkozunk, és akkor hogy nézek majd a bátyám szemébe?! Nagyon furcsa lenne, ha én, az egyszerű csizmadia iparos a 6 elemi iskolámmal éppen téged oktassalak ki, mint egyetemet végzett jogi doktort. Véleményedhez járulva hogyan tehetném, hogy a drága emlékü bátyám kilencedik gyermekét juttassam erre a kegyetlen sorsra?” – toldotta meg. Kálmán nagybátyám jó nagyot nyelt, és többé nem hozta elő az én vitézi várományosságomat. Mint már említettem, Kálmán bátyám nem csak jeles árvaszéki ülnök volt Gyöngyösön, hanem lelkes szervezője az Önkéntes Tűzoltói Testületnek, figyelemmel a jó öreg város gyakori leégésére.

Kálmán bácsival kapcsolatban itt és most még idekívánczik az én átkeresztelésem: hogy Sándorból Pisti, Pista, Pityu, Pesta lettem, mennyire mély gyökeret vert gyöngyösi rokonságom körében. Amikor már újra fővárosi lakos lettem, „csak” Sándor keresztneven éltem tovább gyorsan fogyó napjaimat. Az egykori gyöngyösi rokonság többségével csaknem minden személyes kapcsolatom megszakadt, így Kálmán bácsival is. Ezt már visszafordítani aligha lehet. Amikor 65 éves korában, 1963. február 16-án, hosszú szenvedést követően meghalt, családja nekem is küldött egy partecédulát a következő névvel és címmel: Dr. Bognár *István* egyetemi tanár, Kertészeti Kutatóintézet. A gyászjelentést természetesen jó késve kapta meg a családom, mert magam éppen kórházban vergődtem strúmaműtétet követő tüdőembóliával. A posta pótolta az elmaradt címet a borítékon, bár előbb még továbbbították a

Kertészeti Kutató Intézetbe. Ott sosem dolgoztam, de többen ismertek. A levelet elküldték a Növényvédelmi Kutató Intézetbe, a Herman Ottó út 15-be. Onnan a Kertészeti Egyetem címére a Ménesi útra. Ott sem tudták, ki lehet ez a B. István egyetemi tanár. Majd amikor körözték a partecédulát, végre eljutott *Eperjesi Imréhez* is, aki a Borászati Tanszéken volt docens. Egyedül csak ő ismerte a másik, nem hivatalos, keresztnévemet, lévén ő is gyöngyösi, és legalább 10 éves kora óta ismert, mert közel lakott nevelőszüleimhez. Amikor elolvasta a gyászjelentést, rögtön rájött, hogy hiszen ez a mi Sándor bátyánk. Ő volt szíves a küldeményre rávezetni a pontos címet. Így nem csoda, hogy eléggé késve vehettem át, mikor már a tüdőembóliából kivergődve végre kiengedtek a kórházból. Feleségem azonnal azzal fogadott, hogy meghalt Kálmán bácsid. Akkor írtam a családjának egy kondoleáló levelet, megértésüket kérve alaposan megkésve küldött soraimért, de azóta sem érkezett rá válasz. Így teljesen megszakadt minden addigi kapcsolatunk. Nagyon sajnálom.

„Persona non grata” középiskolás diák lettem Gyöngyösön

Nevelőszüleim szépen gondozott kertes, többszobás családi házban éltek és neveltek engem is. István nagybátyám halála után gyámnyám mindig tartott egy-két albérlőt. Amikor a Nemzeti Színház színészei ismét ellátogattak Gyöngyösre, azokon a napokon a primadonna, idős édesanyjával együtt, nálunk lakott. Az előadásokat mindig a már korábban is említett Római Katolikus Legényegylet színháztermében tartották. Az pedig a mi házunktól jókora távolságra volt. A művésznő nagyon félt, amikor az előadás után jó későn a szállására jöhetett, vagyis hozzánk. Ezért azt kérte gyámnyámtól, hogy én menjek el elé, és kísérem haza. Kénytelen voltam tiltakozni, hogy ezt a feladatot én nem vállalhatom. Nem vállalhatom, mert a Mezőgazdasági Középiskolában, melynek én is növendéke voltam, kemény és szigorú rendet igyekeztek tartani. Így például nyáron 20 órától, télen 18 óra után csak szülői felügye-

lettel mehettünk az utcára. Hiába érveltem, mert gyámnyám szigorúan rám parancsolt, hogy ne vitatkozzam vele, hanem csináljam azt, amivel megbízott! Akkoriban nem úgy nevelték a fiatalokat, hogy egy szigorú parancsra nemet is mondhatnak. Mi tehettem? Kénytelen voltam a primadonnára várakozni a színház kapujában. Az előadásokat a késő őszi-téli napokon tartották, ráadásul nagyon csúszott az utca kövezete. A primadonna azt kérte, hogy karoljak bele, mert fél, hogy elesik a csúszós úton. Hiába magyaráztam, hogy már eddig is túlléptem az iskolai rendtartás kereteit, és nem karolhatok bele, ne kívánjon ilyen szolgálatot tőlem, de ő egyszerűen karon fogott. Már éppen a Főtéren haladtunk át, amikor észrevettem, hogy iskolánk igazgatója és felesége igyekeztek haza. Természetesen iskolai egyensapkámat levéve köszöntöttem az igazgató urat. Másnap már a tanítás kezdete előtt jött az iskolaszolga, Kiss Imre bácsi, hogy a Bognár urat azonnal kéreti az igazgató úr (mert akkor már uraztak bennünket tanáraink). Nem is sejtve, hogy mi várhat rám, kopogást követően benyitottam az igazgató úr szobájába. Az egyébként udvarias ember ezúttal fel sem állt a székéből. Szigorúan azt kérdezte tőlem, hogy tegnapi szabad óráimat mivel és hol töltöttem (már nem urazott). Igyekeztem röviden válaszolni, de az igazgató úr nem fogadta el „beszámolómat”, és azt parancsolta, hogy másnap 10 órára küldjem be a nevelőszülőmet, mert tőle is választ vár nekem feladott kérdéseire. „Otthon”(?) – természetesen – továbbítottam az igazgató úr kérését, sőt határozott parancsát. Juliska nevelőanyám még rám haragudott, hogy miért hozom őt ilyen kellemetlen helyzetbe. Másnap mégiscsak bement az iskolába, de azt a mai napig nem tudom, hogy ott mit válaszolt az igazgató úr kérdéseire! Ismét „raportra” hívtak az igazgató úrhoz. Ott hatalmas fejmosásban részesültem: „te komisz kölyök vagy, ráadásul még erkölcstelen is, mert a késő esti órákban karonfogva színésznővel sétálgattál a főtéren!” Választ nem várt tőlem, egyszerűen kizavart az irodájából, hogy szégyelljem magamat, és tűnjek el a szeme elől. Többet hallani és látni sem akar! Azt is közölte még, hogy azonnali hatállyal kizárat az iskolából, mert egy „hazudós, komisz, fe-

gyelmezetlen kölknek” nem lehet semmi keresnivalója az általa vezetett középiskolában. Ebből természetesen alig értettem valamit. Viszont tudomásomra jutott, hogy azonnal összehívta a tanári kart, velük még azt közölte, hogy mindent elkövet azért, hogy nem csak Gyöngyösről, hanem az ország minden középiskolájából kitiltat, mert egy olyan erkölcstelen fráternek, mint én lettem a szemében, más városban sem engedheti, hogy ott rontsam a levegőt! A tanári kar ezt a határozatot nem fogadta el, sőt egyhangúan kijelentették, hogy ezt nem tehetik meg. Elveikkel ellenkezik! A tanári kar tagjai közül többen a nevelőszüleim szomszédságában éltek; látták az otthoni légkört – különösen István nagybátyám halála után. Jól ismertek. Látták azt is, hogy minden áldott reggel az utcán (a házunk körül) sétálva hangosan tanulom az aznapi leckéket. Természetesen megkérdezték, hogy miért az utcán és miért nem otthon a négy fal között készülök a feladatokkal? Mit mondhattam? Ez volt nevelőanyám határozott kívánsága. Nyugodjék békében! Amikor azt látta, hogy megint könyv van a kezemben, mert nagyon szerettem olvasni, azonnal valami konyhai, udvari tennivalóval látott el. Így aztán pl. az „Egri csillagok”-at is csak a diófa hegyében ülve olvashattam el.

Visszatérve az igazgató úr döntésére, a tanári kar egyik tagja, aki még József bátyámat is tanította – szüleink halála utáni években – és később is állandóan kapcsolatban maradtak vele, azonnal felhívta a bátyámat Dombóvárról „Jóskám! Azonnal gyere Gyöngyösre, mert nagyon nagy bajok vannak az öcséddel kapcsolatban! Szegény jó testvérem el nem tudta képzelni, hogy ugyan mit vétettem, mit csináltam rosszul. Azonnal vonatra ült, és Gyöngyösön a vasútállomásról egyenesen az iskolámba ment, az igazgatói irodába. Előtte azonban a tanári testület tájékoztatta arról, hogy „főbenjáró bűnöm miatt kicsapnának az iskolánkból”. Drága jó testvérem természetesen azonnal tiltakozott. Majd szemrebbenés nélkül a tanári kar azonnali összehívását kérte! Erre az igazgató úr azt javasolta, hogy jó, az ország valamennyi középiskolájából való kitiltásról lemond. De! Gyöngyösön nem hajlandó „kegyelmet” adni nekem! Így abban egyeztek meg a bátyámmal, hogy

a II. osztályt még befejezem, és azt követően kivesz az iskolából. „Majd a fővárosban folytatja a középiskolai tanulmányait az öcsém, ha ennyire leprásként kezeli az igazgató úr.” Ebben szintén megállapodtak. Így lettem drága jó szüleim szülővárosának „persona non grata” diákja.

Most már, évtizedeket átugorva, milyen sajátos lehet egy ember élete. Gyöngyös 2009-ben ünnepelte várossá nyilvánításának 675. évét. Erre az ünnepségre mindenkit, aki a város szülöttje, vagy szülei voltak azok, vagy legalább a városban volt diák, meghívták. Így tőlem is kértek rövid életrajzi adatokat, melyeket el is küldtem. Majd az ünnepi események egyikén magam is átvettem az *Almanachot*, és annak 32. oldalán ott „feszíték”, mint az öreg város egyik „büszkesége”!

Mi mást gondolhatok, mit mondhatok? Jobb, ha egy latin mondással zárom ezeket az éveket: „Tempora mutantur, et nos mutamur in illis”. Így igaz (?) „Változnak az idők, és benne mi is!” Az természetes, hogy az átélt ünnepi esemény némi gyógyírként marad bennem. Ez azonban nem az én érdemem, hanem a nagy múltú város mindazon szülöttjeié, akikkel már többen pályatársak lettünk. Jól ismerték elmúlt évtizedeim eseményeit, és közölték pontos címemet, hogy ki ne hagyjanak már a „büszkeségeink” közül. Természetes, hogy mindazoknak, akik sajnálatos módon nehézzé tették ifjú éveimet, már régen megbocsátottam. Különösen gyámnyámnak, Juliska néninek, mert ha ő azokban az években egy kis szeretetet is mutatott volna irántam, talán végleg maradok Gyöngyösön. Az ő rokonságának szolgálójaként, tanulmányaimmal félbeszakadva nem ismerhettem volna meg Feleségemet, akivel immár 63. éve élünk boldog házasságban. Nem ismerhetném két nagyszerű gyermekünket, unokáinkat és dédunokánkat. Az sem véletlen, hogy gyakran mondogatom hol nyíltan, hol magamban, hogy házasságom és családom minden tagja mindenért kárpótolt! Valamint azt a régi bölcsességet, hogy „nem minden rossz jó ártalomra!”

Itt és most még azokról szeretnék írni – emlékeim alapján – akiknek sokat köszönhetek. A következő sorokat nem a gyorsan múló idő szépítette!

Már többször is említettem, hogy mennyire értékes és tisztességes kapcsolatok, emlékek kötnek a jó ferences szerzetesekhez. Szívem utolsó dobbanásáig hálás szívvel és el nem múló szeretettel emlékszem valamennyiükre. Rajtuk kívül hálás szívvel gondolok egy csodálatos piarista szerzetesre. Nevezetesen Guba Pál Emmánuel piarista tanárra, aki az I. világháború után Erdélyből menekült csonka hazánkba. Gyöngyösön telepedett le, és fáradhatatlanul gyűjtötte a Gyöngyös városával kapcsolatos emlékeket. Közben még számtalan zárandokutat is szervezett Máriazellbe, sőt még a Szentföldre is! Apai nagyapám egy alkalommal kézen fogva vitt el a piarista szerzeteshez. Ma is jól emlékszem még a részletekre is. „Főtisztelendő tanár úr, ez a legkisebb onokám, aki 4 éves kora óta teljesen árván itt vergődik közöttünk. Nagyon szépen kérek, vedd pártfogásodba úgy, hogy az onokám is a ministránsaid csoportjához tartozzék!” Természetesen azonnal be is sorolt a ministránsai közé. Nagyon sokat beszélgettünk. „Kóstolgatott”, mint lehetne a bennem szunnyadó adottságokból valami értéket találni, hogy több legyen az önbizalmam, hiszen azzal nagyon is gyenge lábakon álltam. Egyszer egy szentmise után elmondta nekem is életének történetét, mikor, s miért választotta a piarista tanári pályát, sőt, mi több: a hivatást. Majd elmondta a teljes nevét. Magam, mint kíváncsi legényke, azt kérdeztem tőle: „Pali bácsi – mert keresztnévén szólíthattam – mi az, hogy Emmánuel, miféle keresztnév ez, és mit jelent magyarul?” Azonnal válaszolt, hogy „velünk az Isten”. Még tovább is kérdezgettem, hogy miért nem úgy írja és mondja a nevét, hogy Guba Pál, Velünk az Isten? Derűs arcát most is látom. Jó nagy barackot nyomott a kobakomra, és csak annyit válaszolt, hogy „De nagy bimbó vagy fiacskám! Vedd már végre tudomásul, hogy a szerzetesi nevem Emmánuel. Azt másként nem mondhatom és írhatom. Amikor egy fiatalember kérelmet nyújt be valamelyik szerzetesrendhez, hogy a rend tagja szeretne lenni, akkor egy sajátos szerzetesi nevet is köteles felvenni. Az én választásom az Emmánuel volt. Már nem tudom, hogy az áldott emlékü, nagyszerű ember meddig élt, annyi biztos, hogy jóval túlélte a

kilencvenediket! Gyakran gondolok az esti imáimban rá is. Nyugodjék békében! Ha jól emlékszem, Gyöngyösön a Kálváriadombon vagy annak közelében helyezték örök nyugalomra.

Még két jótévőre térnék ki. Mindketten az izraelita vallás követői és gyakorlói voltak. Íme:

Trepper bácsi, mert mindenki csak így emlegette. Abban már nem vagyok biztos, hogy a személyneve mi is volt. Egyre csak a Jenő név ugrik be. Közismert könyvkereskedő volt. Két fiára emlékszem, az idősebb – velem azonos korú – György, vele összebarátkoztunk. A fiatalabb testvére nevére már nem emlékszem, mert vele nem volt semmi baráti vagy gyermeki kapcsolat. Nem véletlen tehát, hogy itthon és szűkebb baráti körben egyre gyakrabban mondogatom, hogy „...már a szenilitásom sem a régi!” Nos, Trepper bácsiék szintén a Róbert Károly utcában laktak, mint nevelőszüleim. Ráadásul Édesapámnak elemi iskolai osztálytársa is volt. Egy alkalommal (éppen a Szent Bertalan templomból jöttem ki), amikor meglátott, integetett, hogy beszélni szeretne velem. Menjek oda a boltjába. Nem kellett nagy távolságot tennem, Trepper bácsi könyvesboltja a Nagytemplommal szemben az utcán vagy inkább a téren volt. Hívására már mentem is. Nagy örömmel közölte velem, hogy jó látni, hogy rendszeresen járok a templomainkba. „Soha ne hagyd abba!” – jegyezte még meg. Nem volt ott semmiféle antiszemita légkör, azt sem tudtuk, hogy létezik olyan is. Mi tisztességes és rendes embernek tartottuk az olyanokat, mint Trepper bácsi. Akik pedig tisztességtelenül, rendetlenül élték napjaikat azok rossz emberek voltak, és kész! Trepper bácsi azt kérdezte tőlem, hogy iskolai tanulmányaimmal hol és merre tartok? Éppen abban a tanévben fejeztem be az elemi iskolát, készültem a polgári iskolába. Azonnal megkérdezte, hogy vannak-e már könyveim? Nincsenek – volt a válaszom. „Akkor gyere be velem a boltomba”! Leültetett, és a polcra szépen – vigyázva és szeretettel – leszedte a polgári iskola I. osztályára kellő könyveket. Közben (csak úgy mellékesen) annyit említett, hogy ő ezzel szeretne segíteni rajtam. A könyvekért *nem kért semmi ellenértéket!* Arra viszont nagyon kért, hogy vigyázzak rájuk, szépen kössem be

(még papírt is adott hozzá). Ha véletlenül mégis baleset érne azokat, akkor vigyem az általa javasolt könyvkötőhöz, de ne fizessen az újrakötésért, azt majd ő rendez! Majd, ha kijártam az I. évfolyamot, akkor vigyem vissza az elsős könyveket, és ő már adja is a másodikban kötelezőket. Ez így ment négy éven át! Mi mást tehettem volna, hálás szívvel köszöntem meg szíveségét és figyelmét. Válaszul még megjegyezte: „tudom, hogy négyéves korod óta teljes árva vagy, hát kiken segítek, ha nem rajtad és a hozzád hasonlókon?!” Mint már említettem, idősebb fiával, Gyurkával mindig jó szomszédi, sőt baráti kapcsolatban voltunk. Majd jó pár év elmúltával, a II. világháború utáni években Torday Györgyként a Műszaki Egyetemen a marxista tanszék vezetője volt. Sajnos már ő sem él! Mindig hálás szívvel és szeretettel gondolok rájuk.

A másik izraelita vallású, valóban „öreg” barátom Braun Jenő bácsi volt. Vele a Növényvédelmi Kutatóintézetben együtt dolgoztunk. Az almamoly elleni korszerű védekezés útvesztőiben keresgéltek a helyes utat. Közben készültem a kandidátusi vizsgákra. Jenő bácsi felajánlotta, hogy az angol nyelvi vizsgára szívesen felkészít. Ő sem kért tőlem semmi ellenértéket. Mindketten tiszta, nemes lelkű emberek voltak! Jenő bácsi Ausztráliába vándorolt lánya és unokái után, és ott is fejezte be földi életét. Jenő bácsival és lányával időnként leveleket váltottunk. Haláláról veje tájékoztatott. Így hát béke poraira, nyugodjék ő is békében. Mindketten példaképünk is lehettek. Nem véletlen, mindketten valóban derék, nagybetűvel írt, EMBEREK voltak!

Arbázi lakos és fővárosi diák lettem Zuglóban

Gyöngyösről tehát távozni kényszerültem. Nem is bántam, de mégis tovább élt bennem nem is kis nosztalgia. Hiszen négyéves koromtól szűk 12 éven át 1925-től 1937. augusztusig mély nyomokat hagyó, eléggé vegyes élményekkel „gazdagodva” hagytam el áldott emlékű szüleim szülővárosát. Utolsó hónapjaim, heteim, sőt még napjaim is nagyon lassan vánszorogtak velem. Igyekszem is rájuk minél kevesebbet gondolni.

Hiszen életem egy sajátos korszakát fejezhettem be, és készülnöm kellett teljesen ismeretlen jövőmre! Végre elérkezett 1937. augusztus 20-a! Édes bátyámmal abban állapotunk meg, hogy összeszedem saját kis motyóimat. Nem volt gond azokat összecsomagolni, és egy öreg, fonott táskaszerű kosárba rakni. Alig volt súlya! Természetesen mindenkitől, akiktől csak illett és kellett is, elbúcsúztam, a velem való bajlódásukat megköszönve. Jóska bátyám azt kérte, hogy 20-án reggel, a pontos órára már nemigen emlékszem, üljek fel Gyöngyösön a személyvonatra, majd Vámosgyörkön szálljak át a Budapestre indulóra. Megérkezve a Keleti pályaudvarra, kint a bejárati kapunál üljek le a nagyóra alatt, és várjak rá, mert az ő vonata Dombóvárról valamivel később érkezik. Onnan el ne mozduljak, mert könnyen eltévedhetnék. Nem tagadom, hogy mind lelki, mind fizikai állapotom nagyon a mélyponton volt! Csak egyre az órát, és azt a hatalmas forgalmat néztem; meglehetősen zavart is. Közben a Mindenható Teremtő atyánkhoz és áldott emlékü édes Szüleinkhez fohászkodtam. Nézzenek már le legalább egy pillanatra onnan az örökkévalóságból! Segítsenek abban, hogy valahogyan átvészeljem újabb próbatételeimet! Közben a bátyám vonata is megérkezett, majd egymás kezét fogva indultunk el – gyalog – Óbudára, a Kiscelli utcába, ahol a jó szalézi szerzetesek már vártak ránk. Nem kis kerülőkkel végre megérkeztünk új otthonomba. Megmutatták, melyik hálósobában tölthetem éjszakáimat. Kaptam egy szekrényrészt, ahol elhelyezhettem csekély motyómat. A kijelölt hálóteremben én lettem a legidősebb lakó. Nálam jóval fiatalabb szobatársaim – ma sem tudom, milyen „sugallat” alapján – egyből Pista bácsinak „kereszteltek el”. Bátyám még velem töltötte az első éjszakát, hogy másnap Zuglóba, a Kövér Lajos utcai iskolámba kísérjen, a Bp. Fővárosi Mezőgazdasági Középiskolába. Ott lettem a III/b osztálynak tagja. Nem volt nehéz beilleszkednem, mert két osztálytársam is lakott az árva-házban, és ők mindenről kioktattak, beleértve a tanári kart. Az igazgató urat kivéve, akiről nem sok jót tudtak mondani. Nocsak – gondoltam már akkor – miért akadok én mindig össze engem ki nem állható igazgatókkal?! Balsejtelveim valóra vál-

tak, mert az igazgató úr egyszerűen kizárólag „vándormadár-
nak” nevezett, erkölcstelen ifjúnak, aki már színésznőkkel jár
karonfogva a késő esti órákban. Azt természetesnek tartottam,
hogy véleményt kért rólam egykori iskolánk igazgatójától,
hogy miért kellett Gyöngyösről a fővárosba költöznöm. A régi
igazgató „uram” mindent írt rólam, csak jót nem. Így még to-
vábbi két évig vergődhettem itt a fővárosban is, mint „er-
kölcstelen diák” Mint egy megszállott, úgy készültem az órák-
ra, hiszen gondtalanul, rendszeren készülhettem minden áldott
napra. Voltak olyan tanárok, akiktől elégségesnél jobb érdem-
jegyet sohasem kaphattam. Mikor ezt osztálytársaim szóvá
merték tenni, az volt a válasz, hogy egy „vándormadár” még
annak is örüljön, hogy nem elégtelent írnak be. Természetesen
voltak kivételek. Isten áldja meg őket haló poraikban is!

Számtalan emlékem közül csak néhányra térnék ki. Ami-
kor 1937 augusztus 20-án Óbudán a Szent Alajos árvaházba
kerültem, valóban otthonra is leltem. Mindenki nagyon fi-
gyelmes és készséges volt hozzám. Még csupán néhány hetet
töltöttem ott, mikor hívott a portás, hogy menjek a kapuhoz,
mert egy eléggé zavaros idősebb nő, mint közeli rokon, jött
meglátogatni. Nos, odamenve kiderült, hogy – nevezzük X
néninek – nem volt valójában a rokonom. Legföljebb ő ne-
vezte ki magát annak, és bár természetesen ismertem, nem az
a személy volt, akire szívesen gondolok akár manapság is.
Annyi bizonyos, hogy kölcsönösen nem kedveltük egymást.
Pár szót váltottunk a folyosón, majd ímmel-ámmal befejezte a
látogatást, és köszönés nélkül távozott. Hogy saját „jószántá-
ból” vagy mások kérésére tett-e így, és a tisztelendő atyákkal
keresett-e beszélgetési alkalmat, máig sem tudom. A lényeg,
hogy a látogatást követően a jó szalézi atyák valahogyan más-
ként néztek rám. Nem mondhatom, hogy görbe szemmel, de
az addigi gondoskodó szeretet helyett kíváncsian figyelték
minden napomat. Ám nem szóltak egy betűt sem, hogy miért
változtak meg velem kapcsolatban. Jöttek a karácsonyi ünne-
pek. Az árvaház teljesen kiürült, csak magam maradtam bent
mint növendék. A Szentestét már újra a régi szeretettel osztot-
ták meg velem úgy, hogy az éjszakai órákat kivéve az egész

napot velem töltötték beszélgetéssel, kirándulással egybekötve. Majd az igazgató, Ignác atya átadott egy levelezőlapot, melyen feladó nem volt, hogy olvassam el. Már az első két-három sor után megkérdeztem, hogy ugye ez nem kötelező olvasmány számomra. Mindennek lehordtak benne, és minden, csak tiszteséges nem, de annál inkább hálátlan kutyaként aposztrofáltak. Nem tagadom, csorogtak a könnyeim, olyan vigasztalhatatlan voltam. Máig is fáj, és ma sem tudom, kinek lehettem ennyire az útjában. Mikor a végig sem olvasott levelezőlapot visszaadtam Knorr Ignác igazgató úrnak, ő elmosolyodott, azonnal apró darabokra tépte, és a kályhába dobta. Rám nézve csak annyit mondott, hogy „nem csalódtunk benned fiam, de az elmúlt hetek óta sokat gyötört ez a nyílt levelezőlap”. Sosem mondták, hogy postán érkezett vagy valaki személyesen dobta a levélszekrénybe. Majd, nem kis meglepetésemre, átadták az Édesanyám fényképét, amelyet bátyám küldött Dombóváról, hogy az ünnepek alatt legyen nálam és velem. Azóta is nálam van. Attól a naptól, órától kezdve *minden* szalézi szerzetes úgy kezelt, mint a törékeny hímes tojást. Mi mást írhatnék róluk, mint hogy teljesen érthető volt a látszólagos elhúzódságuk tőlem, és pedagógiából kitűnőre „vizsgáztak”. Gyógyírként úgy határoztak, hogy a Szent Alajos Társaság *al-elnökének* bíztak meg, mert az elnöki teendőket az egyik tiszteendő atya látta el. Erről a számomra nagy kitüntetésről még írásos bizonyítást is küldtek, amit ma is őrzök.

Közben ránk köszöntött az 1938. esztendő. Olyan csodálatos élményekben részesültünk, hogy míg élek, nem felejttem el. Hiszen akkor szervezték és rendezték hazánkban az Eucharisztikus Világkongresszust! Már az ünnepek előtt is jöttek szép számmal azok a szaléziak, akik misszionáriusként messze külföldön éltek tiszteletre méltó szerzetesi életüket. Így a mi árvaházunkba is érkezett Japánból egy szerzetes. Hatalmas, hófehér szakállával, mindig derűs mosolyával, vidámságával sokunkat nagyon lenyűgözött, olyannyira, hogy magam is azon törtem a fejemet, hogy felvételemet kérem a rendbe. Nem kis meglepetésünkre a csodálatos misszionárius leült közénk, és mindenkivel alaposan átbeszélgette ezt a nem

mindennapi döntő lépést. Kivétel nélkül mindenkinél azzal fejezte be a beszélgetést, hogy „testvérkéim, ne egy sajátos látászat miatt döntsetek úgy, hogy ti is szerzetesek lennétek, természetesen misszionáriusok, valahol távol a szülőhazától. Ne hirtelenkedjétek el, mert ez nem kis elhatározás. Hiszen előttek még az élet. Tanuljatok olyan tárgyakat, amelyekhez közelebb érzitek magatokat. Ott pedig minél több ismeretre tegyetek szert, hogy az átlagnál mindig többre legyetek képesek! Ráadásul elég sok a hivatás nélküli paptestvérünk, akik nem tartoznak az úgynevezett kiválóan pallérozott, tiszteletre méltó papság soraihoz. Nekünk minél több, tisztos és jó családapákra lenne szükségünk! Gondoljátok át, hogy miként és hogyan tovább.” Legjobb emlékezetem szerint egy társunkról tudok, aki, mint szaléziánus misszionárius, Kubában él. Él még? Nem tudom. Évekkel ezelőtt írtam neki, fényképeket is küldve. Választ nem tőle, hanem a testvérétől kaptam, aki személyesen látogatta meg, és azzal a lehangelő hírral jött haza, hogy az ő édes öccse súlyos beteg. Bármelyik pillanatban megkaphatja azt a bizonyos „behívót”. Mint az eddig leírt sorok is bizonyítják, magam sem lettem külföldön élő szerzetes, de immár 63 éves házasságunk, nagyszerű gyermekeink, unokáink és dédunokánk látásában gyönyörködhetünk. Nos, így fest a valóságban az a gyakran hangoztatott ostoba állítás, hogy mind a világi, mind a szerzetesrendekbe tartozó papság szinte „kötéllel fogja” azokat a fiatalokat, akiket el akarnak „csábítani” papi-szerzetesi pályára.

Visszatérve 1938 tavaszára, az Eucharisztikus Világkongresszusra, mindazok, akik részesei lehettünk ennek a nem mindennapi élménynek (alig túl a 16–17. évünkön) hivatalosak voltunk az ünnepség egyik napjának rendezvényére. Közeliobból a *férfiak éjszakai szentségimádására*. Az árvaházból két szalézi szerzetes kíséretében kb. tízen indultunk el a Hősök tereére. A szentmisén páter *Bangha Béla*, a nagyszerű jezsuita szerzetes tartotta a szentbeszédet. A végtelenségig felemelő, tiszta, szép magyar nyelven elhangzott gondolatai sokáig kísérték mindennapi lépteinket. A beszéd nem volt végtelen hosszú (de amikor befejezte, még szívesen hallgattuk volna). Így

is egy életre szóló élményként maradt meg bennünk. Csodálatos gondolatai nagy tanulságul szóltak minden olyan „férfipalántának” is, amilyenek akkoriban voltunk. Ráadásul jókedvűek voltunk, de fáradtak nem, holott éjfél már jócskán elmúlt. Úgy határoztunk – magunktól, bár a két szerzetes is javasolta – hogy a Hősök teréről gyalog ballagunk haza a Kiscelli utcába. Mire hazajutottunk – mi tagadás – valamennyien farkaséhesek voltunk, mert áldozni készültünk így az indulás előtt már nem vettünk magunkhoz semmiféle ételt. Az árvaház szakácsi teendőket is ellátó szerzetese (aki egykoron vitéz katonaszakács is volt az I. világháború alatt) számított arra, hogy egy tizenéves emberke – kevés kivételtől eltekintve – mindig éhes, és előre szót, hogy kirakja a konyhába „hajnali vacsoránkat”. Ennek tudatában még vidámabban ballagtunk hazafelé. Mivel már hajnali 3 óra körül járt, egyenesen a konyha felé vágtattunk. Igen ám, de nem tudtunk bemenni, mert kulcsra volt zárva. Valaki azonban észrevette, hogy a konyhaablak tárva-nyitva. A választás rám esett, hogy én másszak be rajta, mint „igazi” Pista bácsi. A kérést-javaslatot tett követte. Az ablakon azonban valami folyadékba léptem, ami a bokámig ért. Villanyt kapcsolva jöttünk rá, hogy a forralt tej volt az. Sebaj, legjobb szakács az éhség. Gyorsan egy-egy nagy „begre” tejeskávét készítettünk, és zsíroskenyeret ettünk hozzá. Fejedelmi lakoma volt mindnyájunknak. Reggel a szokott időben eléggé kócosan mentünk mosdani. Amikor elmeséltük, hogy mi voltunk, akik az ablakon át léptünk a forralt tejbe, és belőle jó sok tejeskávét készítve csillapítottuk korgó, üres gyomrunkat, szakács bácsink csak csóválta a fejét, hogy mivé tettük a sok szép tejet. Ő azt hitte, hogy kísérőink egyikénél van másik kulcs a konyhaajtóhoz. Az idősebb szerzetesek csak annyit fűztek hozzá megértően, hogy „üsse kavics, több is vészett Mohácsnál”. Azt azonban kérték, hogy lehetőleg máskor ne lépkedjünk a forralt tejes edénybe. Jól visszagondolva ennek már több mint 70 éve!

Erre az élményre azért tértem ki ennyire részletesen, mert ezzel is a jó szaléziak kedélyét, gyermekekhez való viszonyát

szerettem volna szemléltetni. Valóban valamennyien nagyszerű, felnőtt, tiszta lelkű nagy testvéreink voltak.

Mindezekén túl gyakran jó nagyokat kirándultunk a közeli Mátyás-hegy csúcsára. Közben vezetőink kérésére igyekeztünk minél több tengericsiga- maradványt gyűjteni. Hiszen tőlük hallottam először, hogy valamikor (jó néhány évmillióval ez előtt) itt terült el az a bizonyos „Pannon tenger”, majd ún. hátráló erózióval utat készített magának a Boszporusz irányába, és Orsovánál szépen lefolyt a Kárpát-medencéből. Viszont egykori élővilágából megkövesedve sok kagyló- és rákfaj itt maradt, mint például az íróasztalomon tartott kövek egyike. Ezt már 1965-ben, a Kiscelli Múzeum közelében egy út menti árokban találtam. A tengeri mészkőbe szépen beágyazott kagylócsiga-maradvány látható. Tudományos nevét nem tudom, de jelenléte szelíd figyelmeztetés a tudásom csekély voltára. Rápillantva gyakran gondolok arra, hogy az ez iránti érdeklődésemet is a szaléziaknak köszönhetem.

A Kövér Lajos utcai iskolában nagyon élénk volt a sportélet is. Osztálytársaim közül többen minden évben számos országos bajnokságot nyertek atlétikában, síelésben stb. Magam nehéz választás elé kerültem, mert mind az atlétikában, mind a labdarúgásban kiemelkedő voltam. Csak az volt a baj és gond, hogy a futballcsapat vezetője iskolánk róm. kat. lelkésze volt. Láttam a csapatban nyújtott átlagon felüli adottságaimat, ragaszkodott volna hozzám. Magam viszont a testnevelő tanárunkat választottam, aki számos osztálytársammal a 3000 méteres mezei futásra készített fel bennünket. Majd jött az érettségi. Mint minden középiskolában, előbb az írásbeli matematikából és magyarból, amelyet a szóbeli követett. Az érettségi bizottság elnöke az Állatorvosi Egyetem Szülészeti Tanszékének vezetője volt. Itt és most jegyzem meg, hogy sem a gyöngyösi, sem a fővárosi iskolám tanárainak nevét szándékosan nem közlöm, hiszen élő hozzátartozóiktól az ő hozzájárulásukat nem kérhettem, mert nem ismertem őket. Közben lezajlott az érettségi is 1939. május végén, június első napjaiban. A bizonyítványokat csak néhány napi várakozás után vehettük át. Még azokban a hetekben is a Szent Alajos Árvaház lakója vol-

tam. Mivel nagyon sokat köszönhetek a jó szalézi atyáknak, nem szerettem volna tétlenül koptatni hétköznapjaimat az érettségi bizonyítvány átvételéig sem. Így azt kérdeztem, mi-
ben segíthetnék a következő napokban. Valami feladatot kér-
tem, például a konyhai mosogatást. Az igazgató atyának más
volt az elgondolása. Az árvaházban olyan apró gyermekek is
voltak, akik alig kezdték el az elemi iskola első osztályát. Töb-
ben betegen feküdtek a betegszobában. Az őket vigyázó, fel-
ügyelő szalézi atyának váratlan más elfoglaltsága miatt felügye-
lő nélkül maradt a betegszoba. Az igazgató atya ezt a feladatot
szándékozta rám testálni. Előbb azonban megkérdezték a kis
betegeket, hogy kit szeretnének, hogy ezentúl vigyázzon rájuk.
„hát a Pista bácsi” mondották csaknem egy emberként (az
előbbieken már említettem, hogy ezzel a névvel láttak el
1937 nyarán, mikor magam is az árvaház lakója lettem). Miért
éppen őt szeretnétek? – tette föl a kérdést az igazgató atya. A
válasz az volt, hogy „Mert jókat szokott mesélni, játszik ve-
lünk, szigorúan megmosdat bennünket, ha kell és olyan jókat
szokott a táblára rajzolni.” Így lettem a betegszoba felelőse.
Többen lázasan vergődtek az ágyukon, diftéria és vörheny
gyötörte őket. Magam akkor már a 18. évemben túl voltam
minden gyerekbetegségen, kivéve éppen a torokgyíkot és a
vörhenyt. Meg is kaptam tőlük mind a kettőt.

Az érettségi utáni súlyos betegségről

Az érettségi bizonyítványomat átvéve mentem Dombóvárra,
József bátyámhoz, hogy a nyarat közösen töltsük el. Nagyon
elgyötörten, rossz közérzettel értem Dombóvárra. Bátyám lát-
ta elesettségemet, kezdetben azt gondolta, hogy az érettségi
vizsgákkal járó – számomra nem csekély – izgalmak fárasztot-
tak ki. Ő a tanítványaival már érkezésem napján Tolnatamá-
siba indult, nyári táborozásra. Tőlem azt kérte, hogy pihenjek
néhány napig, majd menjek utánuk. Erre azonban nem került
sor, mert váratlanul nagyon belázasodtam. Mindig 40,5-42

Celsius között volt a hőmérsékletem! Állandóan delirizáltam: pl. a Kapos folyó itt folyik az ablakunk alatt, és minket is előntéssel fenyeget. Bátyám legfiatalabb sógora, aki ugyancsak 1939-ben érettségizett, állandóan mellettem volt, hogy ellásson mindennel, ami egy ilyen beteggel kapcsolatos. Bélával úgy voltunk, hogy csaknem ikertestvérekként kedveltük-szerettük egymást. Nyugodjék ő is békében, mert már évekkel ezelőtt befejezte földi életét! Megható volt, ahogy az a két méter magas „kenyerespajtásom” mennyire jó érzékkel és szeretettel viselte gondomat. Nem volt neki sem könnyű. Szűnni nem akaró lázas állapotomban a többi között még azt is követeltem, hogy Bélával közös erővel toljuk el a szoba falát, mert mögötte valami gyógyfürdő létezik, s abban nekünk meg kell fürödnünk. Majd ismét álomba zuhantam. Állapotom egyre nyugtalanítóbb lett, és hívták a család orvosát, Bondi doktort. Akkor már megjelentek a vörhenyre jellemző első tünetek, és érzékelve súlyos helyzetemet, azonnal mentőt rendelt, és már „vágattak” is velem Pécsre, a Belklinika Fertőző Osztályára. Mindez – bár pontosan nem emlékszem – valamikor július közepe körül lehetett. Pécsre érve már eszméletlen állapotban voltam, Meddig? Nem tudom, csak annyit, hogy elég sokáig! Egyszer csak arra ébredtem fel, hogy valakik fogják a kezemet az ágyam szélén ülve. Végre teljesen magamhoz tértem, és azt kérdeztem, hogy hol vagyok? A jobb kezemet egy Szent Vincés szerzetes ápolónővér, a bal kezemet pedig egy fiatal ferences szerzetes fogta, aki örömmel jegyezte meg: „No, kicsi testvércénk, már nagyon messziről imádkoztunk vissza! Becsüld meg magad, mert minden bizonnyal nem mindennapi feladatokkal kell majd megküzdened! Valószínű, hogy így döntött mindannyiunk Teremtő Atyja. Igyekezz minél előbb meg erősödvé talpra állni, mert nehéz feladatok várnak rád!” Sok év múltával tisztázódott, hogy a jó ferences szerzetes a klinika lelkésze, *Faddy Ottmár* volt, aki a pécsi ferences rendházhoz tartozott. Nyugodjék békében, hiszen már ő is az örökkévalóságból nézi földi vergődéseinket. Mindezek alapján és után, az sem véletlen, hogy továbbra is a Krisztust követők táborához

tartozom, és már a 90. évemben morzsolgatom idős napjaimat.

A Magyar Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatója

Egy kicsit ismét előre ugorva térek vissza az elszakadt fonálhoz. Végre elérkezett az a nevezetes nap is, hogy gyógyultam, de eléggé gyenge fizikai állapotban elengedtek a klinikáról. Előtte azonban dr. Ángyán János professzor úr, a klinika igazgatója, hosszasan tájékoztatott és beszélgetett velem, hogy mi mindenen mentem át. Meg is jegyezte, hogy isteni csoda, hogy életben maradtam. Leromlott fizikai állapotom miatt indokoltnak tartotta, hogy legalább 3 hétig valahol, egy szép, tiszta, csendes helyen kellene a roboráló időt eltöltenem úgy, hogy közben jó nagyokat sétálgatok, és sokat olvasok. Csak ezt követően kezdhetem el egyetemi tanulmányaimat. Így jutottam Hőgyészre, ahol bátyám sógornője lakott, ő hívott meg. Férje az ottani hercegi uradalom intézője volt. Nagyon szépen gondozott kis park kellős közepén laktak. Ott valóban elég gyorsan erőre kaptam. Nyugodjanak békében, hiszen már ők sem élnek! Még gondolataimat is kitalálták, annyira vigyáztak rám

Súlyos gyermekbetegségemből, a vörhenyből és torokgyíkből lassan, de végre kilábalva végre eljött az idő is, amikor bátyámmal együtt útra keltünk fővárosunkba, hogy egyetemi tanulmányaimat is elkezdhessem. Zárójelben jegyzem meg, hogy eredetileg, szívem szerint, épületeket szerettem volna tervezni, de – mivel nem volt pénzünk rá, hogy az ilyenkor szükséges felszerelést megvehessük – bátyám javaslatára indultam el egy másik életpálya irányába, amit azóta sem bántam meg. Életem egyik jelentős napja lévén sosem felejttem el a dátumot: 1939. október 9-ét írtuk. Ettől a naptól számítva magam is a régen áhított „egyetemi polgár” titulusra hivatalosan is lehetőséget kaptam. Az ún. „leckeönyvet” dr. Kövessi Ferenc egyetemi tanár, az Állatorvosi és Mezőgazdaságtudomá-

nyi Kar dékánja írta alá. Azokban a pillanatokban aligha gondolhattam arra, hogy kevés jó és tisztos emlék fűz majd hozzá.

Tekintettel arra, hogy már minden kollégiumi hely foglalt volt, néhány hétre (?), hónapra (?) valahol valakinél csak kellett éjszakai szálláshelyet keresnem. A fővárosban senki olyan rokonunk, ismerősünk nem volt, akinél szálláshelyet kaphattam volna. Bátyám viszont ráakadt egy hirdetésre a IX. kerületi Tűzoltó utcában, ahol egy derék csizmadiamester ágyrajáró albérlőt keresett. Ráadásul a mester kicsi fiával osztva meg az ágyat! Más lehetőségem nem volt. A helyzetet súlyosbította, hogy az én fekhelyemre volt még egy másik albérlő, egy igen rendes péksegéd, aki mindig éjjeli műszakban dolgozott, így a nappali órákban volt kénytelen kipihenni az éjszakai fáradságokat. Korán reggel jött meg a pékműhelyből, így nekem is jó korán reggel el kellett hagynom az ágyat. Tisztálkodás után irány az egyetem. Helyzetemmel hamar megbarátkoztam, hiszen mindkét iparos becsületes, tisztos, jóra való ember volt. Még ma is hálásan gondolok rájuk, hiszen mégiscsak „ott-hont” kaptam, még akkor is, ha kezdetben nehezen emésztettem meg „ágyrajáró albérlő” mivoltomat. Napközben állandóan az egyetem épületeiben tartózkodtam vagy a könyvtárban és a hallgatói ifjúsági egyesületben, mert csak a késő délutáni órákban mehettem éjszakai pihenésre a Tűzoltó utcába.

Mindezektől függetlenül még elégedett is lehettem, sőt boldog is, hiszen mindenről tájékozódnom lehetett és kellett is. Nem akármilyen egyetem hallgatója lehettem. Elég, ha csak annyit említek, hogy a tanári testületből többen is a Magyar Tudományos Akadémia rendes vagy levelező tagjai voltak, vagy lettek: *Doby Géza*, a kémia világhírű professzora (emberi és tanári példaképem), *Teleki Pál*, a gazdasági földrajz ugyancsak világhíressége (minket – sajnos – ő nem taníthatott, mert akkor már miniszterelnök volt, viszont kiváló munkatársai az ő szellemében adták tovább az ismereteket). *Zimmermann Ágoston*, a háziállatok bonc- és élettanának nemzetközi tekintélyű professzora, *Szabó Zoltán*, a növénytan és örökléstan kiválósága. *Surányi János*, a növénytermesztés nemzetközileg is kiemelkedő nagyjá, *Heller Farkas*, a közgazdaságtan nagy alakja,

Czettler Jenő, az agrárpolitika és gazdaságtörténet kiemelkedő jeles egyénisége. Mindazok, akiket most felsoroltam, egyikük sem ún. „politikai érdemei”, kapcsolatai alapján lett akadémikus. Akiket viszont itt és most nem említettem, hallgatói éveimben még „csak” tanársegéd vagy adjunktus munkakörből évek múlva lettek kiváló professzoraink értékes követői.

Így, látszólag felhőtlennek látszó éveinket „csak” az zavarta egyre jobban, hogy az 1939 szeptemberében kirobbantott II. világháború később számos társunktól fosztott meg bennünket. Jó néhányukat az egykori Szovjetunió „nyelt el”. Indokolt még egy pillanatra visszatérnem kórházi elbocsátásom napjára. Nevezetes dátum: 1939. szeptember elseje! A kórházból ismét „ikertestvér” Béla barátom kísért haza. Dombóváron már várt ránk bátyám feleségének édesanyja, a tündéri Gizi néni, aki első pillanattól kezdve úgy tekintett rám, mintha hét élő gyermeke után én lennék a nyolcadik. Sírt örömeiben, mikor meglátott, aztán meg bánatában, mert akkor újságolta, hogy „édes gyermekeim, talán ti még nem is tudjátok, de kitört a II. világháború!” Aggodalma teljesen érthető volt, hiszen saját édes fiai közül a középső a Ludovika katonai akadémiát végezte. A legidősebb fia vasúti tiszt, a legifjabb pedig joghallgató, és szintén édes gyermekeként emlegetett három veje miatt jócskán aggodalommal nézett a holnapok elé. Mindhárom édes fia a hadifogság keserű kenyerét ehet. Különösen a 2 méter magas Béla (a velem azonos korú) 3 évi szovjet hadifogságból 40 kilósan vánszorgott haza – és akkor már „feltáplálták”! Ő mesélte, hogy a „roborálás” idején eleinte nem értette, hogy fogolytársai miért beszélnek hozzá lengyelül, mígnem egyszer szembetalálkozott „sajátmagával” a folyosón. Eleinte azt hitte, tükörbe néz, de a „tükörkép” is meghökkent. Kiderült, hogy egyik lengyel fogoly volt a hasonmás, és a családnevek egyeztetése után távoli unokatestvéreként üdvözölhették egymást. Béla szegény nem sokkal élte túl a fogságot.

Nekem szerencsém volt, mert néhány hétig tartó fogságom után folytathattam félbeszakadt szakmai munkámat.

Elkalandozott gondolataimból visszatérve kezdődő egyetemi éveimre, középiskolai osztálytársaim közül többen jelezték, hogy beiratkoznak az egyetemre, és folytatják tanulmányukat. Levelet írtam Galambos Miklós kedves barátomnak, mert csak az ő címét ismertem, hogy várhatóan mikor kapcsolódhatom magam is évfolyamtársaimhoz. Sajnos, már ő sem él! Amikor 1939. október első napjaiban végre eljutottam az egyetemre is, az akkor Esterházy (napjainkban Puskin) utcába, alighogy beléptem a kapun, eléggé sajátos akcentussal köszöntött egy idősnek látszó ember, hogy „jonapot kivanok, alaszolgája doktor úr!”, Hirtelen a hátam mögé néztem, hogy ugyan kivel tévesztenek össze, mire a köszönő idősebb férfi még annyit mondott, hogy „tudok en aztat, mert itt az a szokások, hogy előbb-utóbb minden hallgató úr doktori szigorlatot is csinál. Magam pedig előlegzem neki azt a címet.” Kérdésemre, hogy hol találom az I. éves hallgatókat, mondta, hogy „Tések menni II. emelet, eppen várják, hogy növénytan ora, amit Szabó professzor úr tart kezdődjön. Egyébként én vagyok a portás, a Pindroch bácsi, tessék így szólítani.” Feljutva az emeleti előadóterembe előbb csak nézgelődtem, kerestem volt középiskolai társaimat, de senkit sem fedeztem fel. Ám jött egy lángoló vörös hajú szimpatikus ifjú azzal, hogy „Palojtay Béla vagyok! Isten hozott kolléga úr, már vártunk! Magam is bemutatkoztam. Az akkori kézfogás hamarosan nemes barátsággá alakult, és még napjainkban is tart!

Már említettem, hogy kezdetben úgynevezett „ágyrajáró” albérlő voltam. Végül ez is rendeződött, mert a Thököly út 82-ben működött a Polgári Iskolai Tanárok Csengery Antal Diákotthona. Bátyám révén, aki szintén polgári iskolai tanár volt, karácsonyra már helyet kaptam a diákotthonban. Négyen voltunk egy szobában: 1. évfolyamtársam (K.Á.), 2. Egy állatorvostan- hallgató, 3. egy közgazdász-hallgató (U.L.) és negyedikként csekélységem. A Csengery Diákotthonban olyan nagyszerű szemlélet és légkör uralkodott, hogy valamennyien – még azoknak, akiknek szülei még éltek – a szó nemes értelmében valóban második otthonuk lehetett és volt is. Szoba- és évfolyamtársaimmal szorgalmasan látogattuk az elméleti órá-

kat, és a laboratóriumi gyakorlatokon is mindig teljes létszámmal voltunk jelen! Majd jöttek az első félévi vizsgák. Első vizsgám a „mezőgazdasági mikrobiológia” című tárgyunk, 1939. december 13-án, az egyik előadóteremben zajlott. Kövessi professzor úr feltette az első kérdést: „Jelölt úr, milyen nap van ma?” Mit válaszolhattam, mint azt, hogy 1939. december 13-a! „És még?” Csak ültem, és el sem tudtam képzelni, hogy a hírhedett buktató professzor mire gondolhat. Ő pedig csak nézett rám, majd megjegyezte, hogy „még azt sem tudja, hogy egyúttal Szent Lúcia napja is van, és még vizsgázni is akar?” Magam csak jó nagyokat nyeltem, no, ez is jól kezdődik. Hiszen nem a névnapokból, hanem mikrobiológiából jöttem vizsgázni! Majd következett az első – valódi – kérdés: „Mi a különbség a tejsavas és a vajsavas erjedés között?” Mivel nagyon készültem, így gyorsan válaszoltam is teljes részletességgel. Mondandóm végére érve, vártam a következő kérdést. Közben nagyon zavart, hogy a professzor úr állandóan nézte az ablakon át az erőteljes havazást, közben székén ülve megállás nélkül hol a bal hol jobb lábszárát vakargatta. Majd annyi megjegyzést tett, hogy: „Mire vár?! Eddig egyetlen árva szót sem szólt! A hátam mögött padban ült az áldott emlékü Olgay Miklós, egyetemi magántanár, a professzor úr adjunktusa, és egyre azt súgta a fülembe, hogy: „Kezdje előlről, mintha semmi sem történt volna!” Bimbózó, gyakorlatlan egyetemi hallgatóként nem értettem, hogy mi a csodát kell újra kezdeni, hiszen több mint 15 percen át mondtam a választ. Csak döbbsen ültem és nem hallgattam Olgay tanár úrra. Közben a professzor úr persze „bevészte” a leckekönyvembe jó nagy betűkkel az elégtelent. Lelkileg fejbevégtan kiténtem a vizsgáztató teremből. Dühös és mérges voltam mindenre és mindenkire, főleg a Kövessi „vén UV-jegyszedőre”. Hát így zajlik az egyetemen a vizsgáztatás?! Teljesen letörve ballagtam a diákokthonba. Közben már azt is eldöntöttem magamban, hogy befejezem egyetemi tanulmányaimat. Nagyon rossz, letört lelkiállapotban érkeztem a kollégiumba. Ott már várt József bátyám, nem kis meglepetésemre. Részletesen kifaggatott, hogy milyen kérdéseket kaptam, mennyi ideig tar-

tott a válaszom stb. Amikor neki is bejelentettem, hogy abba hagyom egyetemi tanulmányaimat, hallani sem akart róla. „Mit gondolsz – kérdezte – a négy évig tartó egyetemi tanulmányaid alatt ez lenne az egyetlen elégtelen jegyed? Ne add fel ennyire könnyen! Gondolj áldott emlékü Édesapánkra, aki után – amíg tanulsz – változatlanul kapod az árvasági segélyt! Neked is élned kell ezzel a lehetőséggel! Nem teheted meg velem, hogy ott túl az örök hazában azt érezze, hogy hiába halt meg annak idején! Ezzel érzelmileg, testvéri szeretettel meggyőzve csak annyit mondtam, hogy jó, tanulok tovább. Neki volt és lett igaza. Harmadéves koromban a Kövessi-tanszéken szakörös hallgató lettem, sőt a II. világháború utáni első napokban (1945-ben) éppen azon a tanszéken lettem tanársegéd.

A balsikerű vizsga utóvizsgáján túljutva tovább folytattam tanulmányaimat. Természetesen eléggé változó „kalkulusokkal”. Erről a kifejezésről most Zimmermann Ágoston professzor jut az eszembe, akitől az állatanatómiai diszciplínát igyekeztünk elsajátítani. Nála, ha valaki hiányzott egy-egy beszámolón, nem azt írta be a leckeönyvbe, hogy „elégtelen”, mert szerinte az már egy kalkulus, az jegy, hanem beírt az illető neve mellé egy nullát (vagy zérót, ahogy ő emlegette időnként), „Kérem, ez csak egy krumpli”. Esetleg annyit, hogy „vizsgáznai merészelt!” Tekintettel arra, hogy minden nyári szünetben valami kereseti lehetőséget találhattam, így egy kis plusz pengővel feltöltődve kezdettem el az újabb szemesztert. Azokban (az őszi) hónapokban különösebb anyagi gondjaim nem voltak, így egy-egy vizsgára nyugodtabban készülhettem. Másként alakultak a tavaszi szemeszteri vizsgák, mert akkorra már elfogyott a nyári keresetem, ezért kénytelen voltam valami munkát vállalni. Az átlagosnál jobb rajzolókészségem segített rajtam többször is, mert egyetemünk tanszékeire szemléltető ábrákat rajzoltam, vagy a statisztikai tanszéken (Ihrig professzor úrnál) számológépen azokat az adatokat dolgoztuk fel, amelyeket a Felvidék, Kárpátalja, majd Észak-Erdély és a Délvidék egy részének visszakerülésével mint gazdasági adatokat kellett rögzítenünk. A „fizetés” több órás számológépes munka után 5 pengő volt. Ez azokban az évek-

ben még mindig nagy pénznek számított, hiszen 10 fillér volt 10 deka szalonna, hogy az összehasonlító árákról is szóljak. Így aztán érthetően kevesebb idő jutott a zavartalan tanulásra. Az „eredmény” nem is maradt el. Egy-egy újabb utóvizsga, vagy egy biztos elégséges. Akkoriban az elégségest nem úgy kezelték, mint napjainkban, hogy kegyelemből adják, mivel a „közepes” jegy még nem létezett. Bizony meg kellett érte küzdeni. A téli hónapokban számtalanszor jelentkeztünk hólapátolásra, főleg a januári-márciusi hetekben. Ez is hozott valamit a konyhára. Most hirtelen nem is tudom, a hatodik vagy hetedik szemeszterben úgy jött ki a „lépésem”, hogy csaknem valamennyi tárgyból jelesre minősítettek. Így kerültem Vas Károly egyetemi magántanár elé, aki az Országos Kémiai Intézet osztályvezetője volt, és a „Tejgazdaság” című tárgyat oktatta. Amikor meglátta az indexemet, nem minősítette a kérdéseire adott válaszaimat, nem írt be semmit! Visszaadta a leckekönyvemmel azzal, hogy menjek haza, pihenjem ki magamat, mert úgy látja, hogy nagyon fáradt vagyok. Neki nincs lelke elcsúfítani ezt a szép félét. Majd egy hét múlva jelentkezzem ismét. Így is volt, természetesen nagyon készültem. Amikor bekopogtam hozzá, azonnal elém jött, kezét nyújtott és leültetett. Ott és akkor mindenről volt szó, csak az általa képviselt diszciplináról nem. Kérdés nélkül beírta a jeles minősítést. Igaz, előtte még azt is kérdezte, mivel foglalkoznak a szüleim. Nehéz szívvel, de csak illető tájékoztatnom, mire azt válaszolta, hogy érezte, sejtette, hogy nem lehet könnyű az életem, ezért is tett kivételt, és nem tett fel szakmai kérdéseket. Tovább rohantak a hónapok, és évek. A hetedik félév kezdetén Dobos Károly, egykori osztály- és egyetemi évfolyamtársam azt javasolta, hogy menjek be az üzemtani tanszékre, és keressem Reichenbach professzor urat, aki a Műegyetem tan-gazdaságának igazgatója is volt, mert a tan-gazdaságban egy segéd-tisztai állás üres. Mivel Károly azon a tanszéken volt szak-körös és doktorandusz, őt bízta meg a feladattal, hogy keressen valakit ennek betöltésére. A professzor alaposan ki-kérdezett, és azzal engedett el, hogy minél előbb menjek ki Pátyra, és az ottani intézővel beszéljem meg a részleteket,

mert ő javasol engem erre a munkakörre. Nem lehet elfelejteni, mert nagy tél volt akkor, és 1942 decemberében el is mentem Pátyra. Nem kis örömmre és meglepetésemre a már említett Pátzay János édes öccse, dr. Pátzay József volt a tangazdaság intézője. Azonnal családtagként fogadott, hiszen életem történetét jól ismerte, ráadásul a bátyámmal osztálytársak is voltak Gyöngyösön. Még szállást is keresett nekem, és kérte, hogy ha lehetséges, már január előtt költözzem ki Pátyra. Így is lett, és mint „egyetemi díjas gyakornok”, c. tanársegédnek a havi fizetésem 200 (kettőszáz) pengő és teljes ellátás volt. Így egyszerre „krózus” lettem, hiszen az Édesapám után járó árvasági tanulmányi segélyem 60 pengőről 16 éves koromtól már 38 pengőre csökkent. Ebből a Csengery Antal Diákotthonban havi 22 pengőt kellett fizetnem, és nekem mindössze 16 pengőm maradt havonta. Ezért is kellett minden elfogadható munkát elvállalnom zavartalan tanulásom kárára, még akkor is, ha bátyámtól rendszeresen kaptam kiegészítő pengőket.

A Műegyetemi Tangazdaságban töltött éveim

Páty községben nagyon jól éreztem magamat. Csak az zavart, hogy három-négy hetenként nekem is be kellett mennem az egyetem üzemtani tanszékére. Ott a professzor úr több mindenről kérdezgetett, majd egy héten át magam lettem-voltam telefonkezelő titkára. Akkor még nem voltak olyan készülékek, mint napjainkban. Reichenbach professzor úr bizony nagyon sokat telefonált. Előbb alaposan kurblizni kellett a készüléket, majd amikor bejelentkezett az ún. „József központ”, akkor be kellett mondanom, hogy kit szeretnék kapcsoltatni, és ha ez sikerült, csak akkor szólhattam a professzor úrnak. Mindig alig vártam, hogy leteljék az a bizonyos egy hét. Ez alatt Dobos Károly volt kint helyettem a tangazdaságban.

A tangazdaság teljes területe 771 kat. hold volt (akkor még nem hektárban számoltak). A növénytermesztést sokféle növényen, átmeneti vetésforgókban, ún. szabadgazdálkodás-

ként végezték. A legfontosabb növények közül elsőbbséget élveztek a kalászosok (őszi búza, tavaszi árpa), a kapás- és ipari növények közül az értékesebb talajokon cukor- és takarmányrépát, továbbá korai burgonyát és kukoricát termesztettünk. A hüvelyesek közül jelentős volt a borsó, a szegesbüköny és a lencse. A takarmánynövények közül fontos szerepet kapott a lucerna. Még számos más növényt azért termesztettünk, hogy oktatáskor kellő mennyiségű szemléltetésben részesülhessenek a hallgatók.

A kertészet a bolgár rendszerű, ún. árasztásos szabadföldi természetesen kívül a jól felszerelt növényházakban és melegágakban mindig könnyen értékesíthető primőröket állított elő. Így pl. a Szent János kórházban mi láttuk el korán hajtatott karalábéval, s azokat töltött karalábénak elkészítve továbbították a kórházba a betegeknek. Tehenészetünk kizárólag magyar pirostarka fajtából állott, a törzsbika viszont telivér szimentáli volt. A tehenek létszáma általában 100 egyed körül ingadozott. A tejet a leghigiénikusabb eljárással kezeltük, mert elsősorban szanatóriumoknak szállítottuk. A tangazdaság állatállományát mintegy 20 egyedből álló szőke mangalicakoca egészítette ki. Malacákat expressz hizlalás útján értékesítettük; pl. a győri Richards textilgyárnak jelentős mennyiségben szállítottunk hasított sertéseket. Meg kell említenem mintegy 30 értékes hidegvérű lóból álló igavonó-állományunkat is. Ezzel kapcsolatban jut eszembe, hogy egy nagyon jó kiállítású csődört vásároltunk Zichy Domonkos uradalmából. Nagyon ráfizettünk, mert igás- és hátaslóként egyaránt használhatatlannak bizonyult. Kocsisaink, lovászaink kiváló lovasok voltak, de azazal a kutya „Domonkossal” – mert így emlegették a keményszájú mént – még ők sem bírtak. Minden lovasát – alighogy ráült, néhány lépés után, vagy vágta közben ledobta. Mint „ifjú titán” nagyon meguntam ezt az egész cirkuszt. „Majd én betöröm ezt a jószágot!” – felkiáltással ültem fel a nyergébe. Lassan kiballagtunk a majorból, majd teljesen megvadulva vágatni kezdett. Éreztem, hogy ebből csak bajom lehet, így amennyire csak tudtam, igyekeztem egy frissen szántott táblába irányítani, hogy lelassítsam. Egy darabig még hagyta is ma-

gát, majd néhány pillanat után szárnyak nélkül repültem le a hátáról. Szerencsémre a friss, mély őszi szántásban kötöttem ki. A kutya ló diadalmas nyerítés közepette vágatott vissza az istállókhöz. Lovászaik azonnal gyanították, hogy velem valami baleset történhetett. Jöttek is keresni, de akkor már – kicsit bicegve – ballagtam is be a majorba. Így, attól tartva, hogy az egyébként nagyon jó kiállítású mén a nyakas, rossz természetét átörökíti az utódokra, nem tartottuk meg. Arra már nem igen emlékszem, hogy visszaadtuk-e eredeti tulajdonosának, vagy valaki más vette meg. Sajnos az sem lehetetlen, hogy a vágóhídon kötött ki, és virsli lett belőle. Magam pedig tovább már nem dicsekedtem lovastudományommal.

Amint már említettem, a tangazdaság életébe nem volt nehéz bekapcsolódnom, hiszen Pátzay József az intéző *mindenben* segített! Még egy névsort is kaptam tőle, hogy milyen sorrendben, kit és mikor kell felkeresnem bemutatkozó tisztelegő látogatással. Közben hajnalban keltem, mert a fejéskor már ott kellett lennem, hiszen ún. „egyedi takarmányozásban” részesültek a fejőstehenek. Ez már az én egyik fontos feladatom volt. Kaptam egy hátaslovat és egy 100 köbcentiméter űrtartalmú motorkerékpárt, hogy azon járjam a tangazdaság tábláit Zsámbék és Torbágy között. A hátaslóval „csak” a reggeli órákban mozoghattam, mert egy tábornok hátaslova volt, és az én feladatomná tették, hogy reggelenként lóháton menjek ki a gazdaság vetésterületére, hol lépésben, majd ügetve és természetesen vágóban is. Az a ló eléggé jámbor teremtes volt, de a repülőgép hangjától nagyon félt. Mivel kezdetben nem ismertem a szokásait, bizony pillanatok alatt ledobott a hátáról. Azt a lovacskát a Szovjetunió elleni háborúból hozta magával a tábornok, ahol az a szovjet hadseregben géppuskahordó ló volt. Egy légitámadás után megsérült a fején, és attól a pillanattól kezdve minden repülőgép hangjára csak toporzékkolt, földre vetette magát stb. Ettől függetlenül békésen megvoltunk egymással.

Tangazdasági életemben – kezdetben – volt egy eléggé zavaró momentum. Hétfő reggelenként a fejő munkatársak eléggé pityókásan jelentek meg. Többször még fejés közben

(akkor még nem volt fejőgépünk) is el-elszundikáltak. Plébánosunk (Thurzó Antal) segítségét és tanácsát kértem, hogyan változtassunk ezeken a másnapos legényeken. A kitűnő plébánossal hamarosan baráti kapcsolatba kerültem. Mindenben segítségemre volt. Azt javasolta, hogy csináljak valami sportpályát a velem azonos korú fizikai munkatársaknak, továbbá készítsük fel őket valamilyen színdarab előadására. Azzal is leköthetjük a figyelmüket és energiáikat. Így is lett. A község határának szélében Zsámbék felé haladva kijelöltünk egy területet sportpályának, s azt felszereltük mindennel, pl. gerelyekkel, diszkoszokkal, magasugró állványokkal és természetesen futballal stb. Az atlétikai eszközökkel való dobásra magam tanítottam az érdeklődőket. Előbb a diszkoszvetés, majd a súlylökés és természetesen a gerelyhajítás volt a soron. Érdeemes volt velük bajlódnom, mert ügyesek és érdeklődők voltak. Hamarosan minden szerrel jóval túldobtak engem, különösen a diszkoszvetés tetszett nekik. Majd kitaláltuk, hogy valami vallásos témából kellene előadást szervezni. Így került sor „Az abbé” című darabra, alcíme „*a gyónási titok áldozata*”. Kiosztottuk a szerepeket a plébánossal. Minden felkért készséggel elfogadta, csak az abbé szerepére nem akadt jelentkező. Mit volt mit tenni, elvállaltam. Az előadásra szépen felkészültünk. Jómagam a plébánosunktól kaptam egy viharvert reverendát, hogy a darab bemutatása előtt abban gyakoroljam a biztonságos járást az utcán is. Nem volt annyira nehéz, mint gondoltam, hiszen említettem már, hogy Gyöngyösön töltött éveim alatt gyakran ministráltam a Nagytemplomban a ferenceseknél. Igaz, ott az első alkalommal a misekönyvvel együtt hasra estem a kioldódott „szoknya” miatt, szóval azért nem ártott a gyakorlás.

Vége elérkezett az előadás napja is! Előtte a község kisbírója a következőt dobolta ki: „Közhírré tétetik, hogy Páty község ifjúsága, a KALOT szervezet rendezésében előadja „*A gyónási titok áldozata*” című drámát az „ÁBÉCÉT”. A pátyi lakosok jót derültek a cím hallatán. Sürgősen felkerestem a kisbíróat, hogy „kedves bátyám, nagyon kérem, hogy ne arról értesítse Páty község lakosságát, hogy az ÁBÉCÉT adjuk elő,

hanem hogy az ABBÉT!” Mire ő: „Ne tessék haragudni tekintetes úr, az abbénak nincs semmi értelme, de az ÁBÉCÉNEK igen!” Így még néhány napig a kisbíró, mint a dráma címének „keresztapja”, változatlanul az ÁBÉCÉRE hívta a község lakóit, megtoldva azzal, hogy a dráma főszerepét az ÁBÉCÉT a tangazdaság segéd tisztje *Bognár Sándor* vállalta. Az előadás rendszerben, nagy sikerrel le is zajlott. A folytatás sem maradt el, mert többször is meg kellett ismételnünk, sőt a szomszédos községekben Telkin, Budajenőn is elő kellett adnunk! Nem beszélve arról, hogy az első előadást követően a pátyi iskolás gyerekek, ha megláttak az utcán, mindig hangosan kiáltották, hogy „Itt megy az ÁBÉCÉ!” Közben „Dicsértessék, tisztelendő úr”-ral köszöntöttek. Ez volt a „világot jelentő deszkákon” előadott „művészetem”, leszámítva a gyöngyösi passiójátékot, ahol a Krisztust elítélő sokaság tagja voltam olyan jól elmaszkírozva, hogy a saját nagyanyám sem ismert rám. Látva a „fergeteges” sikert, a plébános úrral úgy döntöttünk, hogy még valamit be kellene tanulni, de ezúttal vidám darabot. Választásunk „*A tokaji aszú*” c. operettre esett. A főszerepet, az énekes bonvivánt ezúttal is nekem kellett vállalnom, mert elfogadható hallásom és énekhangom volt még akkor!

Thurzó Antal plébános úrral haláláig tartottam a testvéribaráti kapcsolatunkat. A II. világháború után Csepelre helyezték, ahol a Jézus Szíve templom esperes-plébánosaként élte mindig segítőkész életét. Egészségi állapota egyre romlott, de 1983-ban még megtarthatta aranymiséjét, s azon – természetesen – magam is jelen voltam. Egyre súlyosodó érszűkülete miatt amputálni kellett a lábát. Nem sokkal előtte azonban, mikor utoljára találkozhattunk, nem kis meglepetésemre értékes kiadvánnyal örvendeztetett meg. Mindig nagy örömmel emlegette, hogy 1933-ban Székesfehérvárott Prohászka püspök úr szentelte pappá. Nagy tisztelője volt. A püspök úr halála után, 1927 júliusában „Dr. Prohászka Ottokár élete és halála (1858–1927)” címen ifj. dr. Toldy László egyetemi tanár értékes emlékkönyvet jelentetett meg. Mivel Thurzó atya jól tudta, hogy magam is a kiváló püspök tisztelője vagyok, az említett nagy

értékű kiadványt nekem adta át ezzel: „tudom, hogy nálad jobb helyen lehet majd, mint bárki másnál”. Azóta gyakran forgatom; mindig nagy élményekkel gazdagodva, hálás szívvel gondolok mindkettőjükre: a püspök úrra és kedves barátomra, Antal testvéremre. Nyugodjanak békében!

Az emlékalbum egyébként a „Mercedes” Irodalmi és Nyomdai Műintézet kiadásában jelen meg, több mint 200 oldal terjedelemben.

A Pátyi Tangazdaságban töltött szűk két esztendőm alatt volt még egy sikeres élményem. A tangazdaság kalászos tábláinak aratását mindig időszakai munkásokkal, summásokkal végeztették. Pátzay József egy napon azzal bízott meg, hogy másnap üljek a miskolci gyorsvonatra, és Mezőkövesden, a községházán X-Y urat keressem fel, és a Tangazdaság számára kössünk aratómunkásokra szerződést. Ez megtörténvén, kimentünk a közeli községek egyikébe, akkor „*Gömbösfalva*”ként nevezték a települést. Ott megbeszéltük a további részleteket, és még aznap indultam vissza. Időben megérkeztek a jó matyók családotul, és Pátyott a szokott szállásukat el is foglalták. Eljött az aratás napja. Magam is kimentem az aratókkal a hajnali hűvös órákban. Elindultak a kaszások. Egy ideig ballagtam mögöttük, majd az egyik legényt megállítottam azzal, hogy miért hagy annyira magas tarlót:” Vágja lejjebb a búzát, mert szükségünk van a szalmára!” Pechemre éppen a legjobb kaszás melletti legényt állítottam meg. Az pedig egyszerűen a kezembe nyomta a kaszáját azzal, hogy mutassam meg, hogy ha annyira tudom, mekkora tarlóra gondolok. Társai előbb jól összenéztek, és olyan nagy lendülettel folytatták az aratást, hogy nagyon kellett iparkodnom, hogy ne maradjak le. Végigváltunk egy nagy rendet, a végére bizony már alig kaptam levegőt. Nem szóltak hozzám egy árva szót sem. A megszegyénített legény visszavette tőlem a kaszáját, magam pedig – mint aki jól végezte dolgát – átmentem egy másik csapathoz. Ebéd közben is nagy csend volt. Később azonban ha valamit szóvá tettem, mindig az volt a válasz, hogy „ne vitatkozzatok a segédtsízt úrral, mert érti a dolgát, és maga is meg tudja csinálni, amit másoktól megkövetel.” Mivel nem kérdezték, én nem

mondtam meg, hogy „kaszálótudományom” onnan ered, hogy mezőgazdasági középiskolában érettségiztem, és mind Gyöngyösön, mind a fővárosban minden nyáron egy teljes hónapig tangazdasági gyakorlaton vettünk részt, ahol magam is az aratómunkások között kaptam helyet. Nagy lett a becsületem a jó matyók között.

Közben jöttek az egyre nehezebb napok, a gyakori bombázások. A mi derék vadászpilótáink csaknem minden alkalommal kiszorították a liberátorokat a főváros felől Páty és Zsámbék térségébe, ahol többször is leszállásra kényszerítették a hatalmas méretű bombázókat. Egyik alkalommal arra lettem figyelmes, hogy az egyik vadászgépből kiugrik a pilóta, és egy fa ágai között fennakadt. A tangazdaság emberei már éppen kapával-kaszával igyekeztek „jóra bírni”. Közelebb érve látom ám, hogy magyar pilóta kötött ki az útszéli fán, és ízes magyarsággal arra kérte az embereimet: „Atyámfiai ne bántsatok, hiszen magyar pilóta vagyok!” Arra értem oda, hogy embereink még mérgesek voltak, hogy „Tessen már figyelni segéd-tiszt úr, ez a pimasz amcsi még magyarul is kitűnően beszél. Üssük agyon!” Erről lebeszéltem őket, a pilóta pedig – látva segítőkészségemet – csak annyit mondott, hogy „Drága jó édesanyám, de jó, hogy ezt nem látta! Ráadásul a mai napon ez már a második gép, amit kilőnek alólam. Az elsőt még Baja térségében...stb.” Természetesen elláttuk a sebé, mert akkora már a község orvosa is odaért.

Ezalatt az idő alatt a munkám mellett jártam az egyetem gyakorlóiskolájába is, hogy az oktatói teendőkkkel közelebről is megismerkedjek. Földrajzot oktattam a nebulóknak, amely tárgyat mindig is szerettem, és lelkesen tanítottam. Olyannyira megkedveltek, hogy a bemutató tanítás előtt az „osztályom” félrehívott, és azt mondtak, hogy minden kérdésnél mindannyian jelentkezni fognak. Csak azt jegyezzem meg, hogy aki tudja is a feleletet, jobb kézzel jelentkezik, aki nem, az pedig ballal. Így is történt, és az iskolaigazgató döbbenten látta, hogy minden kérdésnél az egész osztály jelentkezik, hogy majd’ kiesnek a padból, és mindenki tudja a választ. Az óra végezté-

vel kissé meghökkenve gratulált, és megkérdezte, hogy mivel sikerült így elvarázsolnom a tanulókat, hogy mindenki ilyen aktív volt. Mikor elárultam, hogy mi is volt a „nagy titok”, a fejéhez kapott, hogy: „ennyi év gyakorlat, és nem vettem észre a trükköt!”, és jót nevetett.

Mindezek alapján könnyű elhinni, hogy nem unatkoztam. Különösen azt követően, hogy a dr. Pátzay József és Reichenbach professzor közti nagyon és állandóan feszült légkör zavarta a napi munkánkat. Egy idő után Pátzay József, megunva a teljesen értelmetlen és fölösleges vitákat, azonnali felmentését kérte. Még a községből is elköltözött Budakeszire, ahol egy üdülő gondnokságát vállalta el. Magamra maradtam a professzor úrral, sajnos állandó célpontnak is. Ki sem látszottam a munkából. Nem hagyta soha befejezni az időszerű munkákat, mindig mást parancsolt. Hol a kutyája sétáltatását bízta rám, hogy valami más tennivalóval látott el. Ráadásul még hátra volt a záró szigorlatom. Kértem, hogy legalább néhány napot adjon, hogy felkészülhessek a négy tárgyból álló utolsó szigorlatomra, amire már jelentkeztem is. Elsőnek azonnal nála kellett „Üzemtan és becsléstan” c. tárgyból vizsgáznom. Bármit válaszoltam a kérdéseire, nem fogadta el. Közben a „legjobbkor” újra légitámadás miatt menekülhetünk az óvóhelyre, de úgy, hogy még közben is zúdította rám a kérdéseit. Majd megunta (mert nagyon félt a légitámadás miatt), és beírta a nagy *elégtelent* azzal, hogy „magából úgysem lenne üzemszervező gazdász”. Nem is lettem. Közben megérkezett az új intéző, aki nagyon alkalmazkodó, végtelenül szelíd ember volt, egy evangélikus lelkész fia. Így a továbbiakban már kettesben igyekeztünk a professzor úr elgondolásait mellőzni, kikerülni. Bőségesen tapasztalhattuk, hogy egy többszáz holdas gazdaság bűját-baját képtelen volt irányítani, viszont bármit csináltunk, mindent kifogásolt. Újra jelentkeztem záró szigorlatra, és 1944 májusában – végre – sikeresen túljuthattam rajta. Majd 1944 augusztusának elején magam is megkaptam az ún. SAS katonai behívót. Addig azért nem hívtak be, mert munkaköröm miatt állandóan felmentettek! Így kénytelen voltam jelentkezni a megjelölt helyen, és függetlenül attól,

hogy addig semmiféle katonai kiképzésben nem volt részem, beosztottak a légvédelmi tüzérek egyik egységéhez.

Visszatérve a nagyszerű Pátzay családhoz, kapcsolatunk változatlan maradt. Hiszen sokat köszönhetek mindnyájuknak. Amíg József élt (túl a 90. éven), gyakran látogattam őket Piliscsabán, ahol lenyűgözően szép családi házukban Mária nevű lányával együtt laktak.

Horthy Miklós katonája lettem! Majd hadifogoly

Rátérve „vitéz” katonamúltamra; átmenetileg a Háros szigeten (ma már félsziget) kapott helyet ütegünk. Majd következett a Horthy-féle proklamáció. Mi meg örültünk, hogy vége a háborúnak. Korai volt az örömünk. A kilépés sajnos nem sikerült. Helyette ránk szakadt a Szálasi-féle ideg- és lelkibeteg sanyargatóink uralma. Minket áttelepítettek a Dunántúlra, mert gyorsan közeledett a front. Egységünk helyét Újmalomsok kis községben egy szép erdősáv „védelme” alá vezényelték. Jó későn, az esti órákban megérkezett ágyús részlegünk is. Nem kis meglepetésemre egy előttem végzett egyetemi társam mint zászlós (vagy hadapród őrmester?) volt a részleg parancsnoka. Természetesen nagyon megörültünk egymásnak. Majd gyorsan jelentkezett dr. Cs. J. emléklapos századosnál, aki már az I. világháborút is végigszenvedte. László barátom (örök mókamesterként) a következő szavakkal jelentkezett: „Százados úr! Alázatosan jelentem, hogy megérkeztünk, kérem a további parancsát.” A nagyon szimpatikus – talpig úr – azt kérdezte, hogy „Hol maradtatok el tőlünk, honnan érkeztetek?” Barátom röviden csak annyit válaszolt: „Alázatosan jelentem, *Bugyi* alatt voltunk tüzelőállásban!” Erre a századosunk fejét csóválva megjegyezte, hogy „Ne beszélj édes fiam illetlenül ilyen disznóságot, éppen elég gondunk és bajunk van már!” Az átmeneti ágyúparancsnok egyre csak tovább mondta, hogy: „Istenbizony (ez volt a szavajárása), ne tessék már félreérteni, hiszen ez a valóság. Bugyi kis község tele tót nyelven beszélőkkel, nagyon közel van Alsónémedihez!” Hamarosan kap-

tunk újabb idétlen és beteg elgondolásokat, hogy majd kettéosztják az osztályunkat úgy, hogy a felét kitelepítik Németországba, és 1945 első napjaiban, jól felkészített legényeinkkel „kisöprik” a szovjeteket. A „maradékot” – magam is közéjük tartoztam – Székesfehérvár térségében vetik be a szovjet csapatok ellen. Szálasiék terve valóság lett. Közlésüket követően mi, a 101/2 Légvédelmi Osztály egy emberként mentünk a r. kat. templomba. Szentmise után egy hadapród őrmester szót kért. Felment a szószékre, s ott nagy lendülettel *Reményik Sándor (Végyvári)* „Eredj, ha tudsz” című, 1918. december 29-én írott csodálatos versét szavalta el. Itt és most csak néhány sorát idézem abban a reményben és hitben, hogy sokan ismerik ezt a döbbenetes hatású verset. Íme: „Eredj, ha tudsz... / eredj, ha gondolod / hogy valahol, bárhol a nagyvilágon / könnyebb lesz majd sorsod hordanod / Eredj... / Szállj, mint a fecske délnek, / vagy északnak, mint a viharmadár, / Magasából a mérhetetlen égnek / Kémleld a pontot / Hol fészekrakó vágyaid kibontod. / Eredj, ha tudsz. / Eredj, ha hittelen / Hiszed: a hontalanság odakünn / Nem keserűbb, mint idebenn. / Eredj, ha azt hiszed / Hogy odakünn a világban nem ácsol / A lelkedből, ez érző, élő fából / az emlékezés új keresztetek... / Lelked csillapuló viharának / Észrevétlen ezer új hangja támad, / Süvít, sikolt / S az emlékezés keresztfáira / Téged feszít a honvágy és a bánat / Eredj, ha nem hiszed. / ... Itthon maradok én! / Káromva és sötétben / Mint téli varjú száraz jegenyén. / Még nem tudom: / Jut-e nekem egy nyugalmas sarok. / De itthon maradok! / Leszek őrlő szű az idegen fában, / Leszek az alj a felhajtott kupában, / Az idegen vérben leszek a méreg, / Miazma, láz, lappangó féreg / De itthon maradok...” Ennek a versnek hatására mindannyian felálltunk a padokból és egyszerre mondtuk „De itthon maradtunk!” Még ma is megrendülten gondolok vissza azokra a percekre. Maradtunk is. Hiszen a teljesen ostoba, értelmetlen parancsot képtelenek voltunk elfogadni és végrehajtani. Majd bevetettek bennünket az egyre erőteljesebben támadó szovjet alakulatok ellen. Nagy fölényük és élni akarásunk miatt alaposan szétverték bennünket. Így jó néhányan elindultunk a Vér-

tes hegység felé. A lenyűgözően szép tájakon áthaladva csak megerősödött bennünk a meggyőződés, hogy nekünk élnünk kell, és ezt a nem tudom, már hányszor rommá vert országot fel kell építenünk. Elég volt már a hősi halottakból. Rádásul ki az, aki 22–24 évesen értelmetlenül, ostobán szeretne meghalni?! Közben megérkeztünk Zsámbékra, ahol az ottani SS-alakulatok tagjai azonnal átadták a település védelmét azzal, hogy nekik most tovább kell menniük, de értünk majd visszajönnek. Azóta is jönnek. Hadifogolyként éltük meg december 24-én a hajnali órákat. Ágyús ütegünk parancsnokát azonnal kiemelték és kivégezték, majd rám is mutatott egy kis ifjú szovjet katona azzal, hogy „te is officír”. Minden bizonnyal érdemeket kívánt szerezni az én halálom árán. Ekkor azt éreztem, hogy valaki a derékszíjamnál fogva beránt a sorok közé. Karpaszományomat azonnal letépte a köpenyemről, meg az I. osztályú Tűzkeresztet (pedig ezt büszkén hordtam). Így tűntem el szem elől, és maradtam életben. Májig sem tudom, ki mentette meg az életemet, de a Mindenható adjon neki is tisztes, örök nyugalommal haló poraiban is! Közben a szovjetek gyűrűje teljesen bezárult a főváros körül. A győztesek gyorsan, egyre több ágyúkilövő helyet alakítottak ki. Magam legalább 20 ágyúhely kialakításában vettem részt. Rajtunk kívül a civil lakosságot is befogták erre a munkára úgy, hogy őket nappal, minket pedig mindig az éjszakai órákban dolgoztattak, persze állandó „Davaj, davaj!” ordítózása mellett. Rádásul a lehető legközelebb parancsoltak minket a német egységekhez – gondolom, hogy minket lőjenek, ne őket. A nappali órákban szigorú felügyelet alatt tartottak bennünket Perbál község iskolájában. Az iskola osztálytermeiben – természetesen – a padlón „pihenhettük ki” éjszakai fáradalmainkat, olyannyira szorosan egymás mellett, hogy ha valakinek fordulnia kellett, akkor mindenkinek meg kellett fordulnia. Így hangzott el időnként a kérés jellegű vezényszó, hogy „fordulj jobbra”, „fordulj balra”. Takarónk persze nem volt, így a katonaköpenyünkkel burkoltuk be magunkat, hogy erőt gyűjtsünk a következő „éjszakai műszakhoz”. Magunknak kellett főznünk, de abból előbb a „felszabadítók” ettek, mi a maradék maradványait osztottuk el

egymás között bajtársiasan. Nem nehéz kitalálni, hogy egyre éhesebbek lettünk. Nekem még szerencsém is volt. Egy idős orosz katona (aki mindig azt mondogatta, hogy ő nem szovjet, hanem ruszki katona, közben kegyetlenül szidta hol Sztálint, hol Lenint), látta, hogy azokat a magyar lovakat, amelyeket ő hajtott, megsimogattam. Magához hívott és – meglepetésemre – jó palócosan azt kérdezte tőlem, hogy valóban szeretem-e a lovakat. Természetesen igennel válaszoltam, majd megkérdeztem, hol tanult meg ennyire jól magyarul és főleg palócos stílusban. Elmondta, hogy az I. világháborúban is részt vett. Magyar fogságba kerülve Gyöngyösre vitték, s ott egy derék családhoz került, akik – rendes emberek lévén – nem úgy bán-
tak vele, mint egy hadifogollyal. Mikor elmondtam, hogy magam is Gyöngyösről származom, nagy lett az öröme. Azonnal maga mellé parancsolt, hogy beszélgessek magyarul a lovakhoz, mert ő oroszul nem tud szót érteni velük. Attól kezdve „csupa öröm” lett az életem. Már azért is, mert Pátyra jártunk ennivalóért és takarmányért. A tangazdaság ún. „cselédjei” azonnal felismertek, és igyekeztek segíteni, könnyíteni az életemen. Az öreg Nikoláj kovácsmestert Vladivosztokból sodorta ide a háború szele. Engem Szásának szólított. Tetszett neki, hogy a tangazdaság emberei mennyire ragaszkodnak hozzám, és tőlük telhetően mindenben segítségünkre sietnek. Mondogatta is, hogy „Szása, jó látni, hogy téged ennyire becsülnek a volt munkatársaid.” Még büszke is volt rám, és a továbbiakban is jól elvultunk egymással. Tulajdonképpen háromszorosan is megmentett. Az egyik az volt, hogy maga mellé vett. A másik ... no, ez kicsit hosszabb történet. Január utolsó napjaiban jártunk, nagy hideg volt, és óriási hó. Sorba állítottak az iskolaudvaron és jött a parancs: minden tizedik lépjen elő. Én is köztük voltam. Elindítottak bennünket, mi meg szorongva találgattuk, hogy valami újabb munkára vezényelnek, vagy lelőnek. Egyszerre csak betereltek bennünket az ottani kúria udvarára. Az udvaron egy csodaszép, hatalmas intarziás asztalon (minden tálca vagy egyéb nélkül) egy nagy kondér kocsonya volt kiborítva, kis adagokra vágva. Ránk szóltak, hogy „davaj kusaj” – azaz tessék enni. Csak értetlenül

álltunk, nem tudtuk mire vélni az egészet. Az orosz parancsnok elmondta, hogy nagy győzelmet aratott a szovjet hadsereg, és mi is ünnepeljünk velük. Hát ünnepelni azt szerettek, ami náluk mérhetetlen sok itallal is járt. Mivel halálosan éhesek voltunk, megkönnyebbülve nekiláttunk a kocsonyának, ami ennyi éhes szájnak bizony kevés volt. Főleg, mert utána jött a „feketeleves”, jelen esetben a rengeteg innivaló. Bor, pezsgő, de főként pálinka. Mivel világeletemben kerültem az ittas embereket – Gyöngyösön gyerekkoromban épp eleget láthattam szüret idején – magam sem akartam berúgni. Hát ezúttal nem sikerült, mert akárhányszor köszöntőt mondtak, mindenkinek inni kellett. Figyeltek bennünket, és ha nem ittuk fenéig a teli poharat, azonnal ránk fogták a géppisztolyt, hogy aki nem iszik a győzelemre, az ellenség. Ha élni akartam, innom kellett. El is sötétedett előttem a világ. Arra ébredtem, hogy a hóban fekszem, és az öreg Nikoláj ráz erősen mondván, hogy: „Ne aludj Szasa, mert megfagysz!” A többi katona nagy mulatságára fölfráncigált a földről, mutatta, hogy próbáljam meg kihányni a sok szeszt. Utána visszakísért a szállásra, segített megszáritkoznom, és megitatott velem egy hatalmas adag kávé. Azóta, ha lehet, még jobban kerülöm az alkoholt.

Mikor eljött a márciusi hadműveletek kezdete, szomorúan mondta, hogy most rossz időszak jön rájuk, mert dupla adag rumot kaptak, és egy injekciót hátul a nyakukba, mint általában roham előtt. Hát ez volt a titka azoknak a félelmetes rohamoknak, amikor „hurrá” kiáltással végigrohantak akár egy teljes csatamezőn, és az sem érdekelte őket, ha mellőlük lőtték ki a bajtársaikat. Azt javasolta, hogy itt az idő, tűnjek el, lépjek le tőlük. Ő majd fedezi a szökésemet, mert egyébként kénytelenek magukkal vinni és golyófogóként bevetni a németek ellen. Megköszönve segítségét már el is tűntem. Hová mentem? Előbb Dombóvárra a bátyám családjához, majd néhány nap múlva vissza a fővárosba. Erősen elgyalázódva érkeztünk a Kelenföldi pályaudvarra, mert a nyitott marhavagonokban utazva hosszú órákon át csak állni lehetett. Azonnal egyetemünk épületében, ott is egyenesen a Növénytani Tanszékre mentem, ahol már vártak egykori évfolyamtársaim. Ott szorí-

tottak nekem szállást úgy, hogy a laboratóriumi székekről a „fenékpárnákat” a földre raktuk, és azokon úgy-ahogy, már aludtunk is. Másnap reggel – nem kis meglepetésemre – az igazoló bizottság elé idéztek, és mindenről kérdeztek (?) nem! Faggattak! Csak döbbsen válaszoltam a kérdésekre, mert egy volt évfolyamtársam, akivel egyetemi tanulmányaink alatt még egyetlen árva szót sem váltottam, azzal vádolt, hogy azok közé tartozom, akik előkészítették a holokausztot! Mivel? – kérdezte a bizottság elnöke. Azt válaszolta, hogy olyan lázító plakátokat rajzoltam, hogy azok hatására kezdték összeszedni az izraelita vallású társainkat. Az elnök ennél többre volt kíváncsi azzal, hogy konkrétumokat mondjon a vádlóm. Erre csak annyit volt hajlandó felelni, hogy állítólag az én nevem volt rajtuk felelős kiadóként feltüntetve. A választ az elnök jóvoltából nem fogadták el, de kitűztek egy újabb meghallgatást. Közben ismét kaptam egy katonai behívót a Vörös János-féle új katonai alakulathoz. Másnap már a Kilencedik vasút- és hídépítő zászlóalj tagjaként – ismét marhavagonban – utaztam Nyíregyházára, hogy a lebombázott vasútállomást rendbe hozzuk. Onnan Debrecenbe, azt követően Bajára vezényeltek. Ott a Dunán kellett pontonhidat összeállítanunk. Közben levelet írtam a fővárosban maradt barátaimnak, tegyenek már valamit, hogy végre leszereljenek. Majd 1945 augusztusában egy jó forró napon meneteltünk vissza a vasútállomásra, mert annak közvetlen közelében egy iskolában volt a „laktanyánk”. Mi volt rajtunk? Egy ócska klottgatya, és természetesen mezítláb érkezünk a szállásunkra. Ott összetrombitáltak bennünket, és a fővárosból érkezett vezérkari tiszt (a rangjára már nem emlékszem) azt kérdezte, hogy van-e itt egy Bognár Sándor nevű egyetemi tanársegéd. Ha igen, álljon ki és jöjjön velem. Nagy derűtség közepette „odavágtattam”, mire ő: „No édes fiam, most azonnal le kell szerelned, mert az egyetem nem tud tovább nélkülözni. Menj Isten hírével!” Azonnal természetesen nem lehetett, meg kellett várnom – nem tudom, miért – az október hónapot, csak akkor engedtek el. Bajáról egyenesen a bátyám családjához, Dombóvárra mentem, hiszen nem volt már rajtam egy valamire való alsó és felsőruha. Mivel a bátyá-

méknál hagytam több ruhámat, reméltem, hogy nem lett „zab-rálás” áldozata. Hála Istennek nem. Dombóváron átöltözve indultam a fővárosba.

Egyetemi tanársegéd lettem

Ismét a Növényteni Tanszéken kaptam otthont. Amikor megláttak, nagy derűvel fogadtak, hogy „itt a másik jellemes fiatal-úr”. Értetlenségemet látva küldtek, hogy jelentkezsem be *Doby Géza* rektor, és *Surányi János* dékán uraknál. „Surópapának” pedig köszönd meg, hogy mégis csak igazolt az Igazoltató Bizottság. Távollétedben Surányi professzor úr képviselt kettőt (Bajay Jenőt, aki a tanársegédje volt, és csekélységemet) azzal, hogy ha nem igazolják „jellemes fiatal munkatársait”, akkor azonnal lemond a dékáni megbízatásról, sőt a tanszék vezetését sem tartja meg. Magam csak hebegve mondtam köszönetet, de erre Surányi professzor csak azt válaszolta: „Te nem ezt teted volna a helyemben?!” Mély meghajlással „átadott” Doby rektor úrnak, aki nem tartott nagy beszédet, „csak” magához ölelt azzal, hogy hála Istennek, hogy te is életben maradtál; de mit csináljak veled, hiszen a tangazdaságot a földosztáskor felosztották, így állástalan lettél. Viszont a Növénykörtani Tanszéken van egy üres tanársegédi állás. Fogadd el, hiszen téged elsősorban a növényvédelem érdekelt. Rövid, meghatott csönd után azt válaszoltam: hálás szívvel köszönöm rektor úr javaslatát, természetesen elfogadom. Válasza is rövid volt: „Mindig örömmel tölt el, ha fiatal pályatársaim nagy ügyekben gyorsan és határozottan döntenek.” Azzal engedett el, hogy ha bármi gondom lenne, akkor kizárólag őt keressem. Igyekeztem tisztos munkával meghálálni e két nagyszerű EMBER (!) támogatását. Mindketten – addig is ők voltak – e naptól kezdve ők a követendő példaképeim egész életemre, de nemcsak nekem!

Közben lakáskérdésem is megoldódott, mert a Csengery Diákotthonban III-IV. éves koromban (szokás szerint) ketten laktunk egy szobában! Nekem Kocsis József állatorvos-

hallgató lett a szobatársam (már ő sem él évek óta). Ráadásul az esküvőjén én voltam a tanúja. Feleségének közeli rokonai a IX. kerületi Mester utcában laktak. Arra kért, keressem fel őket, mert szívesen fogadnának albérlőjüknek. Így is lett. Jól megvoltunk egymással. Ugyanabban a házban lakott az FM Kísérletügyi Osztályának vezetője. Vele többször találkoztva azt javasolta, hogy menjek át az egyetemről a kísérletüghöz. Hiszen a tanársegédi állás szép ugyan és tetszetős is, de csak átmenet lehet. A kísérletügy ígéretesebb és biztonságosabb. Neki volt igaza. Jött egy minisztériumi rendelet, hogy hat évig lehet valaki tanársegéd, attól kezdve vagy véglegesítik – adjunktusi beosztásban – vagy menjen el más munkakörbe. A Növénykórtani Tanszék vezetője Husz Béla professzor, a kiváló mikológus, arra gondolt, hogy engem szeretne véglegesíteni. Igen ám, de jött egy újabb rendelkezés: minden tanszéken csak egy személy véglegesíthető. Nálunk Surányi professzor fia, Surányi Pál volt az adjunktus. Nekem csak az tűnt fel, hogy Husz Béla professzor úr kerül a velem való találkozást. Éreztem, hogy gondban van miattam, így rákérdeztem, mire számíthatok. Csak ekkor közölte velem, hogy nagyon sajnálja, de nem engem, hanem Surányi professzor fiát véglegesítik.

A Növényvédelmi Kutatóintézetben töltött éveim

Így azonnal felvettem a kapcsolatot a Kísérletügyi Osztály vezetőjével (Daniska Józseffel), hogy állok rendelkezésükre. Azonnal intézkedett is, csak ő mindenáron növénynemesítő tanfolyamra kívánt küldeni. Azt meg én nem fogadtam el, hiszen végleg elkötelezettje lettem a növényvédelemnek. Kikötésemet elfogadta, és mehettem a Növényegészségügyi Kutatóintézetbe, amelynek dolgozóival tangazdasági éveim alatt is jó kapcsolatom volt. Közben Surányi Pál külföldi ösztöndíjat kapott. Ki is ment Svájcba, és onnan már nem is tért haza, mert átment az Egyesült Államokba, így mégiscsak szükség lett volna rám. Husz professzor már nem akart elengedni, de

magam – lehet, hogy a „túlzott önbecsülésem” miatt – nem akartam a tanszéken maradni. Közben elfoglaltam intézeti munkakörömet. Az Állattani Osztályon kaptam ún. segédkutatói állást. Osztályvezetőnk dr. Szelényi Gusztáv egyetemi magántanár és kísérletügyi főadjunktus volt. Életem értékes szakmai élményeire ott kaptam lehetőséget. Nagyon imponáló volt a csupa elhivatott kutató, az a munkakör és légkör, ami azokban az években ott, a Herman Ottó úti intézményben uralkodott. Kiváló kollégákkal dolgozhattam együtt, és a szokásos kollegiális kapcsolat egész életünkre szóló barátsággá nemesedett. Akikkel ott, az Állattani Osztályon dolgozhattam, sajnos már csak hárman (Jermy Tibor, Nagy Barnabás és csekélységem) élünk.

Ebben a kiváló szellemű légkörben írtam meg egyetemi doktori értekezésem *harmadik* (!) változatát. Hogy lehet ez? Előzménye az volt, hogy Schandl professzor úr az Állattenyésztési Tanszék vezetője még tangazdasági segédtszék koromban doktori értekezési feladatot is adott. A szarvasmarhák – főleg a tehenészetben – szilázstakarmánnyal etetve milyen és mennyivel jobb eredményeket adnak. Így ezt a tangazdaság tehenészetében kísérhettem figyelemmel, szorgalmasan készítve a feljegyzéseimet. Piszkozatban már készen is volt a disszertációm teljes anyaga, csak tisztáznom kellett volna. Munkámat viszont a háború és a katonai szolgálat miatt félbe kellett szakítanom. Amikor az előbb már említett új munkakörömben – a Növénykórtani Tanszéken – úgy éreztem, hogy illelnek inkább valami kórtani témára áttérnem, Husz professzor úrtól azt a témát kaptam, hogy a tárolás alatti gyümölcsbetegségekről készítsem el értekezésemet. Sorra jártam a gyümölcstároló helyeket, és egy hosszú év után szerettem volna bemutatni addigi megfigyeléseim adatait. A professzor úr ugyan meghallgatott, de csak annyit mondott, hogy ennyi nem elég. Még legalább 4 évig folytassam a megfigyeléseket, de akkor sem biztos, hogy elfogadja értekezésemet, mert – eddig – neki nem volt soha doktorandusza. Eléggé letörve vettem tudomásul. Közben Schandl professzor úr (akkor éppen ő volt a dékán) kérdezte, miért nem igyekszem a doktori szigorlaton túl-

lenni. Egykori évfolyamtársaim, különösen azok, akik velem egy időben más-más tanszéken ugyancsak tanársegédi munkakörben tevékenykednek, már doktoráltak. Bánatomat megosztottam vele. Meglepetésemre azt válaszolta, hogy: hagyd ott a főnöködet, gyere vissza hozzám. Értekezésed egy példánya nálam maradt. Azt még egy-két rövidebb ideig tartó megfigyeléssel bővíthetnéd Martonvásáron (mert akkor már ott volt az egyetem tangazdasága). Így is lett. Az értekezést beadtam, a Kari Tanács elfogadta, kijelölte a szóbeli szigorlat tárgyait, magam pedig készültem a vizsgákra. Ekkor jött egy újabb rendelkezés, hogy az egyetemektől elvették a doktori cím adásának lehetőségét. Így újra lehangolódva álltam félre. Közben a mai Növényvédelmi Kutató Intézet munkatársa lettem. Gödöllőn Manninger professzor úrtól kaptam doktori témát. A tanszék gyűjteményében a cukorgyárak segítésére egybegyűjtött, jelentős mennyiségű pattanóbogár-lárva – drótféreg – kaptak helyet. Azokat kellett azonosítanom. Az értekezés elkészült, és végre túljutottam a szóbeli szigorlaton is, mert közben az egyetemek visszakapták a doktoráltatási jogukat. Nem véletlenül jegyeztem meg tehát, hogy egyetemi doktori értekezésem harmadik változatával vehettem át Gödöllőn az egyetemi „kisdoktori” címet. Hiszen az ún. „nagydoktori” már az MTA-hoz tartozott. Később megírtam kandidátusi értekezésemet is, az almamoly monográfiáját, majd idővel az akadémiai doktori értekezésemet, a növénykárosító atkákról.

Családalapításom, házasságom

Ismét menjünk vissza egy kicsit az időben.

Még 1945 novemberében sógornőm (bátyám felesége) azzal keresett fel, hogy nagyon szeretne elmenni Alsónémedibe a rokonaihoz. Magam is jól ismertem őket, hiszen sógornőm unokatestvére, Nánássy Ferencné Pintér Gizella volt bátyámék elsőszülöttjének a keresztanyja, magam pedig a keresztapja. Nem sokkal a háború utolsó napjait követően a tervezett rokonlátogatás eléggé veszélyes vállalkozás volt,

mégis elindultunk. Soroksárig valahogy elvergődtünk a HÉV segítségével, de onnan már csak az apostolok lován – azaz gyalogosan ballaghattunk több mint 10 kilométert állandó feszültségben, hogy mikor akadunk valami szovjet katonai alakulatba vagy járőrbe. Hála a Mindenhatónak, erre nem került sor. Alsónémedibe bizony már csak a késő esti órákban érkeztünk a rokonság házáig. Zörgetésünkre azonnal kaput nyitottak. Elnyúttan, fáradtan ballagtunk be jó meleg otthonukba. Az éjszakát ott is töltöttük. Közben albérlőjüket, Kávay Éva tanítókisasszonyt is megismerhettük, aki az ottani róm. kat. iskolában tanított. Magam már az első pillanatban úgy éreztem, hogy megismertem életem nagy *kinszét!* Egyre többet ballagtam látogatóba, de már Dunaharasztn át, mert addig lehetett a HÉV-vel utazni, és onnan rövidebb volt a gyaloglás, mint Soroksárról. Gyakori látogatásaim következménye volt, hogy 1947 húsvét hétfőjén megtartottuk a gyűrűváltást, és jegyesek lettünk. Választottam (Évike) szüleinél, Soroksáron volt az eljegyzés. Édesapját, aki kántortanító volt Pestszentimrén, az ottani otthonukból a háború kegyetlen napjaiban kibombázták. Kezdetben Óbudán kaptak átmeneti otthont, majd Soroksárra kerültek, és egy kitelepített sváb család házában sikerült egy-szobás lakáshoz jutniuk, kevés mellékhelyiséggel. Már az eljegyzéskor megállapodtunk, hogy a polgári és egyházi esküvőre október 9-én és 10-én kerüljön sor, mert október 10-e volt a jegyesem születésnapja. Az egyházi esküvővel az volt a gondunk, hogy sem Alsónémediben, sem a IX. kerületi róm. kat. templomban nem akartunk esküdni, hanem a józsefvárosi templomban, mert annak idején abban a templomban kereszteltek 1921 januárjában. Nagy megdöbbenésemre az esküvő előtti délután váratlanul a sekrestyés jött a legénylakásomra (a Mester utcába), hogy a plébános úr azt üzeni, hogy ha holnap esküdni akar, akkor szerezzen eskető papot, mert neki váratlan, más tennivalójára kell készülnie. Szorult helyzetemben hirtelen eszembe jutott, hogy van nekünk az egyetemen lelkészünk is, P. Szabó Szerén ferences rendi szerzetes. Tudtam, hogy Budán a Margit körúti rendházban él. Rohantam hozzá. Éppen gyóntatott. Mikor kinézett a gyóntatószékből, megkér-

dezte: „mi bajod van, miért járkálsz itt ilyen türelmetlenül, mint egy fába szorult féreg?” Azonnal a lényegre tértem, hogy holnap lenne az egyházi esküvőm, és eskető lelkészt keresek. „Itt vagyok én, ha megfelelek. De tudnod kell, hogy én nagyon tartós házasságokat szoktam kötni, úgyhogy ne hozz szégyent a fejemre!” Csak ennyit akartam tudni. Megbeszéltük a részleteket, és másnap reggel 10 órakor a két tanúnk kíséretében megjelentünk a józsefvárosi templomban. Meglepetésemre az egyetem munkatársai és a hallgatók közül jó néhányan eljöttek, és dízsorfaluk között vonulhattunk be, majd a szertartást követően ki. Megkérdeztem Bajai Jenő barátomat, hogy hogyan lettek ennyien, hiszen én csak neki szóltam. Mire ő: „Én meg csak Gáspár Lacinak említettem, a többi már az ő dolga volt.” Akkor értettem meg hallgatóink mondását, „ha valamit közhírré akarsz tenni, csak Gáspár László tanársegéd úrnak kell szólni a kémiai tanszéken!”

Esküvőnk után még egy darabig maradtam Mester utcai lakos, de csak hétvégeként tudtam a hitvesemhez eljutni, így magam is Alsónémedibe költöztem. A tanítói „összkomfortos” szolgálati lakás: egy szoba, konyha – tovább nincs! Illetve volt hozzá egy kis pincerészleg, ahol a téli tüzelőt, és a főzéshez szükséges fát, szenet tároltuk. A közlekedést úgy tudtuk megoldani, hogy a némedi rokonság közreműködésével vásároltunk egy kerékpárt. Azzal hajnali 5-kor indultam Soroksárig, feleségem szüleinél leraktam, majd többszöri átszállással mentem a Herman Ottó útra. Délután ugyanígy vissza. A világháborúban a klinkertéglával borított Budapest-Alsónémedi utat sokat lőtték. A számos aknabecsapódás miatt eléggé óvatosan lehetett csak közlekedni. Nemegyszer majd a nyakam törtem, ha nem figyeltem eléggé. Érthető, hogy igyekeztem hazafelé, hiszen Feleségem áldott állapotba került. Első gyermekünk egy tündéri lányka személyében 1948. október 23-án meg is érkezett, és édesanyja után az Éva nevet kapta. Azóta „csak” hálát adhatok a Mindenhatónak, hogy ilyen nagyszerű teremtéssel áldott meg bennünket.

Amint már előbb is említettem, a Növényvédelmi Kutató Intézetben nagyon jól éreztem magamat. Majd jött egy váratlan felkérés, amit kikerülnöm nem lehetett. A Kertészeti és Szőlészeti Főiskola oktatási rektorhelyettese, Kozma Pál professzor, valamint a Gyógynövénytermesztési Tanszék vezetője, aki egyben a főiskola párttitkára is volt, felkérte a Rovartani Tanszék vezetésére a mi osztályvezetőnket, Szelényi Gusztávot, aki meghívott előadóként már évek óta gyakran tartott rovartani előadásokat a kertészhallgatóknak. Szelényi Gusztáv nem vállalta a megtisztelő feladatot, de meglepetésre engem javasolt maga helyett, így az újabb felkéréssel már hozzám jöttek. Mint mondták, Szelényi Gusztáv ajánlásán kívül azért, mert eddigi kutató munkám jelentős mértékben a kertészeti növények védelmével volt intenzív kapcsolatban. A megtisztelő felkérésre magam is nemmel válaszoltam. Legfontosabb indokom az volt, hogy megrögzött pártonkívüli vagyok, és r. kat. vallásomat születésem óta meggyőződéssel gyakorlom, és ettől eltávolodni nem is akarok! Tekintettel arra a politikai-világnézeti légkörre, ami az említett főiskolára jellemző és meghatározó volt, csak fölösleges feszültséget okozna, ha igent mondanék. Mégis azt javasolták, hogy gondolkozzam rajta, hátha mégis megváltoztatom a véleményemet. Mi más tehettem? Fölkerestem a Földművelésügyi Minisztérium Oktatási és Kísérleti Főosztályán azt az előadót, akihez tartoztunk. Indokaimat megértette, lényegében el is fogadta. Mégis arra kért, hogy minél előbb adjam be a pályázatomat, hiszen értelmes kompromisszum is létezik életünkben. Ha nem pályáznék, akkor szolgálati érdekből, hivatalból áthelyeznének a Ménési útra, mert nekik ehhez is joguk van.

Hazamentem, és Párom véleményét, javaslatát kértem. Az ő válasza „csak” annyi volt, hogy ebben kizárólag nekem kell határoznom. Egyetlen kérése csupán, ne feledkezzem el arról sem, hogy két gyermekünket (Évát és Pétert) kettőnknek kell fölnevelnünk.

Két kikötésem volt: 1. Világnézetemmel ne foglalkozzának, hiszen nem én lennék Magyarországon az egyetlen olyan egyetemi oktató, aki tudatosan gyakorolja a vallását! 2. Ha a két tanszéket (a növénykórtanit és a rovtanít) összevonják, úgy, ahogyan a vidéki agrártudományi egyetemeken, akkor nem vállalom! Ezekről függetlenül sem mondhattam volna *nemet*, mert nem feledkeztem meg arról, amit Faddy Ottmár ferences szerzetes 1939 nyarán a Pécsi Belklinikán elmondott nekem: „... minden bizonnyal nehéz feladatok várnak rád, de azokat feltétlenül vállalnod kell, mert a mi Teremtő Atyánk ezzel a feltétellel tartott még itt, ezen a csodálatos planétán!” Mind a minisztériumban, mind a főiskolán *igent* mondtak – látszólag – a feltételeimnek. Mint naiv lélek, hitelt adtam a minisztériumi előadó ama megjegyzésének, hogy „értelmes kompromisszum is létezik”. Még az is járt a fejemben, hogy végeredményben számomra nagy megtiszteltetés, hogy Schilberszky Károly (1863–1935), Husz Béla (1886–1954), Olgyay Miklós (1904–1962) kiváló mikológusok, továbbá Kadocsa Gyula (1880–1962), Szelényi Gusztáv (1904–1982) és sipeki Balás Géza (1914–1987) nemzetközileg is jól ismert entomológusok után vehettem át az akkor még Rovartani Tanszék vezetését. Nem beszélve arról, hogy mindig nagy ajándéknak, nagy kegyelemnek tartottam és tartom, hogy hallgatóimnak mindig az új és legújabb ismereteket továbbbíthattam úgy, hogy az elmúltakról soha nem feledkeztem meg! Hogy tanári működésem éveiben milyen értékű nyomot hagytam magam után, arra nem vagyok hivatott válaszolni. Mindenesetre megnyugtató érzés és tudat volt számomra, hogy a tanszékünkön írott diplomamunkák, doktori és kandidátusi értekezések kivétel nélkül jóval az átlag fölött voltak. Ezzel a véleményemmel nem vagyok egyedül.

Mindezek után 1961. januárban (nem kis feszültséggel) vettem át a Rovartani Tanszék vezetését. Néhány hónappal később kaptam egy újabb megbízatást, hogy az 1961/62. tanévre vonjam össze a két tanszéket, és azt követően Növényvédelmi Tanszékként lássuk el a napi és más időszerű feladatokat! Erre a hírre – bízva ígéretükben – nem készültem fel!

Valóban váratlanul ért, hiszen nem ebben állapotunk meg. „Hja kérem, ilyen az élet” – kaptam a választ az „illetékesektől”. Nem születtem vezetőnek, de igyekeztem a megszaportott feladatoknak is eleget tenni. Ráadásul az 1963-1966 ciklusra levelező oktatási és továbbképzési rektorhelyettesi feladatokkal is megbíztak. Nem tagadom – még ennyi évtized elmúltával is változatlanul írom és mondom – hogy egy nagyon zűrés-zavaros komisz darázs-fészekben találtam magamat.

Még csak pár hete dolgoztam a főiskolán, amikor a párttitkár, aki a Gyümölcsstermesztési Tanszék docense is volt, arra kért, hogy menjek át hozzá a Ménesi út másik oldalára, mert szeretne megismerkedni velem. Mentem. Elém jött, kezét fogtuk, helyet kínált és azonnal a lényegre tért: „Mindent tudunk rólad! Azt is, hogy családod minden tagjával a római katolikus vallás törvényei szerint éltek. Kifogásom nincs és nem is lehet. Nekünk így is szükségünk van rád. Azt azonban kérem, hogy vallásos életedből ne csinálj reklámot. Majd néhány tipikus „panelkérdés” után azt kérte, ha bármi gondom lenne, őt nyugodtan felkereshetem (no, ez meg „panelmondat” volt). Ezzel a Ménesi úti szakmai és emberi életem egészen más körülmények között folytatódott, mint előző helyemen, a kutatóintézetben. A hallgatósággal soha nem volt semmi bajom! Illendő szerénységgel mondhatom, hogy legjobb tudomásom szerint tisztas és jó kapcsolatom jöhetett létre velük. Bizonyosság lehet erre az is, hogy még napjainkban (több mint 30 éve nyugdíjasként) is több, egykor szakkörös vagy doktorandusz hallgatómmal rendszeresen tartjuk a kapcsolatot, legyen az névnap, születésnap vagy bármi esemény. Olyankor, de máskor is keresnek, ill. keressük egymást egy kis eszmecsere-re.

Ezúttal is visszatérnek gondolataim arra a szomorú valóságra, hogy nagyon komisz darázs-fészekben találtam magam 1961-től. Legfőbb oka az volt, hogy mind a Növénykórtani, mind a Rovartani Tanszékek munkatársakat is „örököltem”. Eléggé hidegen, sőt komiszkodva vették tudomásul, hogy nekem is lehet elgondolásom a közös együttműködés terén.

Bármi ésszerű gondolattal álltam elő, egyre inkább ellenálltak, különösen a Kórtani Tanszék munkatársai. Egy ideig – ismerve az emberi gyöngeségeket és hiúságokat – még természetesen is tartottam. Egyre azt reméltem, hogy majd csak javul a helyzet. Helyette egyre feszültebb légkörben teltek a napjaim. Az egyre fokozódó feszült tanszéki légkör miatt kórházba kerültem és súlyos strúmaműtéten vergődtem át, azt követően pedig kétoldali tüdőembólia súlyosbította az állapotomat. Mikor hosszú idő után végre kiengedtek a kórházból, bizony újra tanultam járni. Ismét munkába álltam. Látva a változatlan tanszéki légkört, az akkori rektorunktól azt kértem, rendeljen el nálam tanszéki fegyelmi vizsgálatot, és rajtam kívül két adjunktus munkatársam is hallgattassék meg! Döntse el a fegyelmi bizottság, hogy én, mint a tanszék vezetője, mikor, mivel követtem el olyan hibát, amit kifogásolni lehet, de egyúttal két munkatársamat is kérdezzék ki, akik az egyre romló légkör elindítói voltak. A fegyelmi bizottság mindenkit meghallgatott, és úgy döntöttek, hogy magam abban voltam hibás, hogy kezdetben nem elég szigorral léptem fel a rossz légkört kialakító munkatársaimmal szemben, így ők vérszemet kaptak. Majd a fegyelmi vizsgálat határozata alapján mindkét adjunktust azonnali hatállyal más-más tanszékre helyezték át, ahonnan később kaptam olyan „visszajelzéseket”, hogy: „hogyan bírhatad ezt ki éveken át?”. Mind a rektorunktól, mind a fegyelmi bizottságtól azt kértem még, hogy a továbbiakban magam választhassam ki munkatársaimat úgy, hogy azokat az Egyetemi Tanács is hajlandó elfogadni. Erre határozott ígéretet is kaptam. Nyugdíjazásomig nem is szóltak bele személyi döntéseimbe. Ezúttal is hálásan köszönöm minden érintettnek.

A javuló légkör hamarosan érezhető lett. Mindenki intenzíven végezte a személyére szabott feladatokat mind az oktatásban, mind a kutatásban. Így kerek 10 évre volt szükségem, hogy az általam elgondolt légkör és szellem legyen jellemző a Növényvédelmi Tanszékre. Közben ez annyi erőt, energiát vett ki belőlem, hogy 1969 tavaszán egy súlyos szívinfarktus ismét kórházba kényszerített egy időre. Kezelő orvosaim, átérzve állapotomat, jó szívvel azt javasolták, hogy a kórházi

kezelést követően azonnal kérem idő előtti nyugdíjazásomat, mert nagyon is indokolt. Otthon feleségemmel és gyermekeimmel alaposan átbeszélve úgy döntöttem, hogy most még nem, de amint betöltöm a 60. évemet – egészségi állapotomtól függetlenül – nyugalomba vonulok. Így is lett, és 1981. január elsejével nyugdíjazásomat kértem. Kérésemmel Dimény Imre rektor úr kezdetben nem értett egyet, majd amikor az előzményeket ismerttettem vele, tudomásul vette határozott kérésemet. Indokaim közül csak hármat említettem: 1. Nagyon unom már az egyre gyakoribb ún. oktatási reformokat, amelyekkel magam már képtelen vagyok azonosulni. Ami a lényeg, hogy – értelmetlenségük mellett – minden maradt a régiben. 2. Gyáva, rongy embernek tartom azt, aki bajban-ijedtében ígérve nyugdíjazását kéri, majd a vész elmúltával mindent elfelejt. 3. Ráadásul tapasztalhattam, hogy hallásom rohamosan romlik. Hogy vizsgáztasson felelősen egy süketülő pedagógus? Főleg, hogy az izguló vizsgázó többnyire „fűlbe gyónásszerűen” beszél. Így senkinek sem jó. Érveimet elfogadva 1982. január 1-jével nyugdíjas lettem! Joggal mondhatom, hogy életem kevés bölcs döntése közül az időbeni nyugdíjaztatásom volt az egyik! Kapcsolataimat a szűkebb szakterületemmel ma is tartom, számítanak is rám. DE! Egyre romló fizikai állapotom miatt mind több és több szakmai találkozót vagyok kénytelen lemondani. Eddigi állapotom elviselését a 2003-ban beültetett pacemaker nagyban segítette.

Nyugdíjasként továbbra is, mind a hazai, mind a külföldi növényvédelmi rendezvényeken több alkalommal jelen voltam, előadásokat tartottam, és sorra jelentek meg újabb kutatási eredményeim.

A teljesség kedvéért táblázatosan legyen itt néhány fontosnak mondható (?) adatom:

Irodalmi munkásságom 1946-2010-ig összegezve:

I. Könyv, könyvrészlet (önálló, szerkesztett, társszerzőkkel) 25 tétel

II. Egyetemi jegyzetek 5 ”

- III. Szerkesztett tanulmány kötet 2 ”
IV. Disszertációk (egyetemi doktori, kandidátusi, MTA doktori) 3 ” V. Tudományos közlemények száma magyar és idegen nyelven 125 ”
VI. Nyomtatásban megjelent előadások 19 ”
VII. Nyomtatásban megjelent előadások kivonata 15 ”
VIII. Népszerű közlemények 70 ”
IX. Tudományos előadások nemzetközi (hazai és külföldi) rendezvényeken, és székfoglaló előadás a Szent István Tudományos Akadémián 41 ”
X. Évfordulós emlékezések 51 ”
XI. Könyvismertetés 9 ”
XII. Riportok 4 ”
XIII. Krónika 62 ”
XIV. Rádió (Falurádió, Az aranyemberek, Kontinensek... stb. (1997–2008) 60 ”
-

Összesen: 491 tétel

Hazai és külföldi kiadványok, melyekben közleményeim megjelentek:

Növényvédelem, Agrofórum, Növényvédelmi Kutatóintézet kiadványai. Folia Entomologica Hungarica, A növényvédelem időszerű kérdései, Növénytermelés, Kísérletügyi Közlemények, Mezőgazdasági Világirodalom, Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve, Kertészeti Egyetem Kiadványai, Mezőgazdasági Mérnöktovábbképző Intézet Kiadványa, Agrotröszt Kiadványa, Állattani Közlemények, Szőlőtermesztés és Borászat, Kertgazdaság, Kertészet és Szőlészet, Magyar Mezőgazdaság, Új Ember, Don Bosco Kalendárium, Syngenta KFT. Kiadványa, Acta Agronomica, Acta Phytopathologica Hungariae, Jugoslavenski Szinpozium, Zastitu Bilja, International Congress of Acarology, Saalfelden

Palojty Béla (*ikertestvérem, immár 1939-től*) azt javasolta, hogy ne elégedjek meg annyival, hogy irodalmi munkáimat néhány soros táblázattal intézem el. Javaslatára úgy döntöttem, hogy az I. helyen feltüntetett 25 könyvemről írottakat bővíttem ki megjelenésük sorrendjében. A 25 könyv között azok is helyet kaptak, amelyet valaki az idősebb pályatársak közül szerkesztett, magam csak mint társszerző működtem közre. Íme:

1. Ökológiai megfigyelések és védekezési kísérletek pattanóbogár-lárvákkal (Col. Elateridae) kapcsolatban. In: *Isó I.*: Kukoricatermesztési kísérletek 1953–1957. 325-337 old. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958.
2. A szőlő károsítói: Állati kártevők. – In: *Hegedűs Á. – Kozma P. – Németh M.*: A szőlő – Magyarország kultúrflórája, IV. (1): 167–180 old. Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.
3. A rizs állati kártevői. – In: *Kállay K.*: Rizs. Mezőgazd. Kiadó Budapest, 1962: 196–218. old.
4. A zöldségfélék kártevői – Fontosabb dísz-, gyógy- és fűszernövényeink gyakoribb kártevői. – In: *Ubrizy G.*: Növényvédelmi Enciklopédia II. kötet. Mezőgazdasági Kiadó, Bpest, 1969: 56. old.
5. Növényvédelmi állattan, Egyetemi tankönyv. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1974. 395 oldalon 180 ábrával. Társszerző: Huzián László, valamennyi ábrát Palojty Béla készítette. Az ábrák mind szakmailag, mind esztétikailag kiemelkedő értékűek. 1975-ben Nívódíjat kaptunk.
6. Növényvédelmi állattan, Egyetemi tankönyv második, átdolgozott, bővített kiadás. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1979. 622 oldalon, bőséges irodalmi jegyzékkel és 200 ábrával. Társszerző: Huzián László. Valamennyi ábrát Palojty Béla készítette. 1985-ben Nívódíjat kaptunk.
7. Kertészeti Növényvédelem. – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1978. 393 oldal terjedelemben. A könyv szerkesztője és több fejezet írója B.S. A társszerzők száma 14. 1979-ben Nívódíjat kaptunk.
8. Kertészek növényvédelmi zsebkönyve. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest 1982. Szerkesztő és több fejezet írója: Bog-

- nár Sándor, társszerzők a Növényvédelmi Tanszék munkatársai. A zsebkönyv 622 oldal terjedelmű. Nívódíjat kapott 1984-ben.
9. Kertészeti növények termesztése és növényvédelme I. és II. kötet. A termesztési fejezeteket *Gyúró Ferenc*, *Zilai János*, *Kristófné*, *Zatykó F.*, a növényvédelmi fejezeteket *Bognár Sándor* írta. Budapest, 1983, 369 és 319 oldal terjedelmű Növényvédelmi szakközépiskolák tankönyve. 1986-ban Nívódíjat kapott.
 10. Ízeltlábúak–Arthropoda. Rákok. – In: *Jermly T.* – *Balázs K.* Szerkesztésében Növényvédelmi állattan kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-ban a (69–176.) old.
 11. A magyar növényvédelem története a legrégebbi időktől napjainkig (1030-1980). Business Assistance. Kiszalföldi Vállalkozásfejlesztés Alapítvány kiadványa, Mosonmagyaróvár, 1994.
 12. Atkák – Acariformes. In: *Jermly T.* – *Balázs K.*: A növényvédelmi állattan kézikönyve 6. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996. 13-109. oldal. Társszerzők: *Jenser Gábor*, *Bozai József*, *Hetényi Ernő*

Tudatosan és szándékosan a 25 könyv és könyvrészletet 12-re csökkentettem.

Külföldi útjaimat felsorolva a többi között azt is megjegyeztem, hogy a Kárpátokon innen és túl, valamennyi szomszédos országban többször is jártam. Mégis úgy érzem, hogy Lengyelországról, Romániáról és Jugoszláviáról legalább néhány sorban meg kell emlékezni. Nem véletlen, hogy éppen Lengyelországgal kezdem. Ennek elsősorban az az oka, hogy anyai ágon lengyel vér is folydogál ereimben. Édesanyám apai dédapja lengyel volt: Krakószky János, aki az 1848-as magyar szabadságharcban, mint a Lengyel Légiónak tagja vett részt Bem tábornok seregében. Arra már nem tudok választ adni, hogy mi is volt eredeti – lengyelországi – családneve. Az itt közöltet a régi családi házasságkötési hivatalos papírokból hámoztam ki. Arra sem tudok biztos választ adni, hogy két vagy három (?)

testvérével, miért éppen Gyöngyösön telepedtek le. Családnevük közben módosult, változott. Már az én gyerekkoromban *Krakóczy*-ként emlegették gyöngyösi felmenőimet. Az egyik testvér leszármazottjával, Krakóczy Lojzi bácsival többször beszélgettünk arról, hogy valahonnan Krakkó környékéről származnak. Gyakran találkoztam vele, mert István nagybátyámékhoz nagyon közel lakott. Mindig is azt javasolta, hogy legyek büszke arra, hogy lengyel őseim is vannak, hiszen a két nemzetbeliek mindig nagy szeretettel beszélnek egymásról, és legalább egyszer menjek el Lengyelországba, és főleg a krakkói székesegyházba. Majd elkövetkezett 1970 szeptembere, amikor a Lengyel Tudományos Akadémia rendezésében Varsóban szeptember 15–17-én tartották a VIII. Európai atka szimpóziumot. Csekélységemet megtisztelte a Varsói Egyetem Növényvédelmi Tanszékének vezetője, J. Boczek. Vendégként hívott meg a szakmai rendezvényre. Ő már többször járt nálam a Kertészeti Egyetemen. Rajtam kívül a meghívottak között volt még Jenser Gábor és Sárospataki György, szintén a növénykárosító atkák kutatói. Mindhármunkat olyan szeretettel fogadtak, hogy azt, amíg élek, nem felejttem el. A többi között még az otthonába is meghívott bennünket. Amikor elárultam, hogy édesanyámon át lengyel is vagyok, azonnal egy még kényelmesebb fotelbe ültetett át. Majd hívta örökké mosolygó gimnazista lányát, hogy beszélgessek vele *magyarul*, mert nemcsak tiszteli és szereti a magyarokat, de a nyelvünket is tanulja. Gyakoroljak vele egy kicsit. Kérését nem volt nehéz teljesítenem. Közben természetesen Lengyelország fontosabb településein végigkalauzolt bennünket. Még ma is élénken élnek bennem az emlékek. Mindig úgy éreztem, hogy mintha itt már egyszer jártam volna. Minden annyira ismerősnek tűnt, különösen Krakkóban. Mi lehet ez a sajátos emlékezés, ha nem a gének vándorlása? Így gondolom. Boczek professzor úr szíves testvéri barátságot nem csak az elmúlt századok közös sorsa, emlékeik alapján érzett, hanem azért is, mert édesapja a II. világháborúban nálunk kapott menedéket. István nagybátyámat az I. világháborúban súlyos sebesülten lengyel szanitécek mentették ki a csataterőről. Ő is mindig hálás szívvel és szeretettel emlegette a „polyákokat”, akiknek az

életét köszönhette. Amikor itt, Rákoshegyen II. János Pál pápa szobrát felállították 2008. március 29-én, természetesen családdal együtt mi is jelen voltunk. Valahányszor elmegyünk a lengyelországi pápa szobra előtt, egy-egy imát, fohászt elmondunk mindkét nemzetért. Az elmúlt évek során amolyan zarándok-turistaként néhányszor jártam Krakkóban és környékén, és ez mindig szívnek-léleknek csodálatos felüdülést jelentett. Épp ezért nagyon elszomorító számomra, hogy mind a Révay Nagy Lexikon, mind a Magyar Nagy Lexikon olyan kurtán-furcsán ír a nagy múltú Lengyelországról, hogy az már bántó.

Romániában – főleg Erdélyben – első alkalommal 1962-ben jártam a feleségemmel kettesben. Sok helyre igyekeztünk eljutni. Amikor Gyergyószentmiklóstra értünk, az ottani székesegyház előtt álldogáltunk. Majd egy idős néni, aki a kertet takarította, odajött, és ízes, szép magyarsággal azt kérdezte: „aranyoskám, honnan jöttetek?” Mondtuk, hogy Budapestről. Mire ő könnyes szemmel visszakérdezett: „*otthonról? A Mindenható áldja meg magukat!*” Kicsit még beszélgettünk vele. Egyre jobban kezdtünk szegyenkezni, mert megható volt számunkra a hitéhez és magyarságához való ragaszkodása. Sokan itthon, ebben a csonka kis országban tanulhatnának tőlük egy kis hitet és a magyarságot hozzájuk hasonlóan őrizni, óvni és szeretni!

Azóta Erdélyben többször jártam, de a csíksomlyói búcsúra sosem sikerült eljutnom. Épp ezért nagy öröm számunkra, hogy a lányunk évek óta elzarándokol oda a nevünkben is, ha már a mi egészségi állapotunk nem engedi.

A harmadik ország az egykori Jugoszlávia. Az Újvidéki (Novi Sad) Egyetem egyik professzorával, Čamprag Dusánnal évtizedek óta tisztességes szakmai és baráti szálak kötnek össze. Minden újabb kiadványunkat, könyvünket rendszeresen megküldjük egymásnak. Ami még megható, hogy Dusán barátom minden szakmai közleményében gyakran hivatkozik a mi munkásságunkra, eredményeinkre tőlünk kapott kiadványaink alapján. Jó példa arra, hogy pályatársainkkal, nemzetiségeinktől függetlenül lehet és kell tisztességes barátságot kötni.

Tudományos fokozataim:

Egyetemi doktor (agr. 1959; hort. 1961)
Mezőgazdasági tudományok kandidátusa (1960)
MTA doktora (1960)
Szent István Tudományos Akadémia r. tagja (2002. okt. 9.)

Kitüntetésem:

Mezőgazdaság Kiváló dolgozója (1960 és 1971)
MTA Jubileumi Emlékérem (1970)
Frivaldszky Imre emlékérem (ezüst fokozata: 1976; arany fokozata: 1980)
Munka Érdemrend arany fokozata (1981)
Kertészeti Egyetem Jubileumi Emlékplakett (1980)
Entz Ferenc-emlékérem (1982)
Horváth Géza-emlékérem (1983)
Akadémiai Díj (1995)
Szelényi Gusztáv emlékérem (1997)
Vasokl. mezőgazdasági mérnök (2009)

Életrajzom lexikonokban:

1. Who's Who in the World 5th edition 1980-1981
Chicago, USA 210. old.
2. Ki kicsoda a magyar mezőgazdaságban? Babits Kiadó, Szekszárd 1997:169-170 old.
3. Magyar Nagy Lexikon, Akadémiai Kiadó, 1995,
4:210 old.

Külföldi útjaim

Nem mindennapi kegyelemnek tartom, hogy az elmúlt évtizedekben 28 (!) országba juthattam el. Hivatalból, turistaként és természetesen zarándokként. Szárazföldi, légi és tengerjáró járműveken. A Kárpátok határain innen és túl valamennyi szomszédos ország-

ban többször is voltam, így azok felsorolásától most eltekintek. Ezeken kívül eljutottam még Algéria, Ciprus, Egyiptom, Észak-Korea, Franciaország, Görögország, Izrael, Málta Marokkó, Olaszország, Portugália, San Marino, Spanyolország, az egykori Szovjetunió, Törökország és Vatikán államba. Az illő szerénységen túl joggal mondhatom, hogy nagy távolságokat járhattam be. Idegen országokban tapasztalhattam, hogy számomra teljesen idegen vagy alig ismert népek, nemzetek boldogan éltek és munkálkodhattak a sajátjukban, közben a saját hazám, nemzetem sorsa járt az eszemben, hogy miként görnyed több száz év óta változatlanul mindig mások érdekében!

Szakmai-társadalmi megbízatásaim

A Magyar Rovartani Társaság tagja 1948-tól. Elnöke 1972-75. Örökös választmányi tagja 1997-től.

A Magyar Tudományos Akadémia Növényvédelmi Bizottságának tagja 1961-től, titkára 1965-1973 között, elnökhelyettese 1980-85, tiszteletbeli elnöke 1999-2002.

A Magyar Biológiai Társaság választmányi tagja 1988-2001, tiszteletbeli tagja 2000-től.

A Magyar Növényvédelmi Társaság alapító tagja, tiszteletbeli tagja 2002.

A Magyar Növényvédő Mérnöki és Növényorvosi Kamara tiszteletbeli tagja 2006.

Nyolcvanéves lettem

Földi életemnek néhány olyan egészségügyi megpróbáltatásai is voltak, amikor – ahogyan mondani szokás – életben maradásomért egy lyukas petákot sem adtak volna! Mégis abban a kegyelemben részesülhettem, hogy eljutottam a tisztas nyolcvanadik évemhez. Mint minden ilyen jeles nap alkalmával szűkebb családi és baráti körömben kívül számos levelet, táviratot kaptam. Felemelően szép emlékként maradt meg bennem egy verses köszöntő. Íme:

„Köszöntő

Professzor Úr, Ön nyolcvanéves,
Ez semmi kétség – tisztes kor.
Ítélete még sosem téves,
Szelleme friss, mint egykor.

Sándor bácsi, csodálunk Téged,
Hogy testben-észben fürge vagy,
Sanyi bácsi, kívánjuk Néked,
Hogy még HÚSZ évig így maradj!

Aztán, ha húsz év már eltelt
Jöhetnek majd az agg napok,
Amikor már csak ott, a kertben
A szexcsapdákat aggatod.

Ui.: Professzor Úr, kérem,
Ha Ön derűvel bírja,
A rezisztens gyom is
Érzékeny lesz újra.
A Daturából eltűnik a méreg,
És pillangó lesz minden földi féreg.
Volt legszeretettebb professzorom 80. születésnapjára

Tata, 2001. január 25-én
Hartmann Ferenc”

A „verskovács” Hartmann Feri az elmúlt évtizedekben világot járt szakmabeliként tette magát ismertté, mint jeles *gyombiológus*! A rólam emlékező egykori hallgatónak itt és most is hálás köszönetet mondok. Olyan szeretettel gondolt rám, ami nekem, mint egykori pedagógusnak minden kitüntetésnél többet ér. Ennél szebb emlékezést a kor- és pályatársak közül más aligha adhat!

Mindazok miatt, akik a mi sajátos szakmai elnevezéseinket nem ismerhetik, a „szexcsapdákkal” kapcsolatban ne legyen félreértés.

Ezért a következő kiegészítés kívánkozik még ide: a repülő életmódú rovarok elleni védekezés legmegfelelőbb időpontját a rajzásuk kezdetének megállapításával lehet megállapítani. Ehhez a kertben (vagy gyümölcsösökben) olyan fedéllel ellátott ragadó anyaggal bevont lapokat kell kiakasztani, amely közepén a fajra jellemző szűz nőstény szintetikus előállított illatanyaga van egy kis kapszulában. Erre repülnek oda a hímek és ott is maradnak. Nos, ezeket a kiakasztott lapokat hívjuk szexcsapdának.

Zimmermann Ágoston

Az előző oldalak egyikén már említettem, hogy balszerencsés és mégis szerencsés nemzedéket képviselhettünk. Sajnos egyetemi éveink első napjaitól a II. világháború tette próbára hazánk egész lakosságát. Félelmetes évek voltak azok. Viszont mégis szerencsések voltunk, mert tanáraink – csaknem kivétel nélkül – mind professzorként, mind emberként nagy egyéniségek voltak, és földi életünk utolsó pillanatáig mind többen és többen lettek példaképeink. Itt és most is hálás köszönettel gondolok rájuk.

Mi, akik hallgatóként, majd pályakezdőként kapcsolatba kerülünk Zimmermann professzor úrral, mindnyájunkban egész életünkre maradandó emléket és értéket hagyott. Ki is volt ő? Személyével kapcsolatban legyen itt lexikálisan néhány adat.

Zimmermann Ágoston Mór városának nagy szülöttje 1875. december 3-án látta meg a napvilágot. Földi életét 1963. október 6-án Budapesten fejezte be. Első egyetemista évünkben (1939-1940) a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetem rektora volt, az Állatorvosi és Mezőgazdasági Tudományok Kara Anatómiai Tanszékének vezetőjeként nyilvános rendes tanára (1934-1946), a Felsőház tagja (1937-1944), a Természettudományi Társulat alelnöke (1936-1936), a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1922-1949), Kossuth-díjas (1949), számos külföldi állatorvosi társaság tiszteletbeli tagja, stb.

Mint sokunkban, bennem is, hallgató korunkban, majd azt követő pályakezdő éveimben viszonylag gyakori személyes találkozásaink mély, maradandó nyomokat hagytak. Első találkozásunk má-

sodéves hallgató koromban volt. Anatómiai előadásait az Állatorvosi Kar (Rottenbiller u.) előadótermében, ill. a boncteremben tartotta. Az volt a szokása, hogy az óra első perceiben egy üres papírt nyújtott át az évfolyamnak, hogy mindenki olvashatóan írja alá. Majd elkezdődött az előadás. Már az első pillanatokban éreztük, hogy Zimmermann professzor született ismeretátadó. Érces hangja, jól érthető minden mondata annyira lekötött mindnyájunkat, hogy egyszerűen nem lehetett kitérni a hatása alól. Az óra végén átvette a jelenléti ívet (a katalógust), és sorra olvasta a neveket, közben mindenkinek föl kellett állnia. Mindenkit – kivétel nélkül – jó alaposan megnézett, és megköszönte, hogy előadást tarthatott nekünk!

A következő órán P. Palotay László jezsuita szerzetes mellé ültem. Nem kis meglepetésünkre, a professzor úr végignézett a padokban ülők során, hozzám érve csak nézett rám, majd jó hangosan azt kérte: „Bognár úr, lehet, hogy önnek nagyon szimpatikus a tisztelendő úr, mégis arra kérem, hogy üljön vissza abba a padba, ahol az első órán volt szíves helyet foglalni!” Az egész évfolyam csak döbbenetben nézett, hogy ennyire kiváló az arc- és névmemóriája. A következő találkozás rosszul sikerült! A boncteremben vártuk érkezését, közben valaki közölünk (ma sem tudom, hogy ki lehetett az a „mókamester”) egy ócska kalapot dobott a professzor úr kisméretű bronzszobrára, amit 25 éves tanári jubileumára alkotott Kisfaludy Stróbl Zsigmond (1884-1975), jeles szobrászunk. A feldobott ócska kalap csak többszöri próbálkozást követően maradt a szobor fején. Néhányan jó nagyot kiáltottak örömükben, amire nagy csönd volt a válasz. Csak az volt a gyanús, hogy mi, „kisgazdák” (ahogyan a professzor úr emlegetett minket) voltunk már a teremben, mert közben az állatorvos-hallgatók csendesesen kimentek. Megdöbbenésünkre a professzor úr állt mögöttünk. Csak annyit jegyzett meg, hogy „no, bikficek, kegyeskedjenek a szobámba jönni!” Ott névsorba kellett állnunk, majd arra kért bennünket, hogy „méltóztassanak a becses nevüket bediktálni!” Ármay István után mindjárt magam következtem, mint B-betűs. Amikor mindenki nevét leírta, nem kis malíciával csak annyit mondott, hogy „hamarosan újra találkozunk”. Jött is az újabb-immár harmadik találkozásunk, amikor helyet foglaltunk a szobájában, mint szigorlatra jelentkezők. Amikor meglátott, elöljáróban csak annyit jegyzett meg, hogy „nocsak, az

egyik „kalaposlegény”! Föltette az első kérdést: „szíveskedjék valamit a szemről mondani”. Mire én: „a szem a látás szerve”. Jött a válasz: „Micsoda?! Az kegyednek szerv? Az annál több, mert egy fontos apparátus, szervrendszer!” Az újabb kérdés: milyen két fizikai törvény alapján látnak a gerincesek? Bár kegyed nem tartozik a gerincesek közé.” Magam csak annyit tudtam válaszolni, hogy az egyik a Huygens-féle hullámelmélet... a másodikat még ma sem tudom. Azóta sok évtized rohant el fölöttem is. Illő lett volna alaposan tájékozódnom. Ezzel be is fejeződött az anatómia szigorlatom, mert a professzor úr csak annyit mondott: „ez bizony egy nagy *zéró* (= nulla), mert ha azt írom, hogy elégtelen, az nem helyes, hiszen az elégtelen már kalkulus, az már egy jegy.” Nem éppen emelkedett hangulatban mentem haza a Csengery Diákotthonba. Szobatársam állatorvos-hallgató volt, és az anatómia elégtelenje miatt ismételte a II. évfolyamot, így egyszerre készültünk a pótszigorlatra. A diákotthon egyik lakója már tanársegéd volt az Élet- és Szövet-tanszéken, de még továbbra is a kollégiumban lakott. Ő figyelmeztetett arra, hogy vigyázzunk a pótszigorlaton, mert alaposan megnyaggat majd minket. Jött is a „nagy nap”! A professzor úr első kérdése: „nos, Bognár úr, mivel voltak kalamitásai júniusban?” „A szemmel, professzor úr.” „No, és most már tudja?” A „lódoktorjelöltek” ezt a kérdést már jelezték nekem, mert a betanított választ adtam: „Professzor úr, rengeteget tanultam.” Mire nagy derűsen megjegyezte: „ugye a Csengery Diákotthon lakója, és a „lódoktorjelöltek” felvilágosították, hogy mit kell válaszolni?” Majd beírta az *elégséges* jegyet, és átadta a leckeönyvemet, és intett, hogy mehetek haza, hiszen ezzel véget ért a szigorlat. Magam még egy kicsit erőlködni szándékoztam, hogy szeretnék jobb jegyet kapni. Erre csak annyit válaszolt, hogy egy „kisgazdának” nagyon jó kalkulus az *elégséges*, menjek Isten hírével.

Újabb találkozónkra már csak 1946 januárjában került sor, akkor már tanársegéd úrnak „tetszettem lenni” (így minősített egy későbbi hallgatóm). A háború utáni „felszabadult” napjainkat morzsolgattuk. Lakásunk nem volt, de jó néhányan bent aludtunk az egyetem épületében. Közelebbről a Növénytan Tanszék laboratóriumában. Örültünk, hogy életben maradtunk. Eléggé a késő délutáni órákban készülve a másnapi laboratóriumi gyakorlatra, mint a

Növényélet- és kórtani tanszék tanársegédje, csöngettek és mentem, hogy ajtót nyissak. Zimmermann professzor úr volt a csöngető. Természetesen azonnal behívtam a tanszékre, és kérdeztem, hogy mivel lehetek a szolgálatára. Átadott egy levelet, hogy „szíveskedjél elolvasni, és ha egyetértesz a levélben írottakkal, kegyeskedjél aláírni!” A levelet elolvasás nélkül azonnal aláírtam. Az előzmény az volt, hogy az igazoló bizottság határozata alapján Zimmermann professzort, az akkor már csaknem 70 éves idős embert és fiát, aki mint magántanár dolgozott nála a tanszéken, tízévi kényszermunkára ítélték, mert – szerintük – Hitlerék szekértolójaként mindig megálázta a magyarokat... stb. A döbbenetes és jogtalan döntés elleni fellebbezést a tanári kar tagjai, élükön Doby Géza rektorral és Surányi János dékánnal, már sokan alá is írták. Aláírás után visszaadtam a körlevelet, a professzor úrnak, aki meglepetten kérdezte: „édes fiam, el sem olvasod, és már alá is írod?” Csak annyit válaszoltam, hogy az olyan kérelmet benyújtó levelet, amelyet Doby Géza rektor úr, s Surányi János dékán már aláírt, az kizárólag tiszta, jó ügyet szolgál, természetesen magam is aláírom. A válasza viszont engem döbbenetett meg. Mint már említettem, fantasztikus név- és arcmemóriája, humorérzéke, szellemes, lenyűgöző előadása sokunknak nagy élmény volt és maradt. Mit tett szóvá? „Kedves fiam, köszönöm az értünk való kiállásodat. Pedig itt volt a jó alkalom, hogy törlessz nekem.” Csodálkozásomra magyarázatként folytatta: „tudom, hogy kétszer voltál nálam a „vérpardon”. Bevallom, hogy jobb kalkulust is adhattam volna a pótszigorlaton. Viszont azt is tudtam, hogy az általam beírt jegy nem gátolhat abban, hogy továbbra is tandíjmentes kedvezményezett maradj.” Katonásan kezet fogott velem, és kiment az épületből. Még azt sem engedte meg, hogy kikísérjem az utcáig.

Még egy találkozó marad számomra emlékezetes. Még a pályakezdők táborához tartoztam, amikor a Növényvédelmi Kutatóintézet munkatársaként előadás tartására vállalkoztam a Biológiai Társaság Állattani Szakosztályán. Az előadást (első előadásom volt) a terricol (talajban élő) növénykárosítókról tartottam, valamikor 1954-ben. Nem kis nyugtalansággal vettem tudomásul, hogy az előadóterem első soraiban példaképeink–nagyjaink ültek. Az Állattár igazgatója, Kadocsa Gyula, Zimmermann professzor úr stb. Az

előadás végén, amikor a helyemre igyekeztem, Zimmermann professzor úr nyújtotta a kezét, gratulált, majd elsőként kért szót. Ahogy mondani szokás, agyba-főbe dicsért, hogy jó látni, hogy jó kezekbe tettük a stafétabotot stb. Az volt a gyanús, hogy a velem azonos kor- és pályatársak nagyon vigyorogtak: „ne bízd el nagyon magad, mert te is megkapod a fejmosást!” Befejeződvén a szakülés, éppen készültem a professzor úrhoz menni, amikor ő előzött meg azzal, hogy gyere csak kedves fiam, egy kis beszédem lenne veled. Még ma is hallom a véleményét: „ide figyelj te bikfic (ez volt a szavajárása), 20 percet kaptál és legalább 40 perc anyagát mondtad el, hadartál és Arany Jánost forgattad a sírjában. Főlöskégesen sokat lefől sétáltál a tábla előtt, gyakran előkaptad a vázlatodat, és abból „puskázta”... stb.” Amint levegőhöz jutottam, csak annyit tudtam hebegni, hogy „ne tessék haragudni, hiszen az előadás után egészen mást tetszett mondani...” Ő csak annyit válaszolt: „csak nem alázlak meg a szakosztály különböző korú tagjai előtt?! Az előadásodban azonban sok jó is volt, de a hibákat legközelebb hagyd ki, amikor voltam bátor a szíves figyelmedet felhívni. No, azért nem kell elkedvetlenedni, fől a fejjel! A következő előadásod biztosan többet erőre sikerül majd. Arra kérek, hogy ne haragudj az öreg anatómusra!” Mindezek alapján nem véletlen, hogy meghatódva írom ezeket a sorokat, hiszen neki is sokat köszönhetek. Nyugodjék békében!

A teljesség kedvéért nem hallgathatom el azt sem, hogy egykor évfolyamtársam, és 1939 óta tisztos barátom; Palojtay Bélának 1999-ben jelent meg egy nagyszerű műve: „Gondolatok a könyvtáron kívül” címen. Béla barátom ebben a művében a többi között a 154-160. oldalain „A cvikkeres anatómus” címmel Zimmermann professzor úrra emlékezik. Nagy élmény minden sorát olvasni (gyakran olvasom is!). Az sem véletlen, hogy mindketten ugyanúgy emlékeztünk a nagy tudású, mindig emberként példamutatóan cselekvő egykori professzorunkra. Legalább ennyit joggal érdemel tőlünk, hogy meleg szívvél őrizzük tisztos emlékét. Most érezzük, és egyre jobban tudjuk, mennyi hálával és köszönettel gondolhatunk rá és társaira.

Gyilkosság vagy öngyilkosság okozta a halálát?

Honnan veszem a bátorságot és milyen alapon szeretnék emlékeztetni a kiváló földrajztudósra, diplomatára és főcserkésze? Hiszen semmi közvetlen kapcsolat nem fűzhetett hozzá. De! Tanítványa lehettem volna, ha...

Nem mindennapi személyével kapcsolatban két nagy történelmi esemény átélése juthatott osztályrészemül. Egyetemi hallgató korom óta, amíg csak élek, mindig tisztelettel és mély nagyrabecsüléssel gondolok rá, és ezzel nem vagyok egyedül.

Hogy hol és mikor volt az a két jelentős történelmi esemény? Erdély egy részének visszacsatolása 1940-ben történt. Mint az elégedetlenkedő egyetemi hallgatók egyike, a többiekkel együtt több százan a várba, a miniszterelnöki palota elé vonultunk, és megállás nélkül egyre csak jó hangosan skandáltuk: „Mindent vissza! Erdélyt vissza!” A miniszterelnöki székház előtt vártuk, hogy kijöjjön az erkélyre, és tájékoztasson bennünket a tárgyalások sajátos eredményeiről, annak okairól és feltételeiről. Teleki Pál miniszterelnök úr gróf Csáky István (1894-1941) külügyminiszter kíséretében meg is jelent az erkélyen. Tájékoztatni szeretett volna minket, viszont mi – a türelmetlen ifjúság – nem engedték megszólalni a szűnni nem akaró „Mindent vissza, Erdélyt vissza” kiáltásainkkal. A miniszterelnök úr egy darabig tűrte, hogy nem mondhatja el véleményét a diplomáciai tárgyalások eredményeiről, majd mindkét kezét felemelve igyekezett csendet kérni. Amikor megszólalt, ismét beindult a skandálás. Látva, hogy lehetetlen velünk közös nevezőre vergődnie, már csak ennyit mondott, de jó hangosan: „Amíg nem tanulnak meg kulturáltan és fegyelmezetten viselkedni, egyetemi hallgatókhoz méltóan, addig nekem nincs mondanivalóm! Önuralmukra, fegyelmezett, kulturált viselkedésükre nagy szükségük lesz majd, mert nagyon rossz, komisz, nehéz idők tornyosulnak elénk.” Majd fejet hajtott, és visszament Csáky külügyminiszter úrral miniszterelnöki szobájába. Utána jöttek a testőrök, és arra kértek bennünket, hogy hagyjuk el a teret minél gyorsabban, függetlenül attól, hogy néhány dologban ők velünk értenek egyet. Eléggé leverten, sőt némi szégyenkezéssel, csöndben hagytuk el a teret.

Második” találkozásunk” sem úgy „sikerült”, ahogyan azt reméltük. Az előzőekben írtak után alig múlt el egy esztendő, amikor 1941. április 3-án másodévesként a Műegyetemi rakparton, az ún. „C” épület tantermében vártuk *Czettler Jenő* akadémikus professzor urat, hogy a rá annyira jellemző lendülettel megtartsa agrárpolitikai óráját. Nagy meglepetésünkre jókora késéssel (ami nem volt rá jellemző), teljesen letörtén lépett be az előadóterembe. A megszokott módon állva fogadtuk, és mivel a professzor úr továbbra is állva maradt, mi sem ültünk le. Nagyokat sóhajtván a következőket jelentette be: „Tisztelt hallgatóim, hölgyeim, uraim! Nem tudok órát tartani, mert Teleki Pál miniszterelnök úr ma hajnalra váratlanul meghalt! Kérem önöket, ne adjanak hitelt annak a „hivatalos” közlésnek, hogy a miniszterelnök úr öngyilkos lett! Ez nem igaz, mert kegyetlenül meggyilkolták a németek! Most pedig menjenek haza; Isten legyen hozzánk, magyarokhoz irgalmas, mert nagyon komisz, kegyetlenül nehéz idők várnak ránk!” Majd meghajtotta magát és kiment az előadóteremből. Amikor – úgy-ahogy – felocsúdtunk, kimentünk a Duna-partra, s ott már nagy iramban, dörögve vágattak a páncélozott járművek, bennük német SS- és Wehrmacht-egységekkel. Az egyik harckocsi megállt előttünk – nem éppen tisztességgel mustrálgattak minket. Arra a kérdésre, hogy honnan jönnek, és hova rohannak ezzel a lendülettel, csak annyit válaszolt az egyik tiszt: „már második napja éjjel-nappal, megállás nélkül jövünk Franciaországból, és megyünk Belgrádba, mert ... stb.” Mindezek után természetesen Czettler professzor úr bejelentése csengett vissza a fülünkben!

Jöttek is a hírek az öngyilkosságról. Természetesen nem adtunk hitelt ennek a véleménynek, hiszen maga Teleki Pál már évekkorábban megadta a logikus választ: „Hit nélkül nem fogunk kivézető utat találni abból a nagy káoszból, amely ma a világban uralkodik! Sohasem ujjongtam hangosan, sohasem álmodoztam és nem estem kétségbe! Feladataink áldozatosságot, lelkiismeretességet, hazafiasságot és *vallásosságot* követelnek. Aki olyan mélyen vallásos volt, mint a mártírhalált szenvedett egykori miniszterelnökünk, Teleki Pál, az nem lehetett öngyilkos! A többi között kitért rá többször is, hogy „amíg én vagyok Magyarország miniszterelnöke, minden erőmmel azon leszek, hogy német katonai alakulatok háborús

szándékkal Magyarországon át ne vonuljanak.” Jött is Hitlerék válasza: Dictum factum, a szót tett követte – mármint Hitlerék részéről. Aki az útkjában volt, annak így vagy úgy, de mennie kellett. Eszközökben nemigen válogattak. Minket, mint az akkori idők egyetemistáit azóta sem igen győzhettek meg arról, hogy a nagyszerű, nagyműveltségű, széles látókörű, feleségét, családját és hazáját annyira szerető, római katolikus vallását is gyakorló ember öngyilkos lett. Hiszen azon az április 3-án délelőtt kedvelt cserkészeivel közös szentmisére készült. Már cserkészházája is előkészítve várt rá – de sajnos hiába. Még annyi év múltán is nem csekély azoknak a száma, akik megszállottan mondják, hirdetik és írják az öngyilkosság tényét. Ráadásul a „művelt” nyugat érdeke is, hogy ezt a „vonalat” erősítse. Bár a magyar miniszterelnök halála után maga az angol miniszterelnök, Churchill jelentette ki, hogy a II. világháborút követő béketárgyalásokon egy külön széklet állítanak Teleki Pál helyére hálából, erről az ígéretéről a tényleges béketárgyalások idejére hogy-hogy nem, mindenki megfeledezett.

Időközben már jó néhány kiadvány foglalkozott az eseménnyel: „Gyilkosság vagy öngyilkosság vetett véget Teleki Pál életének?” címmel. A vélemények továbbra is megoszlanak. Sőt, akad olyan is, aki, a közeli rokon Teleki László grófra hivatkozik, aki idegileg „gyenge” emberként az 1948-as szabadságharc következményei miatt félve attól, hogy meggyilkolják, öngyilkosságot követett el. Ebből számukra tehát az a tanulság, hogy a Teleki családra eléggé jellemző az öngyilkosság, és minden bizonnyal az arra való készség is öröklődik. Természetesen szép számmal akadnak olyanok is, akik a valóságot igyekeznek felderíteni. Így pl. Stoffán György: „Én öltöm meg Teleki Pált” c. kiadványa közös kötetben „Az utolsó Habsburg-kaland” c. művével. Mivel a kiadványban sem hiteles kiadó, sem évszám nem kapott helyet, így nem csodálkozom, hogy egyszerűen nem tekintik (a beteg lelkűek) megbízható forrásmunkának.

Nem hallgathatom el, hogy ide tartozik még *Csapody Csaba*: Teleki Pál „búcsúlevele” c. előadása, székfoglalója a Szent István Akadémián 2003-ban. A szerző kiváló történész, kodikológus – sajnos már ő sem él – előadásában szövegkritikai tanulmányként tette közzé székfoglaló előadását. Világosan és félreérthetetlenül közli

azt a véleményét, hogy Teleki Pálnak Horthy Miklós kormányzó úrhoz írt levelét nagy valószínűséggel még a halála előtt megírták valakivel/valakikkel, mert a levél stílusa annyira eltért Teleki Pál gondolatvilágától, a rá jellemző mondatoktól. Hiszen valódi kapcsolatát Horthy kormányzó úrral nem olyan hangú levél jellemezte volna, ha valóban Teleki Pál írja. Csapody professzor úr azon a bizonyos búcsúlevélen kizárólag szövegkritikai vizsgálatot végzett. Nem alaptalanul tette fel kérdését, ha nem Teleki Pál írta Horthy kormányzónak az említett búcsúlevelet, akkor kik, mikor, hol és kinek a megbízásából készítették. Valójában mégis mi történt? Teleki Pál meghalt, ez tény! Az ő „sajátos öngyilkossága” egyáltalán nem jellemző a valóságos öngyilkosságra. Sok vizsgálati adat szerint az öngyilkosjelölt, ha le szándékozik lőni magát, nem fekszik le a saját fekhelyére, és takargatja be magát! Általában valahol a négy fal között, a lakás valamelyik helyiségében hajtja végre végzetes tettét.

Nekünk, akik sokadmagammal kísértük Teleki Pál miniszterelnököt a lovakkal húzott halottaskocsiban, végtelenül lehangoló volt látni, hogy a közvetlen családtagokon kívül csak mi voltunk, akik búcsúzni mentünk utolsó földi útjára. Már a Rákóczi úton, az egykori Divatcsarnokhoz értünk, amikor megszólaltak a szirénák, és csak a gyászoló család, és a temető róm. kat. lelkésze kísérhették tovább, mert minket a rendőrök bezavartak a Divatcsarnok épületébe, a légiriadó miatt. Még most is torokszorító érzés felidézni a látványt, hogy ezt a valóban Nagy Embert ilyen mostoha körülmények között kísérték a Keleti pályaudvarra, onnan pedig már vonat vitte végső (?) nyughelyére, a máriabesnyői temetőbe. Ott nagy csendben temették el néhány gyászoló jelenlétében. Sokáig még azt sem tudhattuk, hogy valójában hová. Szerencsére a gödöllőiek számon tartották. Éva lányom egy kollégája segítségével (már a közelmúltban) kedves barátommal, Palójtay Bélával a vasdiploma átvétele után látogattuk meg a sírját, egy nemzeti színű szalaggal átkötött babérmalacos elhelyezve róttuk le kegyeletünket egyetemi társaink nevében is. Nyugodjék békében! Hiszen Teleki Pál is azok taborát bővítette, aki vértanúként mentek az örök hazába.

Mindezek alapján és után gyakran vetődik fel bennem a kérdés: egyáltalán megérhetjük-e gyorsan fogyó földi életünkben, hogy a mártírhálalt halt Teleki Pál méltó helyét végre megtalálják?! Hiszem

és vallom, hogy mindnyájunknak, akik magyarnak születtünk és magyarként fogyasztjuk napjainkat, tisztes kötelességünk kellene, hogy legyen. „Gyilkosság vagy öngyilkosság volt?” Az öngyilkosság már eleve kizárva!

Éva lányunk a közelmúltban – mint már annyiszor – kitűnő olvasnivalóval. *Csirpák Lilli: Teleki Európáról* c. művével lepett meg. Évikénk jól tudta, hogy nagy tisztelője vagyok – nem egyedül – Teleki Pálnak. A 169 oldal terjedelmű könyvet 2004-ben a Kairosz Kiadó jelentette meg. Ez a nem mindennapi munka gyakori olvasmányaim közé tartozik. Ebből a kiváló munkából csak néhány sort szeretnék idézni abban a reményben, hogy minél többen olvassák el Csirpák Lilli munkáját. Azt követően nagyon időszerű és jó lenne, ha jelentősen bővülne azok névsora, akik a mártírhalált szenvedett egykori miniszterelnökünket, történészt, nemzetközileg jól ismert földrajztudóst, politikust és nem utolsósorban Embert az őt megillető helyre, nemzetünk valódi gyulai közé sorolnák.

Csirpák Lilli könyvében mellékletként helyet kapott annak ismertetése, hogy 2001. március 24-én a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem dísztermében a Magyar Örökség Díjjal emlékeztek és emlékeztettek Teleki Pálra. A laudációt Kubasek János tartotta. Döbbenetes halála után 60 (hatvan) évet kellett még várni, hogy végre valami elmozdulhatott arról a holtpontról, ahova azok helyezték, akik még arra sem méltók, hogy Teleki Pál nevét kiejtsék! A mi nemzedékünknek nagyon fájó „élmény” volt az ő halála. Már azért is, mert ha azokban a nehéz években valaki más lett volna a miniszterelnök, akkor mi is az ő tanítványainak tarthatuk volna magunkat. Ettől a terjengős gondolatomtól eltekintve és függetlenül mindig Teleki Pált tekintettük professzorunknak! Nem véletlen az sem, hogy a Magyar Örökség Díj odaítélésére és a tisztes laudációra a Műszaki Egyetemen került sor, hiszen Teleki Pál Egykoron az őt ünneplő egyetemnek rektora is volt. Így még az is ide tartozik, hogy Péter fiunk keresztapja állatorvosi oklevelét Teleki Pál rektor és Szabó Zoltán (botanikus és genetikus) dékán írták alá, így nagyon is érthető, hogy büszke is rá.

Tisztelői nagy körének, ahova magam is tartozom, az a meggyőződése, míg csak élünk, hogy Teleki Pált megölték! Nem kevés

azoknak a jeleknek a száma, amelyek a mi véleményünket támasztják alá.

Azon már nem is lepődünk meg, hogy napjaink hírközlői (elsősorban a sajtók) mélyen hallgattak a Műegyetemen tartott emlékezésről. Tetszik, nem tetszik, mégis tudomásul kellene már venni és megérteni, hogy Teleki Pál mártírhalálával is többet tett értünk, magyarokért, mint azt sokan változatlanul képtelenek felfogni és megérteni. Lelkük rajta!

Jobb és bal? Egy kis világnézeti vita

Már nem emlékszem a pontos évre, csak annyira, hogy jó 40 évvel ezelőtt szűkebb szakmai és baráti körben azon vitatkoztunk, melyik világnézet lehet az, amivel szeretett hazánkat ismét az első nagy királyunk, Szent István útjára állíthatjuk. Közben természetesen egyúttal a jobb- és baloldali világnézet került terítékre. A hosszan tartó céltalan vitát megunván kíváncsiak voltak az én véleményemre is. Azokban a pillanatokban óhatatlanul *Babits Mihály*: „Jobb és bal” c. verse jutott eszembe, és ebből idéztem:

„Ki állíthat
Jobbra vagy balra engem?
Labdázatok, mindenkié vagyok!
Csak majd az Isten,
Ha az ítélet trombitája szól,
Állítana jobbra vagy balra.
A többi: játék.
Noha sírnom kell rajta”

Síri csend után valaki csak megszólalt, hogy legalább definiáljuk a két véglet lényegét. No, akkor lássunk hozzá. Ilyenkor az a helyes, ha ún. *tiszta forrásból* igyekszünk meríteni. Így jutott eszembe a jó *Ballagi Mór*: *A magyar nyelv teljes szótára* c. nagyszerű kiadványa. Megjelent Pesten 1873-ban. Ezt változatlan formában megjelentette

a *Nap Kiadó Bt.* 1998-ban. Nézzük, mit is art, hogyan fogalmazott a két ellentétes fogalomról. Íme a *bal* és a *jobb*: Anatómiai értelemben a szívvel ellentétes oldalon kapott helyet a jobboldali kezünk, ami a szívtől balra helyezkedik el, az a baloldal. Ennek a politikai változata az, amit a parlamentben alakítottak ki. Az elnöki székkal szemben ülők között azok a jobboldaliak, akik az elnök jobb oldalán, akik pedig az elnök bal keze irányában ülnek azok lettek a baloldaliak. Lett is nagy vita! A baloldali politikusok védték a fogalmukat azzal, hogy ők szociálisan érzékenyek, mindent a választókért tesznek. Ez csak látszat, jött a nemkívánatos „eredmény”. A vita közben valaki azt kérte a balosoktól, hogy az ún. „értékeikből” legalább egyet mondjanak. A válasz nagyon egyszerű volt: „már az is értékünk, hogy egyáltalán létezzünk!”

Végül kialakult az a nézet, hogy azok a jobboldaliak, akik nem csak a pártokban, hanem elsősorban *nemzetben* gondolkodnak. S ez az, amit a baloldaliak nem akarnak vagy nem is képesek elfelejteni. Gróf Széchenyi István jegyezte le egykoron, hogy ne a párt, hanem a haza, a nemzet legyen a főcél! A 19. század utolsó éveiben Herczeg Ferenc azon kesergett, mint képviselő és nemzetben gondolkozó, milyen elkésérítő és lehangoló látni, hallani, hogy képviselőtársai egy része kizárólag csak a saját pártjában képes gondolkozni, hiszen „a” párt mindenekfeletti! Így megy ez, és ezt még tapasztalhatjuk napjainkban is „honanyáink és honatyáink” jelentős hányadánál.

Visszatérve Ballagi Mór szótárához. Mít ír pl. a *bal*-ról, mint melléknévről.” E sajátos melléknévhez általában negatívumok kapcsolódnak, pl. balsors, balértés, balfogás, balga, balgatag, balházasság, baljós, balítélet, balmagyarázat, balsiker, balszerű,” és így tovább. Most nézzük, mit ír a *jobbról*. „mint melléknév, a jó középfoka, jobbik, jobbul, jóféle, jócskán, jobbít, jófajta stb. Mindig reménykedő, optimista.” Befejezésként óhatatlanul ide kívánczok a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István két csodálatos gondolata:

1. „ a lehető legnagyobb bűn másokat vezetni, kormányozni akarni, ahhoz való képességek nélkül... a keresztény vallás is kijelöli azt a kört, amely észnek, értelemnek köre, az egyedüli kör, melyből kormányozni szabad, sőt lehetséges!”

2. „A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. És hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán...”

„Vagyonosodásunkról”: Telek, bétvégi ház, majd kertés családi házba költöztettünk

Feleséggel mindketten teljes gyermekkorunkat vidéken (Endrődön, Gyöngyösön) kertés házban tölthettük. Így minden bizonnyal érthető volt a törekvésünk, hogy a mi gyermekeink is megismerjék egy kertés ház előnyeit, és gondjait is. Amikor az egyetemen egy cikluson át továbbképzési és oktatási rektorhelyettes is voltam, minden hónapban tisztos rektorhelyettesi pótlékot vehettem át. Feleségem ezt a pénzt szorgalmasan gyűjtögette, majd 1968-ban eljutottunk addig, hogy telek után nézegettünk. Közben magam szívinfarktussal 1969. tavaszán kórházba kerültem. Kórházi hónapjaim alatt Feleségem tovább keresgélt, így akadt rá Óbudán a Mátyáshegy és Remetehegy közti gerincnél egy telekre, melyet „gazdája”, egy idős mérnök árult. Elvben megegyeztek, hogy megvárják, míg a kórházat végre elhagyhatom. Magam is megnéztem azt a bizonyos telket, és már első alkalommal láthattam, hogy Feleségem nagyon jól választott. A telek, rajta egy kis faházikóval, a birtokunkba került. Igaz, eléggé rendezetlen állapotban volt, csaknem teljes egy évünkbe került, míg a sok „magról köpött”, elvadult szilvabokrot kiástuk. Nagyon sok követ hordtunk össze egy közös kupacba, sőt – azt már teljesen egyedül végezve – világháborúból ott maradt kézigránátokat és egyébeket nagy óvatossággal összeszedtem egy csomóba. Jöttek érte a tűzszerészek, és bizony alaposan leszidtak, hogy lehetek ilyen felelőtlen, mert egyből őket kellett volna hívni. Válaszként elmondtam, hogy magam is „vitéz” légvédelmi tüzérként szolgáltam a hazát, így jól ismertem a telkünkön talált gránátokat, azért voltam könnyelműen „bátor”. Hiszen az akkor 14 éves Péter fiam miatt tettem, amit tennem kellett! Mikor már rendbe szedtük a telket, gyümölcs- és díszfacsetéket, még szőlőt is telepítettünk, és 1970-től minden év áprilisától szeptemberig állandóan a Mátyás-

hegy lakói voltunk. Közben Péter fiammal és még két-három szomszédossal árkot ástunk a vízvezetéknek, és nyolc vagy tíz villanyoszlopot leraktunk, hogy az áramot bevezethessük. Építőanyagot is vásároltunk, és elkezdhettük a hétvégi ház építését. Hamarosan elkészült egy derék kőműves mester közreműködésével a 32 négyzetméter – ennyit engedélyeztek – alapterületű házacska egy kis terasszal. Így már biztos tető lett a fejünk fölött villannyal és vízzel ellátva. Amikor unokáink, Ágikánk és ifj. Péterünk megszülettek, ők is sok időt tölthettek ott velünk, amire mindmáig szívesen emlékeznek. Így érthetően elégedettek voltunk, és csodálatos nyaraink voltak. Mígnem egy váratlan fordulattal az önkormányzat a közelünkben még eladatlan telkeket egy külföldi vállalkozónak eladta, aki aztán sorra építeni kezdte a többszintes házakat. Minket pedig – megkérdezésünk nélkül – egyszerűen levágtak az áramról és a vízvezetékéről. Közben egyre gyakrabban törték fel kis házunkat. Alighanem „önkiszolgáló boltnak” vélték. Így aztán kénytelenek voltunk eladni és fájó szívvel elköltözni onnan. Közben a telket a rajta épült ingatlanal együtt gyermekeink nevére írtattuk, és ezt értékesítve, no meg az öröklakásunk eladásával próbáltunk kertes családi házra szert tenni. Így jutottunk el 1999 júliusáig, amikor Palojtay Béla barátom közreműködésével végre találtunk egy olyan házat, amely mindenhez közel van: templom, orvos, gyógyszertár, autóbuzsmegálló, élelmiszerbolt. Béla barátomról még annyi, hogy az ő segítőkészsége nagyon sokat lendített rajtunk; nagyon sok ismerőse van, túl azon, hogy boldog, ha bárkinek a segítségére siethet. Hiszen ő nem akárki Rákoshegyén. A többi között 50 éven át jeles orgonista és kántor volt a rk. templomban. Így nem véletlen, hogy 2010. április 25-én, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye védőszentjének ünnepén Erdő Péter bíboros úrtól átvehette a Szent Adalbert-Díjat. Így 1999. július 25-én beköltözhattünk a XVII. kerület Baross utcai tisztes családi házba, sőt azóta már több mint 10 éve rákoshegyiek vagyunk. Csak az a gondunk, hogy – éveink száma sokasodván – nem csekély feladat a viszonylag nagy kertrész tisztes rendben tartása. Igaz, mindkét Péterünk, és Gyula unokavőnk rendszeresen kisegítenek a fűnyírás stb, kerti munkában. Ez a bekezdés talán kicsit hosszúra nyúlt, de kihagyni nem lehetett!

Szűkebb családomról

Újabb – sajátos – kanyarral szűkebb családomra gondolok. Amint azt érzékeltettem, házasságunk éveiben két gyermekünk született: Évánk 1948. október 23-án, Péterünk 6 évvel később 1954. október 9-én. Közben természetesen rohantak az évek. Lányunk a budapesti Szent István Gimnázium kitűnő tanulójaként érettségizett. Abban a gimnáziumban angol nyelvből kitűnő alapokat kapott, és érettségi után minden vágya az volt, hogy az ELTE angol - könyvtár szakára felvételt nyerjen. Bár a gimnáziumból 10 pontot vitt magával, és a felvételin is jól szerepelt, nem jutott be, mert erre a szakra abban az évben mindössze 4 főt vettek fel. Eből kettő már előfelvételis volt, és a jelentkezők csoportjában számos „Szocialista Hazáért Érdemérem” tulajdonos szülő gyermeke volt, akik akkoriban emiatt – tudástól függetlenül – előnyt élveztek a többiekkel szemben. Így joggal vetődött föl a szokásos kérdés, hogyan tovább? Arra gondoltunk, hogy valami átmeneti állást kellene keresni, hogy értelmesen töltsse el a következő hónapokat. Váratlanul jött a hír, hogy régi munkahelyemen, a Növényvédelmi Kutató Intézetben laboránst keresnek. Lányomat már gyermekkorától jól ismerték, behívták felmérő elbeszélgetésre, és a meghallgatást követően az intézet Növénykórtani Osztályán lett laboráns. Némi idő elteltével az intézet igazgatója, dr. Ubrizsy Gábor akadémikus azt javasolta neki, hogy ne ragadjon le a laboránsi munkakörben, hanem tanuljon tovább vagy Keszthelyen, vagy a Kertészeti Egyetemen. Gondban voltunk, mert nekem, mint szülőnek azt volt a véleményem, hogy ezt alaposan át kell gondolni. Helyzete semmiképp nem lesz könnyű, mert a Kertészeti Egyetemen a saját édesapja lesz a tanára, Keszthelyen pedig valamelyik tanítványom, aki esetleg túl elnézően ítélné meg a szakmai teljesítményét. Mivel az ELTE Bölcsész karán teljesen kilátástalannak tűnt a bejutási lehetőség, végül mégis a Kertészeti Egyetem mellett döntöttünk. A felvételire is vitte magával a 10 pontot, ott újabb 10 pontot kapott, de még így, a maximális 20 pont birtokában is „csak” azért vették föl, mert az én lányom. Tanulmányait rendben elkezdhette, és a Gyógynövény-termesztési Tanszéken írta és adta be a diplomadolgozatát. A ker-

tézmérnöki diplomával az Országos Mezőgazdasági Fajtakísérleti Intézet munkatársa lett. Ott azt javasolták, hogy posztgraduális képzés keretében szerezzen növényvédelmi szakmérnöki oklevelet is. Azt követően továbbra is a Fajtakísérleti Intézetben dolgozott, majd lehetőség nyílt rá, hogy a Veszprém megyei Növényvédelmi Állomáson, karanténfelügyelői munkát kapjon. Innen áthelyezték a Pest megyei Növény- és Talajvédelmi Állomásra, ahol azóta is ezt a feladatot látja el jó érzéssel, mindenki meglelégedésére, mert a munkáját szereti.

Magánélete úgy alakult, hogy nem ment férjhez, így velünk, szülőkkel él együtt.

Péter fiunkkal sem könnyű utat jártunk. Érettségi után eleinte érdekelte az állattenyésztés, de nem tudta igazán lekötöni. Mi, szülők, teljesen rábíztuk, hogy merre és hová induljon el ezt követően, és ő valóban jól döntött. Jelentkezett az Országos Mentőszolgálatnál. Mint mentőápolót azonnal fel is vették. Kikötésük azonban az volt, hogy – mivel a gimnáziumi érettségi abban a munkakörben nem elég – ezért be kell iratkoznia az Egészségügyi Szakközépiskolába. Ezt eredményesen befejezve felvételét kérte a Mentőtiszti Főiskolára. Tanulmányai végeztével, már mentőtiszt beosztásban, az Országos Központ munkatársaként, mint „vezető mentőtiszt”, változatlan lelkesedéssel és lendülettel végzi feladatait.

Közben megismerkedett a Csepeli Kórházban nővérként dolgozó Tihanyi Ágnessel, akivel 1980-ban Budán a krisztinavárosi plébániatemplomban esküdtek egymásnak örök hűséget. Sikeres házasság azóta is! Első unokánk Ágnes 1985-ben született, négy év múlva, 1989-ben pedig ifjabb Péterünk. Ő még „legénykedik”. Ágnes az érettségi után Győrött az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán vette át oklevelét, s azóta ugyanabban az iskolában tanít, ahová 8 éven át maga is járt. Majd főiskolai diáktársa, Kis Gyula hitvese lett, sőt ma már – nagy örömünkre – egy csodálatos fiúcska édesanyja.

Dombóvár

Tisztelt Olvasó! Joggal kérdezheti, miért éppen Dombóvár települést választottam a befejezéshez közeledő elbeszéléseim záró részének. A válaszom egyszerű. Túl azon, hogy ezen a helyen már a réz- és bronzkorból is értékes leleteket találtak. Ez nem kevesebb, mint Kr. e. 4, de legalább 2 ezer esztendő! Majd késő római település/temető, azt követően népvándorlás-kori sírok, Árpád-kori temető bizonyítják az emberi település létét és korát. Napjainkban a Gunarasfürdő nevű gyógyfürdő teszi ismertebbé. Az első írásos emlék 1313-ból maradt ránk, „dumbov”ként említik. A település vára akkor ún. „mocsárvár” volt. Ezt a kezdeti várat az egymást követő örökösök bővítették, erősítették úgy és annyira, hogy amikor Werbőczy István tulajdona lett, abban a várban írta meg a *Tripartitum* jelentős részét. A török hódoltság alatt csaknem teljesen elpusztult, a lakosság kénytelen volt az otthonát elhagyni. A 18. században az Esterházyak birtokába került. Mindezek alapján joggal írhatom, hogy nagy múltú település, melyet napjainkban városként tartunk számon.

Engem Dombóvárhoz (függetlenül az eddig írottaktól) nagyon sok kedves, szép és értékes emlék köt. József bátyám mint magyar irodalom, történelem és ének-zene szakos középiskolai tanár Dombóvárott a polgári iskola irodalomtanára volt, továbbá a női Tanítóképző Intézetben a „prepákat” (így emlegették a tanítóképzősokeket) énekekre és zenére tanította. Dombóváron ismerte meg Bányay Máriát, akivel házasságot kötött. Ott született két lánya, s azokban az években az ő otthona az én otthonom is volt. Minden nagyobb ünnepet együtt töltöttünk, így volt ez 1940 utolsó napjaiban is. A karácsonyfa alatt egy szépen becsomagolt könyv várt rám. A bátyám azzal adta át, „gyere öcsém-fiam, a szép és értékes gondolatokkal kívánsz gazdagodni, akkor minél előbb kezd olvasni „*Fekete István*” csodálatos könyvét, a Zselléreket. Amikor a könyvet átvettem, azonnal olvasni kezdtem, és addig le sem tettem, amíg a végére nem értem. Azóta vagyok *Fekete István* (1900-1970) nagy tisztelője, és írásainak megszállott olvasója.

Most jó nagyot ugorva, már 1994-et írtuk, amikor egy szakmai rendezvényen ismertem meg *F. Bodó Imrét*, a dombóvári járás

körzeti növényvédelmi felügyelőjét és „megszállott” helytörténészt. Bodó Imre is Gölle szülőtte, és rövid kis szabadidejében mindenütt gyűjtötte a Fekete Istvánhoz kötődő saját- és másoktól kapott emlényeket. Otthona egy részében megalapította és életre hívta a Dombóvári Fekete István Kulturális Egyesületet és a „Fekete István” Múzeumot. A múzeum értékeinek bővítésénél Fekete István mindkét gyermeke nagy segítségére volt, mert az édesapjuk tulajdonából nem csak a mindennapi használatban hol kevésbé, hol jobban kopott, hanem teljesen hibátlan, nagyon értékes tárgyakat adták át. Az első puskától (csúzlító) a saját, felnőttkori kitűnő vadászpuskáját, vadászszékét stb. A múzeum egyre több látogatót vonzott. Bodó Imre azon az 1994-es szakmai találkozón meghívott Dombóvárra, hogy látogassak el hozzá, és nézzem meg, mi mindent tudott eddig összegyűjteni. Hamarosan vonatra is ültem (Palojtay Béla barátommal együtt) és Dombóvári meg sem álltunk. Az állomáson Bodó Imre már várt ránk, és vitt minket a saját otthonába. Megérkezésünk után már „csak” lenyűgözve álltunk a kert ház kapujában, mert a nem tudom hányadik *Bogács*, a *puli* köszöntött elsőként. Azt követően meghatódva lépkedtünk a szépen gondozott kertben. Ott az ún. „Életfa” és Fekete István nagyszerű szobra tovább fokozta a már eddig is emelkedett hangulatunkat. Bent tovább gyönyörködhettünk a festményekben (helyi és környékbeli művészek remekjeiben), a tróféákban, fényképekben, a kéziratokban, a könyvek magyar és idegen nyelvű kiadásaiban, az író levelezésében, a diákság részére szervezett versenyeken nyertes rajz- és novellapályázatokban. Láttunk még rengeteg értéket, de ezeket már nem is részletezem, mert a Dombóvári Fekete István Kultúregyesület (minden évben megjelenő, remekül összeállított) emlékkönyvében ezek is mind megtalálhatók. Valamennyi Bodó Imre műve, azokban mindenről pontos képet kaphatunk. Mindez bizonyosság arra is, hogy egy egészen más szakmai téren elkötelezett kiváló szakember a „csak” mellékesen Fekete István iránti tiszteletből milyen nagy teljesítményre lett képes. Mindezek alapján, akit csak lehet, arra kérek, hogy minél előbb menjen el Dombóvárra és Göllére, hogy nekik is nagyon nagy emléket és értéket adjon a múzeumi látogatás.. Azzal természetesen ne is törődjünk, hogy ezúttal is akadt olyan törpelelkű emberke – akinek a nevét le nem írom, mert minék – aki – ön-

imádatától lenyűgözve – annyit írt Fekete Istvánnal kapcsolatban, hogy „Fekete István nem író”! Közben Fekete István élete és munkássága már határainkon túl is jól ismert. A ma már megszámlálhatatlan hazai kiadáson túl nyolc idegen nyelvre fordítva, 13 országban, mintegy 5 millió példányban adták ki jó néhány művet. Éppen ezért az a kérésünk (Fekete István tisztelőinek nevében), hogy ne skatulyázzuk be a sikeres ifjúsági írók közé, mert Ő ennél sokkal-sokkal több! Élete és remekművei legyenek követendő példák sokak-sokunk előtt. Ő mindig „Csak” az egész nemzetet kívánta szolgálni. Olvasóinak értékes és lelki gazdagodással járó órákat akart adni. Az őt kritizálók előbb legyenek már tárgyilagosak, és magukban tegyenek rendet szívvel-lélekkel. Ha maradt még valami tisztességes rész a lelkükben, amit minden ember születésekor, sőt fogantatásakor már megkapott...!

Utószó

Írás közben gyakran jutott eszembe Gyulay Endre püspök úr kérése és tanácsa, hogy magam írjam meg saját életrajzomat. Ha más végezné ezt el helyettem, nem felelne meg a valóságnak, hiszen a legjobb szándék ellenére sem lenne képes arra, hogy nem csak az igazságot, hanem a hiteles valóságot úgy és annyira ismerné, mint saját magam. Ráadásul nem is tartozom az olyan nagy értékű állampolgáraink közé, akik jóval többet és értékesebbet alkottak életük során. Mégis reménykedem, hogy egyéni és szakmai életem és elért eredményeim méltóvá tesznek rá, hogy saját magam írjam meg az ún. biográfiámat. Most már illik bevallanom, hogy sokkal nehezebb „szülés” volt, mint kezdetben gondoltam. Vannak olyan részek, melyeken többször is változtatni kényszerültem, hogy minden túlzástól mentesen, jobban tükrözzék a valóságot.

Óhatatlanul Roska Tamás akadémikusnak, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem külföldön is jól ismert professzorának a közelmúltban tett nyilatkozata jutott eszembe: „... az internet világában hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy az Univerzum 12 milliárd (!) évvel ezelőtt kezdődött! Az emberi lélek viszont az Örökkévalóságra nyitott! És mi, az időnek kettős szorításában élve...” tengetjük

napjainkat – folytatva Roska professzor úr gondolatait – már-már a Mindenség Urát (az egyetlen Urat!) elfeledve, magunkat is egyre többen istennek is hisszük, sőt! Közben a szemünk előtt játszódik az embernél jóval korosabb növény- és állatvilág csodálatos élete. Azok kötelességtudása – és még más élettelen és élő szervezetek, gondoljunk csak a kőzetek országára is – hogyan, miként vesznek részt a Teremtő Istentől kapott nagy harmóniában. Joggal tehetjük hát fel az elég gyakori kérdések egyikét, pl.: honnan és miért kapták az ízelt lábú állatok (rágók, rovarok, atkák stb.) azt a lenyűgöző kötelességtudást, hogy az idők végezetéig a fajukat életben tartsák, kellő számú utódról gondoskodva. És így tovább. A válasz látszólag nagyon egyszerű, csak érezni, érzékelni, látni és alázatos lélekkel elfogadni, sőt követni kell(ene), mélyen fejet-térdet hajtva a Mindenható előtt, akinek mi, egykori ősök és napjaink emberei is köszönhetjük az életünket, adottságainkat, hivatásunkat, családunkat, barátainkat és ezt a gyönyörű égitestet, a Földet.

Hálás szívvel mondok köszönetet Teremtő Atyánknak, hogy teljes életet élhettem meg, annak értékeivel, minden szépségével, amivel nap-mint nap megajándékozott. Joggal mondhatom és írhatom, hogy földi életem első 20 évében nehéz próbatételeken vergődtem át. Viszont napjainkban, immár 63 éve boldog, tisztos családi életet élhetek Hitvesem, nagyszerű gyermekeink, menyünk, unokáink és dédunokánk látásának, szívet melengető, ragaszkodó szeretetüknek örvendve. Mindezt eléggé megköszönni nem lehet! Így nem véletlenül mondhatom, hogy házasságom és családi életem mindenért kárpótolt! Számtalanszor tapasztalhattam, hogy mindig azon az úton haladhattam, amelyet Teremtő Atyánk kijelölt a számomra. Így nem véletlen, hogy immár a 90-ik évem küszöbén boldog, és elégedett embernek tartom magamat. Csak hálát mondhatok mindenért – a jó és nehéz napokért is.

Befejezőként legyen itt Palojtay Béla barátom csodálatos verse. Saját hatvanadik születésnapjára írta, majd nekem is adott egy példányt. Sokszor idézzük.

Stanza az időszámításról

Ha betöltötted hatvanadik éved,
Ajándékul kapsz minden új hetet.
A hetvenet, ha épségben megéred,
A napok adják az élményeket.
Nyolcvanon túl az órák kincset érnek,
S ha tíz év múlva tiszta még fejed,
És készülődsz a tisztességes számadásra,
Már lenyűgöz a szűk percek varázsa.